

NUBU projektet: At genindsætte det sociale i socialt arbejdes praksis.

Projektperiode fra 01.08.2013 til 31.01.2014.

Udarbejdet af:

Maria Bülow: Socialrådgiver og cand.pæd.psyk. Ph.d studerende ved Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet og studieadjunkt i socialt arbejde samme sted.

Kirsten Henriksen: Socialrådgiver og cand.scient.soc., ph.d. Lektor i socialt arbejde ved Socialrådgiveruddannelsen i Århus, VIA University College.

NUBU projektet: At genindsætte det sociale i socialt arbejdes praksis.

Denne rapport rummer dels indledning med problemformulering og metode, dels den udarbejdede artikel til Uden for Nummer samt de gennemførte baggrundsanalyser.

Projektperiode fra 01.08.2013 til 31.01.2014.

Indledning

Projektet sætter fokus på det fænomen, at den stigende grad af specialisering i det sociale arbejde, konkret i de kommunale forvaltningers arbejde med udsatte børn og unge og deres familier, ser ud til at have medført, at sociale aspekter overses i forvaltningens arbejde. Der fokuseres på børnenes adfærd og på relationerne mellem børn og forældre, medens der i analysen af familiens problemstilling ikke medtænkes, at der for eksempel kan være tale om en fattig familie og overvejes, hvad familiens fattigdom kan akkumulere af problemstillinger i mange facetter af familiens og børnenes liv.

Det sociale arbejde med socialt udsatte børn og unge ser således ud til at overse de sociale aspekters akkumulerede betydning for udsatte børn og unges livsomstændigheder og primært fokusere på at sætte ind i relation til individpsykologiske og relationelle aspekter med de valgte sociale indsatser som følge af den forudgående analyses forståelse af børnenes og familiens situation.

Målsætningen med projektet er på den baggrund at bidrage til en viden om og øget opmærksomhed på at genindsætte betydningen af også det sociale i det sociale arbejde med udsatte børn og unge i både praksis og uddannelse gennem at formidle viden om, hvilke typer af viden praktikere trækker på i deres faglige forståelser af sociale problemer koblet med viden om betydningen af fattigdom i socialt udsatte børns liv.

Formålet er således at formidle forskningsbaseret viden om anvendelse af vidensgrundlaget i praksis sammenholdt med forskning i børn og fattigdom og med dette fokus lægge op til refleksion i praksis over de forståelser, praksis betjener sig af. I forlængelse heraf er ambitionen at påvirke praksis gennem at rejse refleksioner og diskussioner blandt praktikere, undervisere og studerende i socialt arbejde af, hvilke forståelser der kan anlægges på sociale problemer, og hvad der kan siges at kendetegne en reel helhedsorienteret forståelse af sociale problemer. At en sådan helhedsorienteret forståelse ikke kan indskrænkes til et fokus på individets adfærd, psykologiske habitus samt personrelationer, men også må medtænke sociale og samfundsmæssige aspekter af afgørende betydning for individets livsbetingelser, herunder afgørende socio-økonomiske livsbetingelser som f.eks. fattigdom. Herigennem kan denne viden og dens afsmitning på praksis og uddannelse forhåbentligt bidrage til, at udsatte børn og unge og deres familier modtager en mere kvalificeret, relevant og mere reel helhedsorienteret social indsats. Eller at det tydeliggøres, hvorfor dette ikke er tilfældet.

Problemfelt:

Et gennemført ph.d. projekt har fokuseret på kvalificering af socialrådgiveres socialfaglige vurderinger. Projektet samarbejdede med myndighedsrådgivere og ledere i to kommuners børnefamilieafdelinger om at arbejde med faglig refleksion med henblik på i højere grad at vidensbasere rådgivernes analyse og vurdering af de udsatte børn og unges og deres familiers situation og problemstilling (Henriksen, 2012). Den faglige refleksion baserede sig på refleksionsredskabet: Social analyse og handling (Alminde m.fl.,

2008). En af konklusionerne i projektet var, at rådgiverne formåede at kvalificere deres socialfaglige vurderinger gennem i højere grad at vidensbasere disse og inddrage teoretisk og forskningsbaseret viden i deres analyse og vurdering af barnet og familiens situation. Samtidig blev det imidlertid også klart, at der er rum for yderligere kvalificering, idet der var en tendens til at fokusere på relationerne mellem børn og forældre og overse det sociale betydning – for eksempel at der var tale om en fattig familie – i forståelsen af barnets og familiens situation og problemstilling.

Det er ikke alene dette projekt, som konkluderer således. Tilsvarende pointe fremsættes i en dansk/ norsk undersøgelse:

”Myndighedernes undersøgelsesarbejde er præget af en forholdsvis traditionel psykodynamisk tilgang, hvor opmærksomheden rettes mod samspil mellem mor og barn samt ”den lille verden derhjemme”. Der fokuseres (...) på de mangler hjemmet, forældrene og barnet har” (Kildedal, Uggerhøj, Nordstoga og Sagatun, 2011:165-166).

Denne tendens forstærkes formentlig gennem, at de manualer - eller standarder - som anvendes til at styrke myndighedsarbejdet oftest understøtter denne psykodynamiske tilgang (ibid.)

Hvorfor er denne tendens til at fokusere på individorienterede psykologiske og relationelle forståelser og overse barnets og familiens fattigdomsvilkår problematisk?

En række af de børn, som kommer i kontakt med det sociale system vokser op i fattigdom - i en tilværelse præget af afsavn. Forskningsundersøgelse viser, at udsatte børn, som modtager en foranstaltning, hyppigere er kendetegnet ved en række baggrundsfaktorer, som indikerer risiko for fattigdom: De vokser op hos en enlig mor, måske er hun dømt for kriminalitet, men ofte med en manglende tilknytning til arbejdsmarkedet (pensionist eller på kontanthjælp) og manglende uddannelse (Lausten, Hansen, Nielsen (2010:71).

Undersøgelser af børns oplevelse af at vokse op i fattigdom viser, de oplever deres opvækst ”som præget af afsavn, eksklusion og stigmatisering. De kæmper for at være med i det børnesociale felt (...)Det er dog mere undtagelsen end reglen, at det virker. Når det ikke lykkes, strander de fattige børn i periferien af det børnesociale felt, hvor de drømmer sig til adgangsgivende materielle goder”(Sørensen2010:106).

Når myndighedsrådgiveren ikke medtænker betydningerne af fattigdom i forståelsen af de pågældende børn og deres familiers liv er det problematisk både i relation til socialt arbejdes faglige og retslige krav om helhedsorientering samt socialt arbejdes etiske fordringer om samme.

Projektet problemstilling vedrører både uddannelse, praksis og forskning i socialt arbejde. Den er relevant for professionsuddannelsen til socialrådgiver og for tilgrænsende professioner beskæftiget i relation til det sociale område, idet det gennem uddannelserne forekommer uhyre væsentligt at bidrage til, at vi i den specialiserede verden, som det sociale arbejde aktuelt befinder sig i, får genindsat et fokus på de sociale og herunder strukturelle forholds betydning. Såfremt vi i uddannelserne ønsker, at de studerende udvikler en forståelse for betydningen af en reel helhedsorienteret forståelse af udsatte børn og unges livsvilkår (og andre udsatte menneskers tillige), vil det være nødvendigt med et særligt fokus på betydningen af fattigdoms akkumulerende indvirkning på mange livsområder, således at denne forståelse kan modvirke

tendensen til i en familieafdeling at overse, at der er tale om en fattig familie og alene fokusere på barnets adfærd og det relationelle mellem barn og forældre.

I den professionelle praksis er det ligeledes afgørende med en forståelse for nødvendigheden af, at vi i den specialiserede verden, som det sociale arbejde aktuelt befinder sig i, får genindsat et fokus på de sociale og herunder strukturelle forholds betydning for udsatte børn og unge og deres familiers livsvilkår og problemstillinger, såfremt praktikere skal kunne udvikle en reel helhedsorienteret forståelse heraf. Specielt er det nødvendigt med et særligt fokus på betydningen af fattigdoms akkumulerende indvirkning på mange livsområder. Alene (gen-)udviklingen af en sådan forståelse kan modvirke tendensen til, at en familieafdeling kan overse, at der er tale om en fattig familie og alene fokusere på barnets adfærd og det relationelle mellem barn og forældre. At modarbejde en sådan tendens vil bidrage til en reel kvalificering af socialt arbejde med udsatte børn og familier, forhåbentligt til gavn for udsatte børn og deres familier.

Projektet vil ligeledes inddrage et perspektiv om, at et sådant blik på den akkumulerede betydning af fattigdom må udgøre en central forståelse af barnets og familiens problemstilling i det tværprofessionelle samarbejde omkring barnet og familien. Socialt arbejde med udsatte børn og familier involverer ofte flere professionelle med forskellig faglig baggrund, som for eksempel sundhedsplejersker, pædagoger, lærere, psykologer med flere. Såfremt disse deltagere i det tværprofessionelle samarbejde skal trække på samme hammel i arbejdet er en forudsætning, at de i fælleskab udvikler en vis fælles problemforståelse i relation til den problemstilling som barn og familie udviser. En sådan fælles problemforståelse må inddrage betydningen af også de sociale forhold / socio - økonomiske forhold omkring familien og dens eventuelle liv i akkumuleret fattigdom for at kunne udgøre et reelt helhedsorienteret forståelsesgrundlag for gennemførelsen af sociale indsatser.

Problemformulering:

Hvorfor forudsætter et reelt helhedsorienteret socialt arbejde en medinddragelse af også socioøkonomiske livsbetingelser i forståelsen af de konkrete sociale problemer i udsatte børn liv - og hvordan kan det sociale betydning genindsættes i socialt arbejde med udsatte børn og unge og deres familier?

Empiri:

Data fra ph.d. projektet (Henriksen, 2012) blev inddraget og genanalyseret i dette projekt i form af feltnoter fra 67 faglige refleksionsmøder ("sagsmøder" med faglig refleksion som dagsorden).

Udover genanalysere data fra ph.d. projektet med dette projekts særlige fokus på individorientering vs. Inddragelse af også samfundsmæssige aspekter, vil dette projekt også inddrage forskningsresultater fra arbejderbevægelsens erhvervsråd, CASA, SFI samt Adam Johansen m.fl. om børn og fattigdom samt inddrage nordiske forskningsresultater om børn og fattige familier.

Endvidere blev der gennemført en vignetundersøgelse dels blandt deltagere i børn og unge diplomuddannelsen, dels blandt deltagere i en workshop på Socialrådgiverdage d. 26.11.2013. Vignetundersøgelsen fokuserede på deltagernes overvejelser omkring problemforståelse og socialfaglig vurdering. Derpå blev der i fællesskab reflekteret over, hvad der betinger, de problemforståelser og vurderinger, som deltagerne når frem til, samt en fælles drøftelse af perspektiverne heri samt muligheder for forandring. Workshoppens refleksioner blev fastholdt i form af observationsnoter.

Metode:

På baggrund af en genlæsning af feltnoterne blev samtlige refleksionsmøder inddraget i en genanalyse med særligt fokus på problematikken: Fokusering på barnets adfærd og relationelle forhold vs. også inddragelse af familiens socioøkonomiske livsbetingelser i analysen. Der er her tale om analyser af kvalitativt datamateriale, der vil blive gennemført med vægt på forskningens tilforladelighed og forskningsmæssige håndværksmæssighed (Henriksen, 2012). I relation til analyse af data fra vignetundersøgelsen blev de enkelte analysekategorier udarbejdet induktivt på baggrund af datagennemgang og undersøgelsens problemstillinger. Desuden blev der arbejdet med litteraturstudier af eksisterende forskningsundersøgelser om børn og fattigdom, fremskaffet gennem sneboldmetoden.

Projektets samarbejde med praksis og uddannelse:

Projektet er koblet til professionel praksis gennem det tilgrundliggende tætte samarbejde med praksis i ph.d. projektet. Et samarbejde der er fortsat efter afslutningen af ph.d. forløbet, bl.a. gennem deltagelse i fællesrådgivningsmøder med faglige oplæg om risiko og beskyttelsesfaktorer (d. 29.04.2013), og et tilsagn fra praktikerne på at ville indgå i sparring på dette projekt.

Samtidig er der blevet samarbejdet med en temagruppe af bachelorstudende med fokus på socialt arbejde og fattigdom. Denne temagruppe udgjorde ligeledes en sparringsgruppe for dette projekt samtidig med, at forummet fungerede som ide- og sparringsforum for de studerendes egne bachelorprojekter. Temagruppen har udgjort en sparringsgruppe i relation til både artikeludkast og de tilgrundliggende analyser, ligesom resultater fra bachelorprojekterne inddrages i dette projekt.

Produkt:

Da formålet med projektet er formidling af forskningsresultater til praksis med henblik på at disse inddrages i praktikernes refleksion over praksis samt at påvirke praksis i relation til at øge en reel helhedsorientering i praksis gennem også at medtænke forståelser af samfundsmæssig karakter i forståelsen af de konkrete sociale problemer er slutproduktet målrettet praktikere og studerende samt undervisere i socialt arbejde i form af en artikel målrettet professionelle socialrådgivere samt socialrådgiverstuderende og undervisere i socialt arbejde til publicering i tidsskriftet Uden for Nummer, der tilgår alle danske socialrådgivere (og studerende), som er medlemmer af Dansk Socialrådgiverforening samt medlemmerne af FORSA.

Artiklen tænkes at kunne indgå i pensum på modulet om udsatte børn og unge ved Socialrådgiveruddannelsen. Desuden kan den indgå som pensum på Modul 3 på Børn- og Unge diplomuddannelsen. De tilgrundliggende analyser kan desuden anvendes af undervisere ved de samme moduler og inddrages i undervisningen der.

Formidling:

Projektet er løbende blevet formidlet med dets på daværende tidspunkt opnåede resultater samt modtog sparring fra de deltagende undervisere/forskere og praktikere i flere sammenhænge i efteråret 2013:

NOUSA konference august 2013 (de nordiske socialrådgiveruddannelser)
FORSA's Årsmøde oktober 2013

Socialrådgiverdage november 2013 (med deltagelse af en lang række praktikere)
Projektet formidles desuden i en artikel i Uden for Nummer - udgives af Dansk Socialrådgiverforening

Artikel

Her følger den udarbejdede artikel. Den skal selvfølgelig drøftes med redaktionen af Uden for Nummer, formentlig er denne artikel for omfangsrig til Udenfor Nummer. I givet fald må den forkortes i samarbejde med redaktionen.

Maria Bülow og Kirsten Henriksen

”At genindsætte det sociale i socialt arbejdes praksis”.

Nationalt Videncenter om Udsatte Børn og Unge (NUBU) bevilgede ressourcer til dette projekt (Bülow og Henriksen, 2014), hvis målsætning er at bidrage til en viden om og øget opmærksomhed på at genindsætte betydningen af det sociale i det sociale arbejde med udsatte børn og unge i både praksis og uddannelse. Projektet sammenholder forskningsbaseret viden om, hvilke faglige forståelser af sociale problemer i relation til udsatte børn og unge, som socialrådgivere lægger til grund for valg af indsatser og kobler dette med forskningsbaseret viden om betydningen af fattigdom i socialt udsatte børns liv. Projektets formål er således at formidle forskningsbaseret viden og på den baggrund at lægge op til refleksion i praksis over de forståelser, praksis betjener sig af. I forlængelse heraf er ambitionen at påvirke praksis gennem at rejse refleksioner og diskussioner blandt praktikere, undervisere og studerende i socialt arbejde af, hvilke forståelser der kan anlægges på sociale problemer, og hvad der kan siges at kendetegne en reel helhedsorienteret forståelse af sociale problemer som grundlag for en helhedsorienteret social indsats.

Udsatte børn og unge lever ofte i familier, der også kendetegnes af andre sociale problemer, som for eksempel forældres arbejdsløshed, psykiske lidelser og misbrug (Lausten, Hansen og Nielsen, 2010, Deding og Gerstoft, 2009) og hermed i familier for hvem et liv i relativ fattigdom kan være en væsentlig risiko. Alligevel ser det ud til, at de sociale aspekter overses i socialforvaltningens arbejde med udsatte børn og unge. Der fokuseres på børnenes adfærd og på relationerne mellem børn og forældre, medens familiens socioøkonomiske livsbetingelser ikke medtænkes i analysen af familiens problemstilling, således at det for eksempel ikke overvejes, hvad en familiens fattigdom kan generere af problemstillinger i mange facetter af familiens og børnenes liv (Henriksen, 2012).

Umiddelbart kunne man forledes til at betragte dette som et spørgsmål om, at det sociale arbejde kendetegnes ved en individfokusering, og det berører problemstillingen også, idet socialt arbejde i den skandinaviske velfærds kontekst i høj grad fokuserer på det enkelte individ. I en ny norsk bog peges der på, at der er sket et paradigmeskifte i socialt arbejde, som blandt andet indebærer en ”individualisering av sociale problemer i motsetning til tidligere, da faget havde et sterkere søkelys på strukturelle forhold som fattigdom og marginalisering, gis klienten i dag større grad ansvar for å løse sine sosiale problem” (Ohnstad, Rugkåsa og Ylvsaker (red.), 2014:5). Overfor denne pointe kunne man opstille modspørgsmålet, hvorvidt socialt arbejde ikke (også) skal tage vare om det enkelte individ. Jo, i høj grad. Det sociale arbejde har forpligtigelser til at være optaget af (også) det enkelte individ og dets sociale problemer. Men såfremt en individfokusering indebærer, at individet ses løst fra sine socioøkonomiske livsbetingelser og gøres eneansvarlig for sine sociale problemer, så mister det sociale arbejde sine potentialer til at udvikle en reel

helhedsforståelse af individet og dets sociale problemer, og mister hermed samtidig mulighederne for at leve op til socialt arbejdes etiske fordringer om at bidrage til at modvirke og afhjælpe social nød og fremme retfærdighed (Dansk Socialrådgiverforening, 2011).

Denne artikels problemstilling rummer både et aspekt i relation til at overse betydningen af fattigdom, (overse de materielle forhold – individernes socioøkonomiske livsbetingelser) og et individualiseringsaspekt (fokuserer på det enkelte individ og dets helt nære relationer) – og disse to aspekter ses i den aktuelle praksis i socialt arbejde at gå hånd i hånd og gensidigt forstærke hinanden, og hermed modarbejde en reel helhedsorientering.

Det sociale arbejde med socialt udsatte børn og unge ser således ud til at overse de sociale aspekters betydning for udsatte børn og unges livsomstændigheder og primært fokusere på at sætte ind i relation til individpsykologiske og relationelle aspekter med de valgte sociale indsatser som følge af den forudgående analyses forståelse af børnenes og familiens situation.

Forståelse af fattigdom

Begrebet fattigdom står central i artiklen. Vi har arbejdet med en række undersøgelser af fattigdom, som ofte anvender forskellige forståelser og definitioner af fattigdom. Nogle arbejder med absolutte fattigdoms begreber og andre et relativt. Det betyder, at de undersøgelser ikke er direkte sammenlignelige, men kan give en overordnet forståelse af, hvad det betyder for en familie at leve i fattigdom. Det mest interessante i relation til fattigdom for danske børn er for os at se ikke et absolut fattigdomsbegreb, men i stedet et relativt, hvor fattigdom bedømmes ud fra det aktuelle samfund, jf. Townsend's definition:

"Individer, familier og grupper i befolkningen kan siges at leve i fattigdom, når de mangler ressourcer til at opnå den kost, deltage i de aktiviteter og have de levekår og behageligheder, som er normale eller i det mindste vidt anerkendte i det samfund, som de hører til. Deres ressourcer er så langt under gennemsnittet for individer og familier, at de udelukkes fra almindelige livsmønstre, vaner og aktiviteter"(Townsend, 1979:31 - efter Andersen m.fl., 2008: 34).

Når vi taler om fattigdom i det følgende menes relativ fattigdom i denne forstand. Vi er opmærksomme på, at der i 2013 blev besluttet en dansk fattigdomsgrænse, som ikke har været i spil i relation til de anvendte undersøgelser. Fattigdomsgrænsen blev fastlagt relativt lavt på et beløb af 103.200 kr. pr år i tre år i træk. For os at se nærmer man sig hermed et absolut fattigdomsbegreb. En børnefamilie kan forsørges via en indtægt over eller under denne fattigdomsgrænse. Vi går ikke ind i en diskussion af, hvorvidt modtagere af overførselsindkomster er ramt af absolut fattigdom eller ej; men peger på, at forskning viser, at modtagere af overførselsindkomster i lighed en række enlige forsørgere og nogle selvstændige lever med en risiko for fattigdom (Deding og Gerstoft, 2009).

1. Fraværet af fokus på fattigdom - de socioøkonomiske livebetingelser - i myndighedsrådgiveres faglige vurderinger i socialt arbejde med udsatte børn og familier

Umiddelbart kan det forekomme som noget af en påstand at hævde, at socialrådgiverne ikke medtænker familiers socioøkonomiske livsbetingelser i deres socialfaglige vurderinger af udsatte familiers problemstillinger. Det kan dog forskningsmæssigt begrundes, at det finder sted i en række tilfælde. I det følgende præsenteres resultaterne fra to analyser gennemført i dette NUBU projekt (Bülow og Henriksen,

2014), dels en genanalyse af data fra et ph.d. projekt (Henriksen, 2012), dels analyse af en vignetundersøgelse (Bülow og Henriksen, 2012). Begge analyser understøtter, at der kan iagttages et fravær af opmærksomhed på betydningerne af familiernes socioøkonomiske livsbetingelser i relation til socialrådgiveres socialfaglige vurderinger af udsatte børn og unges problemstillinger. Ligesom andre undersøgelser, der kort inddrages afslutningsvis, kan fremvise en lignende tendens, og hermed kan disse tilsammen bidrage til at underbygge vores påstandⁱ.

På baggrund af ph.d. projektet

Dette er således tilfældet i et gennemført ph.d. projekt, der fokuserede på kvalificering af socialrådgiveres socialfaglige vurderinger og samarbejdede med myndighedsrådgivere og ledere i to kommuners børnefamilieafdelinger om at arbejde med faglig refleksion med henblik på i højere grad at vidensbasere rådgivernes analyse og vurdering af de udsatte børn og unges og deres familiers situation og problemstilling (Henriksen, 2012). Den faglige refleksion baserede sig på refleksionsredskabet: Social analyse og handling (Alminde m.fl., 2008).

Et eksempel fra en faglig refleksion:

Fattigdom italesættes i forhold til en familie bestående af en enlig mor på kontanthjælp med 2 børn. Mor lider af depression, angst og personlighedsforstyrrelse. Pigen i familien er trist, bange og græder om natten. Hun beskrives som en køn pige, der nærer bekymring for familiens økonomi. Den økonomiske situation fylder i familiens liv, og kontanthjælpen administreres. Der er problemer med betaling af mors medicin. I relation til faglig viden italesættes fattigdom, som ikke at kunne opfylde barnets behov - at pigen ikke udvikler sig/mistrivsel. Pigen tager ansvar og er bekymret for, at der ikke er penge til fødselsdag. Risikoen for ekskludering - manglende deltagelse - stigmatisering fremhæves ligeledes i viden. Imidlertid drejer analysens fokus sig om: Mors personlighedsforstyrrelse. Barnets trivsel og udvikling. Stabile voksne i barnets liv. Og den socialfaglige vurdering koncentrerer sig om: Mors personlighedsforstyrrelse og peger på, at der skal være stor opmærksomhed på, at pigen ikke lærer mors virkelighedsforstyrrelser. At pigen har behov for stabile voksne. Og at der skal mere fokus på pigens behov, og at hun udsættes for omsorgssvig med hygiejne. Det nævnes, at pigen er truet på trivsel og udvikling og ikke får dækket sine basale behov - og at hun lever i fattigdom og ikke får tilstrækkelig mad - og er bekymret for fattigdommen og for at voksne ikke tager ansvar. Beskyttelsesfaktorer fremhæves til: Et andet familiemedlem, skolen, og fritidsinteresserne. Hun er en lille voksen. Der fortsættes herefter i vurderingen med, at fokus må være på at blive klogere på familien. Familiebehandlingen skal afdække samspil og støtte mor i at se barnets behov samt at fortælle pigen om baggrunden for sin indlæggelse (på psykiatrisk hospital) plus vurdere mors udviklingspotentialer. Pigen skal have et tilbud om en stabil og fortrolig voksen. Fattigdommen, som bekymrer pigen, nævnes i vurderingen - men mere i "forbifarten" - det vægtes tilsyneladende ikke særligt højt - medtages ikke i det, der ses som det mest betydende - det der skal handles på.

En genanalyse af dataⁱⁱ fra ph.d. projektets deltagelse i 67 faglige refleksionsmøder præsenteres i det følgende (Bülow og Henriksen, 2014). Denne analyse fokuserede på, hvorvidt der i den faglige refleksion er en interesse for børnenes og deres familiers socioøkonomiske livsbetingelser. Om disse italesættes og

tillægges betydning i en helhedsorienteret forståelse af børnenes og familiernes liv. Desuden blev der fokuseret på, om der særligt er opmærksomhed omkring mulige indikatorer på fattigdom samt udtrykkeligt italesættes fattigdom i drøftelserne. Endvidere samledes interessen om analysens fokus og vægtningerne i den socialfaglige vurdering. Data udgøres alene af de udsagn som blev trukket frem på refleksionsmødet, hvorfor børnenes rådgivere meget vel kan være i besiddelse af oplysninger omkring de forhold, som denne analyse efterspørger, uden at disse oplysninger blev vurderet som væsentlige i relation til at bidrage til at uddybe forståelsen af børnenes og deres familiers situation.

Med denne analyses blik er det interessant, hvorvidt familiens forsørgelsesgrundlag ekspliciteres. Ud af de 67 drøftede familiers problemstillinger angives i 37 tilfælde de voksnes forsørgelsesgrundlag (mere eller mindre præcist); medens det er bemærkelsesværdigt, at rådgiverne i knapt halvdelen af tilfældene (30) ikke ekspliciterer familiernes forsørgelsesgrundlag, og hermed implicit tilkendegiver, at de ikke finder det relevant at fremhæve, hvad familierne lever af. Blandt de 30 tilfælde, hvor forsørgelsesgrundlaget ikke ekspliciteres er der 2 tilfælde, hvor der angives sygdom og helbredsproblemer, hvor det må antages, at vedkommende forælder forsørges via overførselsindkomster. Endvidere er der 8 tilfælde, hvor der på grund af de fremhævede livsomstændigheder kan være en nærliggende mulighed for, at denne forælder forsørges via overførselsindkomster. Blandt de 37 tilfælde, hvor forsørgelsesgrundlaget ekspliciteres, er der i 8 tilfælde tale om arbejdsindkomst som selvstændig eller lønarbejder. I 2 tilfælde er der tale om lave indkomster (deltid eller elevløn). I 11 tilfælde er der eksplicit tale om, at forælderen (forældrene) er på kontanthjælp, og i 9 tilfælde på førtidspension, medens det i 3 tilfælde er tale om overførselsindkomster, der ikke nærmere er specificeret. En forsørgelse via overførselsindkomst medfører en øget risiko for (relativ)fattigdom. Endvidere er der i mange tilfælde tale om enlige forsørgere, idet det i 39 tilfælde er tale om enlige mødre og 4 tilfælde enlige fædre. Enlige forsørgere har ligeledes en forøget risiko for fattigdom. Der er således tale om, at der i en række af familierne kun er en indtægt til rådighed som forsørgelsesgrundlag til en voksen og op til relativt mange børn. Den ene indtægt, som disse familier har til rådighed udgøres endvidere i en række tilfælde af en overførselsindkomst. Der er hermed tale om, at det for en række af de drøftede familier er tale om, at forsørgelsesgrundlaget udgøres af overførselsindkomster eller et lavt indtægtsgrundlag og hermed ikke udgør et forsørgelsesgrundlag, der kan betegnes som righoldigt, men i stedet må betegnes som et forsørgelsesgrundlag, der kan rumme muligheder for en eksistens med risiko for relativ fattigdom (Deding og Gerstoft, 2009), uagtet at en enlig forsøger i nogle situationer kan have en højere indtægt til rådighed end den aktuelle valgte fattigdomsgrænse her i landet.

I undersøgelsen har der været en opmærksomhed på, hvorvidt rådgiverne i drøftelserne af børnenes og familiernes problematik hæfter sig ved forhold for familien, der kan tolkes som mulige indikatorer på fattigdom. Dette er ikke tilfældet i 46 familier. Ved 10 af de drøftede familier fremhæves forhold, der kan indikerer fattigdom, og for flere af disse 10 familier er der i rådgiverens udsagn klare tegn på, at der er tale om familier, der lever i (relativ) fattigdom. For et par familier er tale om mulige indikatorer på fattigdom, der imidlertid også kan være forårsaget af kombinationer af relativ fattigdom, opgaven og manglende formåen til at sørge for eller prioritere det fremhævede element i familiens livsomstændigheder. Blandt yderligere 7 familier kan der på baggrund af rådgiverens udsagn være tale om familier, der lever i (relativ) fattigdom eller om familier, hvor forholdene kan være forårsaget af forælderen opgaven, eller om kombinationer af relativ fattigdom og forælderen opgaven, eller af forældrenes ikke prioritering af det berørte element i familiernes liv på grund af kulturelle forhold. Det kan i yderligere 4 familier både være

tale om indikatorer på livsomstændigheder kendetegnet ved (relativ) fattigdom og om, at det er familier, der er kendetegnet af andre vanskelige livsomstændigheder end fattigdom eller om kombinationer heraf.

I forlængelse af spørgsmålet om en opmærksomhed omkring mulige indikatorer på fattigdom er det interessant, hvorvidt rådgiverne i deres drøftelser direkte italesætter fattigdom. Dette sker i relation til drøftelserne i 3 familier; medens det i 2 familier sker uden dog at begrebet fattigdom anvendes, idet der tales om, at det er "økonomisk svært" og at "økonomien må være meget belastet". Der er således 5 familier ud af de 67 drøftede familier, hvor rådgiverne italesætter, at der er tale om fattigdom eller om økonomisk belastede livsomstændigheder. I de tilfælde, hvor fattigdom eller synonymer herfor italesættes er det interessant, om denne forståelse medtænkes gennem hele den faglige refleksionsproces på refleksionsmødet eller kun i dele af forløbet. Der er kun i et tilfælde tale om, at begrebet fattigdom italesættes gennem næsten hele refleksionsforløbet, hvor det imidlertid udelades eller glemmes i den socialfaglige vurdering og i handlingen. Her bliver fokus på relationer og en optagethed af, at familien har været kendt i kommunen i de sidste 20 år, og at der i flere omgange har været ydet familiebehandling, samt at mor har haft en problematisk opvækst og blevet seksuelt misbrugt som barn. I en anden familie, hvor fattigdom italesættes, er der tale om en enlig mor på kontanthjælp med 4 mindre børn. Fattigdommen italesættes i relation til beskrivelsen og som en viden om en risikofaktor; men fokus i analysen drejer sig om børnenes relationer til hinanden, til en papfar, til biologisk far, til mor og til netværk/fritid. Den socialfaglige vurdering konkluderer, at der er grund til bekymring og behov for at arbejde med relationerne i familien. Der er således blandt de familier, hvor fattigdom italesættes, eller hvor fattigdomsindikatorer fremgår, tale om, at fattigdom primært inddrages i de første dele af analysen og ikke vægtes som særligt betydende i analysens fokuspunkter eller i den socialfaglige vurdering, der i højere grad fokuserer på barnets adfærd og det relationelle, især på relationerne mellem barnet og en eller begge forældre.

Blandt de drøftede familier, hvor der blev italesat fattigdom eller omtalt mulige fattigdomsindikatorer er der således i analysens fokuspunkter og den socialfaglige vurdering ikke særlig opmærksomhed på mulige konsekvenser for børn af liv i relativ fattigdom. I stedet drejer den primære opmærksomhed sig om barnets adfærd og reaktioner samt de relationelle forhold. Tilsvarende er der i drøftelserne af familier, hvor der ikke er nævnt fattigdoms indikatorer - udover at forsørgelse på kontanthjælp og at være eneforsørger - måske kan siges at være en indikator i sig selv - ligeledes en stor opmærksomhed på barnets adfærd og de relationelle forhold samt forældrenes (især moderens) egen baggrund.

Der fremhæves i mere end halvdelen af drøftelserne (39), at der er behov for at få uddybet den konkrete viden om familierne og familiemedlemmerne og deres indbyrdes relationer samt i nogle tilfælde relationer til netværk. I en række af familiedrøftelserne er der en relativ stor opmærksomhed på forældrenes/en af forældrenes opvækst, familieforhold og/eller psykiske lidelser. I en række af familiedrøftelserne berører fænomenet social arv. I nogle af drøftelserne italesættes direkte social arv (i 6 af familiedrøftelserne). I et par af drøftelserne omtales social arv i relation til, at forældre på sin vis kan være på vej til at bryde social arv. Der italesættes modstillingen mellem Social arv og mestring og foreslås i vurderingen, at der skal tages stilling til, om der skal arbejdes med mor og psyko-edukation i relation til hendes egen opvækst: "Ønsker jeg en fortsættelse af min sociale arv i forhold til mit barn?" I en anden familie beskrives en far, der har sejlet og som 14 årig var på børnehjem som mønsterbryder i forhold til social arv. Medens der i de øvrige familier er tale om, at den sociale arv ses gentaget. Social arv italesættes derudover indirekte i flere andre

familiedrøftelser (i 8 af familiedrøftelserne). Dette sker i form af begrebet mælkebøttebørn, som omsorgssvigt, der går videre, som omsorgssvigt, der determinerer, som børn, der gentager mors mønster, som groft omsorgssvigtede forældre, der underforstået gentager omsorgssvigtet, som misbrug, overgreb og vold, der gentager sig, som "barndommen varer i generationer". Fænomenet social arv er omdiskuteret i socialt arbejdes forskning og meget relevant i relation til dette arbejdets fokusering på betydningen af det sociale. Dog udelades diskussionen for og imod social arv her, og der skal alene peges på, at når der tales om social arv eller tankefigurer, der ligner, sker det hovedsagligt med en forståelse af social arv som et fænomen, der har med individpsykologiske og relationelle forhold at gøre: At forældres psykiske vanskeligheder og relationelle usunde måder at omgås børn og hinanden på så at sige nedarves til deres børn. Der spores ingen refleksioner over, at det kan være indvirkninger fra mere socioøkonomiske forhold, som betinger en eventuel social arv. Den sociale arv anses for at kunne bekæmpes gennem psyko-
edukation, som det foreslås i en af drøftelserne.

I en meget stor andel af de gennemførte familiedrøftelser (59 ud af 67) er der fokus på barnets og forældres adfærd og på de relationelle forhold i familien samt familiemedlemmernes relationer med netværk. At en så stor del af familiedrøftelserne fokuserer på barnets og forældrenes adfærd og relationelle forhold er i høj grad forståeligt, da det umiddelbart er disse forhold, der ofte giver anledningen til bekymringen for barnets forhold og vurderinger af, at der er tale om udsatte børn og familier. Dette bliver først problematisk i det øjeblik, at analysen og forståelsen af barnets og familiens situation ikke foldes ud og kobles sammen med en analyse af betydningen af de socioøkonomiske livsbetingelser for netop de forhold, der umiddelbart giver anledning til bekymring blandt professionelle omkring barn og familie. Her kan rådgiverne kvalificere deres analyse og forståelse af børnenes og familiernes situation, hvilket der også tidligere blev peget på i afhandlingen og deltagende rådgivere erklærede sig enig i:

"Jeg tænker måske meget i de psykologiske baner (...), vi tror, vi gør noget mere, måske også sociologisk, men vi er faktisk meget ovre i den psykologiske. (...) Det kan godt være, vi tror, vi er noget helhedsorienteret – vi har sociologien, (...) Men det, der fylder, det er det psykologiske. (...) det bliver meget individfokuseret. Vi er opmærksomme på de andre ting, og vi vil også gerne de andre ting. Men jeg synes, virkeligheden ser tit sådan ud, at vi ender der ved det enkelte individ" (Henriksen, 2012:372).

Her er gengivet konklusionerne fra den gennemførte genanalyse. Denne kan læses som en kritik af rådgivernes arbejde med at uddybe en forståelse af de berørte børn og deres families livsomstændigheder. Og det er det for så vidt også, idet der, som vi vil argumentere for senere, ikke kan være tale om en reel helhedsorienteret forståelse af børnenes og forældrenes liv, når væsentlige livsomstændigheder som betydningen af deres socioøkonomiske livsbetingelser ikke medtages i forståelsen. Men i højere grad end at rette kritikken mod de deltagende rådgivere vil Kirsten rette kritikken mod sig selv som fagperson og forsker. Som aktionsforsker deltog Kirsten i samtlige de behandlede refleksionsmøder, og var fri til at bidrage (og bidrog) med sine input. Derfor kan man hævde, at det var op til Kirsten at spørge til familiernes forsørgelsesgrundlag og mulige fattigdomsindikatorer samt til hvilke betydninger, det kan have for en families liv for eksempel som enlig mor at skulle forsørge fem børn på en førtidspension eller som eneforsørger sørge for op til flere børn på kontanthjælp. Det gjorde Kirsten imidlertid ikke. Hun var optaget af aktionsforsknings projektets formål om, at rådgiverne i højere grad ville vidensbasere deres socialfaglige vurdering, hvilket de sled med og blev klart bedre til i løbet af

aktionsforskningsprocessen. At der så var tale om, at det primært var individpsykologiske og relationelle teoridannelser, der blev taget i anvendelse, konstaterede Kirsten som en af pointerne i analysen af forløbet (Henriksen, 2012). Men Kirsten overså dermed i lighed med mange af rådgiverne betydningerne af familiernes socioøkonomiske livsomstændigheder og havde i løbet af aktionsforskningsprocessen ikke blik for, at disse blev udeladt i refleksionerne over forståelserne af børnenes og familiernes situation. Og at dette forekommer, er jo interessant, både socialfagligt og forskningsmæssigt.

På baggrund af Vignetundersøgelse

I forbindelse med dette NUBU projekt er der endvidere gennemført en vignetundersøgelse blandt deltagere i børn og unge diplomuddannelsen og blandt deltagere i en workshop på Socialrådgiverdage 2013ⁱⁱⁱ. Denne analyse fokuserer på, om der særligt er opmærksomhed omkring mulige indikatorer på fattigdom samt udtrykkeligt nævnes fattigdom i besvarelserne. Desuden rettes opmærksomheden mod, hvorvidt der blandt respondenterne blev lagt vægt på børnenes og deres familiers socioøkonomiske livsbetingelser, om disse medtænkes og tillægges betydning i f.h.t. en forståelse af børnenes og familiernes liv.. Endvidere samles interessen om, hvad der fokuseres på i analysens fokuspunkter, og hvad der lægges vægt på i de vurderinger, der begrundes valg af indsatser.

Vignetten præsenterer respondenterne for en ung enlig mor med en datter på 4 år. Moderen modtager kontanthjælp, idet hun udviklede en depression og mistede sit arbejde. Det er interessant, hvorvidt fattigdom italesættes. I casen nævnes en række mulige indikatorer på fattigdom: Familien lever af kontanthjælp, bebor en dyr lejlighed ved havnen, som kan antages at sluge en stor del af indtægten. Barnet møder i børnehaven i med meget slidt og lidt for småt tøj, som hun bliver drillet med. Børnehaven serverer frokost, som pigen spiser godt af, som eftermiddagsmad har barnet oftest toastbrød og en ris kiks med og tilkendegiver, at hun fortsat er sulten. Moderen får ikke indkøbt lusedshampoo trods opfordring fra børnehaven. Blandt deltagerne på diplomuddannelsen italesættes fattigdom ikke. Der er dog i en besvarelse en underen over, at familien med den økonomi har råd til lejligheden. Blandt deltagerne i workshoppen italesættes fattigdom direkte i et tilfælde^{iv}. Desuden italesættes fattigdom mere indirekte eller delvist i 4 tilfælde i form af, at økonomien ses som en mangel og som en del af problemet for familien, eller det fremhæves, at der ikke er meget at gøre med økonomisk, eller der spørges til omsorgssvigt i forbindelse med barnets påklædning, og manglen på madpakke kobles til dårlig økonomi. I et tilfælde fæstner besvarelsen sig ved, at der er mangel på praktisk omsorg, I halvdelen af besvarelserne i workshoppen er der ingen italesættelse af fattigdom eller overvejelser omkring indikatorerne på fattigdom, som ellers er præsenteret i casen.

Der fremhæves i vignetten, at der er tale om en familie, som forsørges på kontanthjælp. Med denne analyses blik er det interessant, hvorvidt familiens forsørgelsesgrundlag ekspliciteres i besvarelserne. Kontanthjælpen nævnes i 2 af de i alt 18 besvarelse. I 4 besvarelser nævnes økonomi som en problemstilling. I de 11 af de 18 besvarelser er der en opmærksomhed på andre socioøkonomiske faktorer i form af det psykiske helbred/depression, tab af arbejde/arbejdsløshed og manglende netværk, medens et svar hæfter sig ved at der er tale om en ung enlig mor i en dyr lejlighed. I et svar berøres de

socioøkonomiske vilkår indirekte gennem fremhævelsen af, at barnet har slidt/småt tøj. 6 besvarelser berører ikke socioøkonomiske omstændigheder, disse har heller ikke fæstet sig ved, at familien forsørges via kontanthjælp.

Såfremt spørgsmålet om eventuel fattigdom og familiens forsørgelsesgrundlag ikke står først i de direkte formuleringer af forståelse af familiens situation, hvad retter besvarelserne så opmærksomheden mod? I besvarelserne rettes opmærksomheden mod, at barnet mistrives og har svært ved at finde tryghed, at mor ikke tager hånd om tøj, mad, mobning og samarbejde med børnehaven. Flere besvarelser fokuserer på moderens situation med depression, manglende overskud og nedgang i indtægt, samt arbejdsløshed og manglende netværk. En besvarelse fremhæver, at der er tale om et midlertidigt problem grundet ændringer i hjemmet, arbejdsløshed, depression og økonomi samt pres fra jobcenter. I en besvarelse er der fokus på et samvirke af årsagerne: Fattigdom, marginalisering, arbejdsløshed, ensomhed, manglende netværk og depression. To besvarelser har fokus på adfærdsændringen hos barnet i kombination med mangel på netværk. En anden besvarelse fremhæver manglen på praktisk omsorg og mors psykiske helbred i sin problemforståelse. En tredje besvarelse fokuserer på, at dialogen mellem børnehaven og mor ikke fungerer, og at barnet mistrives på grund af: lus og dårlige madpakker.

Der er her tale om en case, hvor der kan iagttages en række fattigdomsindikatorer og en familie, som kan betragtes i risiko for at leve i relativ fattigdom. Derfor er det interessant, hvorvidt fattigdom eller indikatorer på fattigdom medtænkes, når en socialarbejder foreslår en indsats og argumenterer for valget af indsats. Blandt deltagerne på diplomuddannelsen sker dette ikke direkte blandt nogen af de 6 besvarelser, hvilket jo er i overensstemmelse med, at fattigdom ikke indtænkes i relation til problemforståelsen. Dog rummer to besvarelser et fokus på eller en inddragelse af mors jobsituation, hvilket har sammenhæng med familiens nuværende økonomiske trængte situation. Blandt deltagerne i workshoppen er der ingen besvarelser som direkte argumenter i forhold til fattigdom i relation til valg af indsatser, hvilket ligeledes er i overensstemmelse med, at fattigdom kun direkte italesættes i den ene besvarelse. Dog er der også her to besvarelser som gør dette lidt mere indirekte. I den ene besvarelse må besvarelsen alligevel siges at have fokus på fattigdom, idet der er fokus på at forbedre økonomien. I den anden besvarelse er dette fokus lidt mere indirekte, idet der foreslås et arbejde med mors jobsituation, medens de resterende ikke rummer overvejelser om indsatser i relation til fattigdom eller fattigdomsindikatorer.

Ligesom deltagerne i aktionsforskningsprojektet tilkendegav, at de kan genkende en tendens til individpsykologisk og relationel fokusering, tilkendegiver deltagerne i Workshoppen på Socialrådgiverdage, at de "genkender den manglende inddragelse af det strukturelle niveau/ fattigdom i socialt arbejde med børn. Der er flere deltagere der nikker [...], når Kirsten siger, at socialarbejdere tror, at de inddrager fattigdom eller familiens socioøkonomiske forhold i deres sociale faglige analyse; men at sandheden er, at de ikke gør det. De overser det sociale og fokuserer kun på barnets adfærd og relationer mellem børn og forældre" (Observationsnoter 26.11.2013).

På baggrund af andre undersøgelser og forskningsresultater

Tendensen til fokusering på individpsykologiske faktorer og relationelle forståelser ses ikke alene i det her præsenterede ph.d. projekt (Henriksen, 2012) og den gennemførte vignetundersøgelse (Bülow og

Henriksen, 2014); men tilsvarende pointer fremsættes også i en undersøgelse i et bachelorprojekt samt en dansk/ norsk forskningsundersøgelse.

I bachelorprojektet på Socialrådgiveruddannelsen i Århus konkluderes på baggrund af en vignetundersøgelse med en underretning, at socialrådgiverne ikke ser ud til at have set ” eller undret sig over de fattigdomsindikationer, som jeg har taget med i underretningen. En af dem er meget fokuseret på depressionen [...]De andre tøver med at finde årsager, før de har talt med Anne[mor]. Der er tydelige indikationer på, at socialrådgiverne er enige om, at årsagen er på individniveau. De har ikke tænkt over de strukturelle og samfundsmæssige årsagsforklaringer [...]såsom indkomst, arbejde og bolig” (Elleby, 2013: 44).

Tilsvarende fremhæves i en forskningsundersøgelse af forvaltningens undersøgelsesarbejde i relation til udsatte børn og deres familier i en dansk og to norske kommuner:

”Myndighedernes undersøgelsesarbejde er præget af en forholdsvis traditionel psykodynamisk tilgang, hvor opmærksomheden rettes mod samspil mellem mor og barn samt ”den lille verden derhjemme”. Der fokuseres [...] på de mangler hjemmet, forældrene og barnet har” (Kildedal, Uggerhøj, Nordstoga og Sagatun, 2011:165-166).

Ligeledes fremgår det af en tidligere norsk undersøgelse af familiearbejdet med anbragte børn, at opmærksomheden i relation til familierne var rettet mod familiemedlemmernes individuelle kendetegn og de sociale relationer mellem familiemedlemmerne (Andenæs, 2004).

Tilsvarende peger en fremstilling af professionelles arbejde med marginalisering på, at for eksempel socialrådgivere, lærere, pædagoger og sundhedsplejersker i deres forståelser af et udsat barns situation vægter den forståelse, at barnets udsathed er et resultat af de hjemlige forhold - relationer til forældrene - eller af forhold, der kan relateres direkte til barnet selv (Lund, 2011, efter Højbjerg, 2014).

Her har vi fremhævet viden om grundlaget for og overvejelserne i relation til socialrådgiveres socialfaglige vurderinger, der viser, at socialrådgivere i en række tilfælde ikke medtænker familiernes forsørgelsesgrundlag og øvrige socioøkonomiske livsbetingelser; men i stedet primært fokuserer på barnets og forældrenes adfærd og relationerne i familierne. Der er således for os tydelige indikationer på, at det sociale arbejde har brug for, at socialrådgiverne kvalificerer deres arbejde med socialfaglige vurderinger, således at disse i langt højere grad inddrager betydningerne af familiernes socioøkonomiske livsbetingelser i problemforståelse, vurdering og valg af indsats i forhold til udsatte børn og unge.

2. Udsatte børn og betydningen af opvækst i fattigdom (forskning om børn og fattigdom).

Denne fordring om at inddrage det sociale betydning understreges for os yderligere af den viden om, hvad det betyder for børn at vokse op i (relativ) fattigdom, som den fremvoksende forskning om børn og fattigdom dokumenterer. I det følgende vil vi fremdrage en række pointer fra forskning i fattigdom, som kan belyse dette, som et led i at underbygge en argumentation for, at familiernes socioøkonomiske livsbetingelser må medinddrages i socialrådgivernes analyser af børnenes problemer og livssituation.

Afsnittet bygger dels på fattigdomsforskning generelt, dels på kvalitative studier, der har fokuseret på, hvilke konsekvenser det kan have for børn at vokse op i relativ fattigdom. Der er hidtil gennemført nogle få

kvalitative forskningsundersøgelser blandt børn i relation til en opvækst i fattigdom samt nogle undersøgelser i forbindelse med specialer og afgangsupgaver på uddannelser, disse vil blive inddraget i det følgende. Christensen peger her på, at det er et problem med manglende viden i relation til børn af ikke dansk herkomst, idet disse børn udgør en væsentlig andel af de børn, der vokser op i fattigdom (Christensen, 2014), hvilket må påkalde sig interesse i fremtidig forskning i socialt arbejde.

Som redegjort for indledningsvis anvender vi et relativt fattigdomsbegreb, hvor fattigdom bedømmes ud fra det aktuelle samfund, jf. Townsend's definition (Townsend, 1979- efter Andersen m.fl., 2008). Forskningsundersøgelser, der fokuserer på undersøgelser af relativ fattigdom, anvender en række forskellige metoder til at måle fattigdom^v. I relation til børn og fattigdom kan ingen af målemetoderne direkte måle omfanget af børns fattigdom, da den forstås som afledt af familiens fattigdom og livsbetingelser (Christensen, 2014). De undersøgelser, som vi baserer denne artikel på, anvender forskellige opgørelsesmetoder, hvilket ikke skulle kunne virke forstyrrende, idet vi ikke interesserer os for at måle fattigdom; men for betydningerne af en opvækst i fattigdom. Og de forskellige undersøgelser kan netop belyse betydningerne af den økonomiske situation i den familie, som barnet vokser op, og hvilke økonomiske rammer og hvilken risiko for fattigdom, der danner baggrunden for børns oplevelse af opvækst i fattigdom.

Christensen opsamler viden om børnefattigdommen i Danmark således: " den danske børnefattigdom er ret lav set i international sammenhæng, [...] den har været stigende over de sidste årtier, og [...] der er en vis dynamik ind og ud af fattigdommen, så den vedvarende børnefattigdom er ret lav [...]der er forskel på børn af dansk herkomst og ikke dansk herkomst. Børn som er indvandrere eller efterkommere har markant højere fattigdom. I ekspertudvalgets rapport er børnefattigdommen for indvandrere og efterkommere 6 til 10 gange højere end for danske børn" (Christensen, 2014:4). Endvidere fremgår det, at børn som vokser op hos en enlig forsørger lever med en markant højere risiko for fattigdom, særligt i de yngre år (ibid.).

Denne konstatering af Christensen stammer fra gennemgang af forskningsresultater fra de foregående år. Imidlertid ser det ud til, at der er en bevægelse på området, idet der i en undersøgelse fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd fra december 2013 konkluderes, at "antallet af fattige børn er steget, og specielt antallet af børn som sidder fast i længerevarende fattigdom er forøget meget kraftigt" og er især er lokaliseret i bestemte geografiske områder i de store byer og udkantsområder (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2013:1, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2010b). Endvidere blev det i 2011 påvist, at børnefattigdommen er stigende til næsten en fordobling siden 2002 til næsten 65.000 børn, som lever i fattige familier (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2011a), og at der er en stor stigning i antallet af børn, som lever i langvarig fattigdom (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2011b).

For en socialrådgiver beskæftiget med børn og unge er det relevant at kunne være opmærksom på indikatorer på og betydninger af fattigdom. Hansen beskriver, at der kan iagttages to forskellige træk blandt fattige mennesker. Der er personer med absolutte fattigdomstræk. Mennesker i dyb "dyb social, økonomisk, menneskelig og kulturel nød, som har svært ved at tilpasse sig det almindelige liv" og mennesker med relative fattigdomstræk, som har en ofte spinkel integration i samfundet og "ofte er udstødt af arbejdsmarkedet og befinder sig i en livssituation præget af økonomisk og/eller social nød. Der er tale om økonomisk knaphed, som udelukker dem fra goder og aktiviteter, som der i almindelighed er enighed om, at alle skal kunne opnå i velstandssamfundet. De lever primært af offentlige ydelser" (Hansen, 2008:9). Fattigdom er ikke alene et spørgsmål om en "her og nu situation". Det kan for en socialrådgiver

være væsentligt at have øje for længden af familiens fattigdom. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd fremhæver, at analyser viser, at jo længere tid man er fattig, jo sværere er det at komme fri af fattigdommen (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2011b) (Hansen, 2008). "Varigheden af fattigdom er helt afgørende for de afsavn, der lides, og for de af fattigdommen afledte sociale, psykiske og helbredsmæssige konsekvenser" (Larsen, Ejrnæs og Andersen, 2008: 34-35). Og jo længere varighed af fattigdommen jo større risiko for at opleve social eksklusion og stigmatisering (ibid). Langvarig fattigdom medfører ofte en fastlåst hverdag, hvor basale behov ikke bliver dækket, den indskrænker valgmulighederne i hverdagen betydeligt og forringer livskvaliteten forbrugsmæssigt, socialt og sundhedsmæssigt (Jepsen, 2010), hvilket blandt andet kan skyldes, at familien i et stykke tid kan klare sig ved hjælp af opsparede ressourcer og for eksempel den beklædning og de forbrugsgoder man allerede har; men efter et stykke tid drænes disse ressourcer, og levestandarden falder (Andersen, 2008). Længden af fattigdommen øger dermed dens betydning, og samtidig kan der ses en tendens til, at ud af den samlede fattigdom udgør langvarig fattigdom en stigende andel (Hansen, 2008), hvorfor længden af fattigdom bør udgøre et opmærksomhedspunkt. Udover længden af livet i fattigdom kan et andet opmærksomhedspunkt i relation til fattigdom være spørgsmålet om synlighed. Absolut fattigdom kan være meget synligt, jf. kendetegnene for personer med absolutte fattigdomstræk; medens relativ fattigdom kan forekomme mere usynligt som familier på kontanthjælp i lejeboliger med flere børn, der vanskeligt kan få enderne til at nå sammen. Ifølge Hansen" udgør den synlige fattigdom kun en lille del af den samlede fattigdom" (Hansen, 2008:6).

En interviewundersøgelse blandt kontanthjælpsmodtagere i København i relation til oplevelsen af at leve et liv i fattigdom viser, at jo længere tid et menneske lever i fattigdom, jo større opgiveness i forhold til at se muligheder for forandring. I forhold til forældre med børn, er der flere som anser fattigdommen som en dårlig livssituation, fordi de ikke har mulighed for at sikre børnene det, som de vurderer skal til, for at børnene har et godt børneliv. Endelig bekymrer deltagerne i undersøgelsen sig om uventede udgifter. For eksempel udgifter forbundet med helbred eller tænder, eller indbo, som køleskabet, der sætter ud. Og de økonomiske bekymringer influerer på den psykiske tilstand, depression, hjertebanken og knuder i maven. Et liv i fattigdom påvirker oplevelsen af dagligdagen på flere måder. Der er ikke "plads til spontanitet, andre oplever skam og måske som forlængelse af dette forsøger atter andre at opretholde en facade" (Andersen, 2008:25). Fattigdom skaber ifølge forskere i fattigdom ikke incitament til at handle, det påvirker i stedet menneskets psykiske og fysiske helbred negativt og dets evne til at deltage, både på arbejdsmarkedet og i samfundet. Fattigdom sætter mennesket i en "tilstand, der reducerer kapaciteten til at handle" (Larsen, Ejrnæs og Andersen, 2008: 36), hvilket er endnu en central pointe for socialrådgivere at være opmærksom på i relation til samarbejde med udsatte børn og deres familier ramte af fattigdom.

I en kvalitativ undersøgelse interviewes børn fra familier, hvor forældrene har lave indkomster, de modtager primært længerevarende kontanthjælp eller anden form for overførselsindkomst. Undersøgelsen har fokus på børnenes subjektive oplevelser af et liv i familier, der ikke har den levestandard, der er sædvanen i dag. "Generelt deltager børnene i mindre omfang i organiserede fritidsaktiviteter end deres jævnaldrende set på landsplan. I nogle familier er der ikke råd til at betale for børnenes ønskede sportsaktiviteter eller for det udstyr, som hører til [...] [og de er] mere eller mindre [...] afskåret fra at deltage i aktiviteter, der koster penge, som for eksempel at gå i svømmehallen eller biografen. Samtidig har de kun sjældent kammerater med hjemme" Sloth, 2004:1). Børnene anvender de andre børns materielle

forbrugsmønster som målestok for egne materielle afsavn, som for de yngste legetøj, og især mobiltelefoner og tøj. En gruppe børn oplever, at de er materielt "med" på de udadtil synlige parametre, medens andre børn fortæller om materielle afsavn, at de ikke og føler sig "med" på grund af, at deres tøj og mobiltelefoner afviger fra deres jævnaldrendes. De får i mindre grad lomme penge, men relativt mange af de ældre har fritidsjob. "I interviewene fortæller børnene generelt om familiens levestandard ved at sige, at de får mad hver dag. Men i enkelte familier lever man i kortere perioder primært af havregrød eller rugbrød, og flere er vant til, at der ikke er råd til frugt eller slik. Hovedindtrykket er, at børnene ikke taler med andre om familiens økonomiske situation. Mange af børnene er i tvivl om, hvorvidt andre kender til familiens økonomiske vilkår, men de er selv klar over, at deres levestandard er anderledes[...]. De interviewede børn oplever i langt mindre omfang end deres jævnaldrende at holde fødselsdag for deres kammerater, samt at komme på udflugt til for eksempel forlystelsesparker eller i skoven og på ferie *med familien*" (Sloth, 2004:2). Børnene tilkendegiver i undersøgelsen, at de oplever, at det er svært at leve i en familie, som har få penge. "Deres udsagn bærer i høj grad præg af, at de har vænnet sig til det, hvilket viser, at de i vidt omfang *tilpasser* sig. Børnene har forskellige måder at tackle situationen på. Nogle plager, og andre resignerer, mens især de ældste børn giver udtryk for en stor forståelse for og solidaritet med forældrenes situation" (Sloth, 2004:2). Sloth fremhæver, at det ser ud til, at økonomisk fattigdom ser ud til at være belagt med tabu og ikke italesættes hverken blandt familier eller praktikere (Sloth, 2004). Sloth konkluderer, at næsten alle de interviewede børn oplever familiens økonomiske situation vanskelig, og at børnene oplever afsavn, som skyldes, at familien ikke har råd til de ønskede ting eller aktiviteter, selvom konsekvenserne af familiernes vanskelige økonomiske vilkår kommer forskelligt til udtryk hos børnene (Sloth, 2004).

En anden kvalitativ undersøgelse (Espersen, 2006) fokuserer på, hvordan børn i fattige familier trives, og i hvilket omfang børnenes dagligdag påvirkes af de knappe økonomiske ressourcer. Alle forældrene oplever sig økonomisk pressede, og dette påvirker kvaliteten af familiens samvær. Udover vanskelig økonomi belastes forældrene også af andre problemer som kroniske fysiske sygdomme og psykiske lidelser. Børnene i denne undersøgelse tilkendegiver ikke materielle afsavn, men mangel på oplevelser sammen med forældrene, selvom forældrene beretter om, at de har svært ved at finde penge til børnenes tøj og fodtøj. Børnene "er meget bevidste om, at pengene er små, men de oplever det ikke som et stort problem i hverdagen. I den forbindelse kan man overveje, om børnenes udsagn er udtryk for, at forældrene er i stand til at skærme deres børn for en følelse af knaphed ved dels at bære ansvaret for den pressede økonomi alene og dels at nedprioritere deres egne behov, sådan at børnene i det store hele får dækket deres. Børnenes udsagn kan dog også tænkes at være udtryk for en stærk loyalitetsfølelse over for deres forældre, som medfører, at de underbetoner oplevelsen af at lide materielle afsavn" (Espersen, 2006: 4). Flere af børnene fortæller, at de oplever sig anderledes og udenfor i forhold til skolekammeraterne. Over halvdelen af undersøgelsens børn mistrives i skolen. "Nogle børn fortæller, at de ikke synes, at de helt falder naturligt ind i fællesskabet, og at de ikke altid fungerer godt sammen med deres klassekammerater. Andre børn fortæller, at hverdagen handler om fysisk og psykisk mobning og en konsekvent udelukkelse af fællesskabet" (Espersen, 2006: 4). I denne undersøgelse er der kun to familier, hvis børn ikke kan gå til en fritidsaktivitet, fordi det er for dyrt for familien, ligesom de fleste af børnenes forbrug i fritiden ikke adskiller sig fra kammeraternes. De har også lomme penge til slik. Dog tilkendegiver en pige, at hun i høj grad føler sig fattigere end sine kammerater, ligesom en dreng med minoritetsbaggrund har en stærk oplevelse af at være fattigere end kammeraterne, og at dette i høj grad påvirker drengens sociale liv (ibid.).

Espersen peger på, at "en vigtig faktor i disse børns trivsel er, at forældrene får en fornemmelse af kontrol over deres økonomiske situation og dermed deres liv. Forældrenes oplevelse af fastlåsthed tapper deres overskud og har på denne måde en stor indflydelse på børnenes liv. En enlig mor, der kæmper for at få hverdagen til at hænge sammen, kan eksempelvis have svært ved at finde det sociale overskud, der skal til for at støtte hendes barn i at fungere både socialt og fagligt i skolen. [...]Det kan konstateres, at forældrene i undersøgelsen gør en stor indsats for at skærme deres børn mod økonomisk knaphed ved selv at undvære, så deres børn kan få de bedst mulige materielle betingelser. [...] På trods af forældrenes forsøg på at skærme børnene er der for en stor del af børnene og familierne i undersøgelsen en klar sammenhæng mellem økonomisk knaphed og dårlig trivsel. Der er forældre, der føler sig presset af den økonomiske situation, som kæmper med fysiske sygdomme og psykiske problemstillinger, hvilket påvirker deres samvær med børnene, og der er et flertal af børnene, som har svært ved at håndtere det sociale liv i skolen. Det er tankevækkende, at økonomien, om ikke direkte så i hvert fald indirekte, er med til at præge disse børns liv i en negativ retning" (Espersen, 2006: 6).

En tredje undersøgelse har ligeledes interesseret sig for, hvordan børn oplever en opvækst i fattigdom (Sørensen, 2010). Sørensen fremhæver, at deres liv er præget af usynlige afsavn. De går til fritidsinteresser, har prøvet at holde fødselsdag, de fleste får lomme penge, og hjemmet er forsynet med tv og pc. Ved en umiddelbar betragtning virker det til, at de fysiske rammer er nogenlunde som flertallets. "Men når vi kradser i overfalden, inviteres ind i børnenes hjem og ser tingene fra deres perspektiv, bliver afsavnene synlige. Børnene fortæller om hjem med huller i væggen, hvor vinterkulden fiser ind, og de fryser om natten, maling, der skaller af væggene, ensformig kost, genbrugstøj og spillekonsoller, computere, tøj og ferier og fødselsdage, der ligger så langt under kammeraternes niveau, at de opleves som afsavn" (Sørensen, 2010:105). Undersøgelsens børn er bevidste om fattigdommen. De fortæller om, at der i skolen konkurreres på forbrug med hitlister over, hvem der har attraktivt legetøj, de rigtige mobiltelefoner og penge. Nogle børn oplever deres fattigdom udstillet i konfrontationen med klassekammeraternes materielle standarder, og de oplever, at de bliver ekskluderet og mobbet, fordi de ikke har de rigtige materielle goder. Denne undersøgelse af børns oplevelse af at vokse op i fattigdom viser, at de oplever deres opvækst "som præget af afsavn, eksklusion og stigmatisering. De kæmper for at være med i det børnesociale felt [...]Det er dog mere undtagelsen end reglen, at det virker. Når det ikke lykkes, strander de fattige børn i periferien af det børnesociale felt, hvor de drømmer sig til adgangsgivende materielle goder"(Sørensen2010:106).

Disse tre undersøgelser fokuserer på børnenes oplevelser af en opvækst i fattigdom. De rummer både ens og forskellige forståelser heraf. Men det "ser ud til, at det afgørende for børnene er spørgsmålet om at være med, og dette spørgsmål overtrumfer oplevelsen af materielle vilkår. Men forbruget og de materielle vilkår er meget betydningsfulde betingelser for at være med, især hvis der ikke er andre kompenserende ressourcer" (Christensen, 2014:6).

En fjerde undersøgelse har fokuseret på fattigdom blandt enlige mødre og deres børn. Her er det mødrene, der fortæller om familiens fattigdom og betydningen for deres børn og dem selv. I denne undersøgelse finder Jepsen i lighed med Sloth, at fattigdom tabuiseres. Mødrene taler, ligesom børnene, kun yderst sjældent om familiens økonomi med andre udenfor familien, medens børnene involveres i familiens økonomi: " Seks kroner for en liter mælk? Det var godt nok dyrt, mor! Ja, og hvis ikke mor stopper dig, så kan du sagtens drikke to liter om dagen. Ja mor, undskyld" (Jepsen, 2010:68). De deltagende mødre fortæller om, at de gentagne gange oplever, at det kun er på grund af hjælp fra familie og venner, at

familien ikke sulter sidst på måneden. Og at det er meget stressende at vågne op om morgenen og ikke vide, "om man har til dagen og vejen" (Jepsen, 2010:52). En mor beskriver, at hun på dagen for interviewet om morgenen var ovre hos sin søster for se, om de havde lidt mælk hun kunne låne i tilfælde af, at interviewer brugte mælk i kaffen (ibid.). Undersøgelsen beskriver et knaphedstyrani i nogle af familierne. Der er nogle fødevarer som de aldrig eller kun yderst sjældent køber. For eksempel savner flere at kunne købe frisk fisk, frisk frugt og varierede grøntsager. Mødrene køber ikke nyt tøj til sig selv, men køber brugt i genbrugsbutikker eller arver fra familie og venner, medens de prioriterer tøj til børnene. Istandsættelse eller fornyelser i boligen er uoverstigelige udgifter for mødrene, og de har ikke lyst til, at andre skal komme i deres hjem, "både fordi udgiften til ekstra mad er uoverkommelig, og fordi de føler sig skamfulde over et slidt eller utilstrækkeligt inventar" (Jepsen, 2010:56). Ofte må de nedprioritere udgifter til tandbehandling og nødvendig medicin. De har ikke selv mulighed for fritidsaktiviteter, men prioriterer deres børns mulighed for en fritidsaktivitet, og det er forbundet med stor skyldfølelse, hvis deres børns behov ikke kan opfyldes. Mulighed for ferieoplevelser anser de for en del af et normalt børneliv, men samtidig som en uopnåelig drøm. Jepsen fremhæver, at de interviewede mødre er kendetegnet ved nogle fattigdomsrelaterede belastninger: grundlæggende utryghed, begrænset autonomi, social devaluering og ringe selvværdsfølelse, således at de materielle aspekter af fattigdommen dels har indgribende konsekvenser i dagliglivet, dels betydelige psykologiske konsekvenser (Underlid, 2005 - efter Jepsen, 2010:63), der uundgåeligt også må påvirke mødrene i deres relation til børnene og således også influerer på børnenes liv og trivsel. Jepsen fremhæver, at de interviewede mødre oplever fattigdommen endnu værre, når det direkte rammer børnene, og at de hellere nedprioriterer egne behov end børnenes, men undersøgelsen viser også, at børnene er klar over prioriteringerne og de vanskeligheder de affødes af (ibid.).

En femte undersøgelse diskuterer fattigdomsbegrebet i relation til børn og peger på, at det er væsentligt ikke kun at se på økonomiske aspekter, men også at inddrage sociale og kulturelle aspekter ved fattigdom, hvor det dog er afgørende ikke at overse de økonomiske aspekter i optagethed af de sociale og kulturelle. I specialet opstilles et nyt fattigdomsbegreb: Ressourcefattigdom som indebærer følgende kriterier: At forældrene modtager overførselsindkomster som kontanthjælp, førtidspension eller lignende, og derudover mindst et af følgende kriterier: At ingen af forældrene har en kompetencegivende uddannelse. At barnet ikke bor hos både mor og far. At familien bo i en almennyttig bolig. At familien har en etnisk minoritets baggrund (Johansen og Ebbesen, 2009:131). Forfatterne konkluderer, at børnelivets "betydningsfulde arenaer, her skole, fritid og jævnaldrende, i forhold til netop denne børnegruppe også kan siges at være karakteriseret ved ressourcefattigdom. Samlet set betyder dette, at børnenes betingelser er karakteriseret ved flerkontekstuel ressourcefattigdom, hvilket indebærer ringere livschancer for børnene" (Johansen og Ebbesen, 2009:131). Særlig vækker børnenes betydelige vanskeligheder i relation til deltagelse i skolens rum bekymring, idet deres vanskeligheder ved social deltagelse samtidig forringer deres muligheder for faglig kompetencetilegnelse. Børnene kendetegnes endvidere ved begrænsede muligheder for kompetenceudvikling i fritidslivet i relation til sociale og kulturelle ressourcer. De er i risiko for ikke gennem samspil med andre børn at kunne udvikle mulighed for at styrke deres deltagelse på andre arenaer. Undersøgelsen peger på, at børnene har problemer med mobning og at "denne børnegruppe kæmper med en negativ selvforståelse og lavt selvværd [...], skam ser ud til at være en usynlig konsekvens af ressourcefattigdom, hvilket i så fald har en alvorlig og negativ indflydelse på børnenes selvforståelse[...]og deres muligheder for kompetenceudvikling, herunder udvikling af socialitet og individualitet, vanskeliggøres" (Johansen og Ebbesen, 2009:133).

Forskningen i børnefattigdom påpeger, at der er et stigende antal børn, der har en opvækst i relativ fattigdom, og at dette at vokse op i fattigdom har væsentlige indvirkninger på barnets barneliv i relation til trivsel, sundhed og social deltagelse i børnegrupperne og i skolen. Et barneliv i fattigdom har derfor ligeledes betydning på lang sigt for barnets voksentilværelse. Det er derfor afgørende, at socialrådgivere i mødet med udsatte børn og unge udvikler et blik for betydningen af en opvækst i fattigdom, og på at fattigdommens forskellige betydninger formentligt interagerer med hinanden og over tid forstærker dens enkeltstående virkninger, således at der kan tales om fattigdommens akkumulerede virkninger i børnenes og forældrenes liv og livsbetingelser. Andenæs fremhæver, at "Det er den massive opphopning af belastninger som gør indtryk" (Andenæs, 2004:26). Det er en "moderne" fattigdom - et "knaphedens tyrani" (Stjernø, 1995, efter Andenæs op.cit.), der påvirker hele organiseringen af dagliglivet i familien, og det er disse akkumulerede virkninger, som tilsammen lægger sig som en "ramme" omkring og interagerer med de mere psykologiske og relationelle forældrekompetencer, der traditionelt fokuseres på og dermed yderligere forstærker familiernes vanskeligheder.

3. Hvorfor er det problematisk at betydningen af de socioøkonomiske forhold ikke medtænkes?

I det foregående har vi påvist, at der kan iagttages en tendens til primært at fokusere på barnets (og forældrenes) adfærd samt relationerne i familierne og overse familiernes socioøkonomiske livsbetingelser. Desuden har vi fremhævet, at forskning peger på, at der er et stigende antal børn, som vokser op i (relativ) fattigdom, og at børns opvækst i (relativ) fattigdom har afgørende betydning i barnets liv, både som barn og senere i voksenlivet. Vi har tilkendegivet, at vi her ser et behov for forandring. Men hvorfor er denne tendens til at fokusere på individorienterede psykologiske og relationelle forståelser og overse barnets og familiens fattigdomsvilkår specielt problematisk i socialforvaltningens arbejde med udsatte børn og deres familier?

Det er problematisk af flere grunde. Den første begrundelse søges i det sociale arbejdes fordring om helhedsorientering, både fagligt, retligt og etisk. At overse familiens fattigdomsvilkår bevirker, at forståelsen af familiens situation netop ikke kan anses for at være helhedsorienteret. Ligeledes kan der ikke være tale om en reel borgerinddragelse, såfremt så væsentlige aspekter af familiens liv overses. Endvidere er mange børnefamilier, som er i kontakt med socialforvaltningen på grund af problemstillinger i relation til børn og unge, samtidig i kontakt med andre dele af socialforvaltningen grundet andre sociale problemer i familien.

Fattigdom er en problemstilling, der er relevant for en række af de borgere, som er i kontakt med Socialforvaltningen. Ifølge en undersøgelse fra Socialforvaltningen i Københavns Kommune fremgår det, at kontanthjælpsmodtagere dominerer gruppen af langvarigt fattige^{vi}, og at mere end 70 % af enlige kontanthjælpsmodtagere er fattige (Jepsen, 2010), hvilket er i overensstemmelse med, at enlige forsørgere har en signifikant højere risiko for fattigdom (Deding og Gerstoft, 2009). Samtidig med, at der er tale om, at en række af de borgere, der modtager forsørgelsesydelse, kan kendetegnes som (relativt) fattige, udgør de borgere, der er i kontakt med familieafdelingerne i Socialforvaltningen også ofte borgere, som samtidig har andre sociale problemer (Servicestyrelsen, 2011:83). Det blev på baggrund af ph.d. projektets data synligt, at en række af de familier, der var i kontakt med Socialforvaltningens familieafdeling, samtidig er borgere, der modtager overførselsindkomster. Der er derfor tale om familier, som både har vanskeligheder i relation til børn og unge og samtidig er de i kontakt med andre dele af Socialforvaltningen i relation til øvrige sociale problemer (Henriksen, 2012), og forsørges på en (i en række tilfælde en enkelt) indtægt, der kan rumme

risiko for relativ fattigdom. Andenæs peger tilsvarende på, at en række af de familier, der modtager hjælp efter børnebestemmelserne i de nordiske lande i lighed med i for eksempel England ofte er økonomisk og socialt underprivilegerede familier med forældre med et lavere uddannelsesniveau og lav erhvervstilknytning samt indtægt (Andenæs, 2004).

Et yderligere tegn på, at der er en række familier, som både rummer problemstillinger i relation til udsatte børn og unge og sociale problemer i relation til beskæftigelse og forsørgelse for familiens voksne medlemmer og på, at der kan være behov for at se disse problemstillinger i sammenhæng, kan læses ud af et iværksat projekt i Aalborg kommune fra 01.01.2014: Projekt HEAT ("helhedsorienteret, effektiv og arbejde tværfagligt"), der fokuserer på "at koordinere og initiere indsatsen for 10 udvalgte familier med fokus på borgerinddragelse. Indsatsen for disse familier skal ske på tværs af børne- og familieområdet (familiegrupperne) samt voksenområdet (Jobcenter og Socialcentre) i Aalborg Kommune" (Aalborg Kommune, 2013, jobopslag nr 3774).

Endelig viser en forskningsundersøgelse fra SFI, at udsatte børn, som modtager en foranstaltning, hyppigere er kendetegnet ved en række baggrundsfaktorer, som indikerer risiko for fattigdom: De vokser op hos en enlig mor, måske er hun dømt for kriminalitet, men ofte med en manglende tilknytning til arbejdsmarkedet (pensionist eller på kontanthjælp) og manglende uddannelse og bor under dårlige boligforhold. Udover at disse faktorer indikerer risiko for fattigdom udgør de samtidig risikofaktorer for at modtage hjælp efter Servicelovens bestemmelser i relation til børn og unge -i form af forebyggende foranstaltninger eller anbringelse (Lausten, Hansen, Nielsen (2010).

Der er således en række tegn på, at når en familie modtager hjælp efter Servicelovens bestemmelser i relation til udsatte børn og unge kan det samtidig være familier, som er i kontakt med andre dele af det sociale hjælpesystem, og som har andre sociale problemer tillige. Det er da væsentligt, at socialrådgiverens medtænker dette i en samlet helhedsorienteret forståelse af barnet og familiens situation. En individfokusering, som eksempelvis at rådgivere bliver meget fokuseret på en mors psykiske tilstand, f.eks. depression, kan indebære, at familien ikke modtager en adækvat hjælp. Selve fattigdommen kan for nogle mennesker medføre en psykisk belastning, og at sætte ind med behandling af eksempelvis moderens depression vil ikke nødvendigvis ændre forholdene i familien, medmindre familien også modtager hjælp i relation til livet i fattigdom (Elleby, 2013). At socialrådgiverne ikke inddrager overvejelser om familiens samlede socioøkonomiske livsbetingelser er således uhensigtsmæssigt ud fra en systemfunktional tankegang i relation til at sikre en social indsats, der afhjælper problemerne i familien; men er samtidig også i modstrid mod fordringen om helhedsorientering i socialt arbejde.

I socialt arbejde er helhedsorientering, eller som det også er blevet betegnet helhedssyn eller helhedssynet, blevet diskuteret (Harder og Nissen (red.),2011, Juul, 2011, Johansen og Mørk, 2011, Ejrnæs og Guldager, 2008, Nielsen, 2007), og spørgsmålet er blevet rejst, hvorvidt "helhedssyn ligesom kartofler kan gå til det hele?" (Uggerhøj, 2011b: 239). Selvom vi her lægger afgørende vægt på, at socialrådgivere arbejder helhedsorienteret, vil vi samtidig præcisere, at det sociale arbejde ikke rummer et bestemt helhedssyn, men at helhedsforståelser afhænger af de perspektiver, som der anlægges på socialpolitikken og det sociale arbejde. En helhedsforståelse i socialt arbejde kan derfor basere sig på væsentligt forskellige teoretiske baggrunde og spænde fra et individorienteret psykodynamisk blik på helheden over former for holistiske tilgange til tilgange baseret på kritisk teori med vægt på strukturelle forhold (Henriksen, 2001)(Uggerhøj, 2011b). Samtidig med, at der kan anlægges forskellige perspektiver på helhedsorientering, kan

helhedsorientering tænkes i relation til forskellige aspekter af det sociale arbejde. Bergmark har fremsat 4 forskellige tankesæt om begrebet helhedssyn: Helhedssyn kan udgøre et analytisk perspektiv på forståelsen af borgernes sociale problem, det vil sige til socialrådgiverens analyse af problemstillingen. Helhedssyn kan udgøre en arbejds måde, det vil sige, at socialrådgiveren arbejder helhedsorienteret og vælger indsatser, som har et helhedsorienteret perspektiv i relation det analyserede konkrete sociale problem. Helhedssyn kan også tænkes som et organisatorisk princip. Det vil sige, at der i organiseringen af det sociale system tænkes en helhedsorientering ind i organisationsstrukturen. Og endelig kan helhedssyn tænkes som en ledestjerne for det sociale arbejdes radikaliserings, det vil sige at fokusere på at forandre samfund fremfor menneskene med de sociale problemer (Bergmark, 1998:34). Vi tænker, at alle 4 dimensioner af helhedsorientering er relevante i relation til den problemstilling, vi her fokuserer. Ud fra alle de her fremhævede fire forståelser af helhedssyn er tendensen til primært alene at fokusere på det enkelte individs adfærd og relationer problematisk.

Vi vil ligeledes anse det for at være retligt problematisk i relation til udsatte børn eller med Servicelovens betegnelse børn med et særligt behov for støtte. Ifølge Servicelovens § 46 eksisterer der en forpligtigelse til at sikre, at "disse børn og unge kan opnå de samme muligheder for personlig udvikling, sundhed og et selvstændigt voksenliv som deres jævnaldrende" (SEL § 46). Støtten skal ydes med henblik på at sikre barnets eller den unges bedste. Og det fastslås samtidig i § 46 stk. 2, at "støtten skal være tidlig og helhedsorienteret". Dette læser vi som en forpligtigelse til at arbejde og tilbyde en helhedsorienteret støtte til disse børn.

Fordringen om at arbejde helhedsorienteret understøttes tillige af socialt arbejdes etiske værdier. Den internationale socialarbejderorganisation, IFSW, peger i sine etiske principper for socialt arbejde på, at "hver person skal behandles som en helhed" og socialarbejderen skal "arbejde solidarisk og udfordre forhold som bidrager til social udstødelse, stigmatisering eller undertrykkelse og arbejde hen mod et samfund, som har plads til alle" (IFSW, 2005), hvilket vi ser arbejde med efterlevelse af helhedsorientering i alle de fire af Bergmarks forståelser som en forudsætning for at leve op til.

Endelig finder vi, at en forudsætning for en reel borgerinddragelse, som ligeledes er en forpligtigelse i relation til lovgivningen, jf Retssikkerhedslovens § 4 samt en særlig påpeget forpligtigelse til at inddrage barn og familie i Servicelovens § 47 og 48, forudsætter, at socialrådgiveren arbejder helhedsorienteret. Såfremt socialrådgiveren indsnævrer sin forståelse af barnets situation til et fokus på barnets (og forældrenes) adfærd og relationelle forhold, kan barnet og familien vanskeligt opleve sig mødt med en reel forståelse og anerkendelse af sit liv. Socialrådgiveren må kunne anvende reflekssive helhedssyn, som kan "understøtte en bredere afdækning af borgernes situation og danne basis for et mere reelt anerkendende møde med borgeren" (Larsen, 2013:221). Forudsætningen er, at socialrådgivere udvikler en kompetence til helhedssyn "en særlig evne til at undersøge virkeligheden fra forskellige perspektiver og arenaer vel vidende, at ethvert perspektiv udelukker visse elementer (...) et givet helhedssyn vil altid rumme nogle reduktioner/begrænsninger, og (...) socialarbejdere må være ekstra opmærksomme på, om det helhedssyn, der praktiseres, er hensigtsmæssigt" (Harder og Nissen, 2011:15). Socialrådgiverne må her kunne inddrage kundskaber om økonomi og levevilkår for at etablere en forståelse af barnets og familiens situation samt for at kunne kreere en tilstrækkelig adækvat hjælpeindsats (Andenæs, 2004). Kun hermed kan socialrådgiveren leve op til lovgivningens krav om borgerinddragelse samt socialt arbejdes etiske værdier om samme.

4. Helhedsorientering en fordring - som ikke efterleves - hvorfor mon?

Når helhedsorientering er en så væsentlig fordring i socialt arbejde kan man undre sig over, hvorfor socialrådgivere tilsyneladende undlader at arbejde helhedsorienteret. Dette kan vi se en række samvirkende faktorer have indflydelse på. Det drejer sig om de diskurser, der præger den samfundsmæssige debat om socialt arbejde, og smitter af på både socialpolitik, lovgivning og socialrådgiveres forståelser. Der er en indflydelse fra socialpolitikken og lovgivningen samt den omfattende specialisering inden for socialforvaltningens område. Det faglige fokus i faglig vejledning og supervisionens grundlag spiller ligeledes ind i lighed med uddannelsernes individfokusering på det sociale område på grund- og videreuddannelsesniveauer.

Samfundsmæssige diskurser om fattigdom og sociale problemer

Velfærdsstaten anses for at have afskaffet fattigdom tilkendegives fra nogle sider, når fænomenet fattigdom bringes til diskussion. Ifølge Andersens artikel fra 2008 kan et blik på de sidste 20 til 30 år få det til at se ud som om, at "den rene" fattigdom har været overset" (Andersen, 2008:26), hvilket ifølge Andersen kan hænge sammen med, at fattigdom ofte betragtes som forhold fra "gamle dage" eller fra ulande (ibid), det vil sige, at der tages et absolut fattigdomsbegreb i anvendelse. Larsen, Ejrnæs og Andersen fremhæver ligeledes i 2008, at fattigdom er blevet tabuiseret, og påpeger, at diskursen af fattigdom kan ses præget af to tendenser, dels en ignorering af fattigdom og en fokusering på beskæftigelse, dels en kulturalisering af fattigdom. Tidligere drejede fattigdomsdiskursen om at "afbøde og afhjælpe fattigdommens virkninger med materielle eller sociale indsatser" (Larsen, Ejrnæs og Andersen, 2008:30). Dette ændres grundlæggende gennem den førte politik og de fremherskende diskurser, som negligerer eller benægter fattigdom. Benægtelsen fokuserer på, at velfærdsstaten har behov for arbejdskraft, og hylder "noget for noget" samt at "det skal kunne betale sig at arbejde", og meget få har interesseret sig for, hvilke konsekvenser det har for de familier, der skal leve på de lave offentlige ydelser. Kulturaliseringen af fattigdom vedrører det fænomen, at fattigdom forstås som noget kulturelt, det er de enkeltes valg, der forårsager fattigdommen (ibid.):

"Fattigdom er ikke længere et økonomisk fænomen. De fattige i dag er mennesker, som træffer valg, der fører til fattigdom. Et højt forbrug i forhold til ens indtægt kan føre til gældsættelse og fattigdom. Det samme kan narkomani, alkoholisme og ludomani"(Martin Aagerup, CEPOS - efter Larsen, Ejrnæs og Andersen, 2008:33).

Der fokuseres i en række udsagn på, at underprivilegerede familier er præget af kulturel fattigdom, som forringer børnenes muligheder for at tage en uddannelse, og materielle afsavn i familiens hverdag overses, og i stedet lægges der vægt på forældrenes uhensigtsmæssige prioriteringer. Dette får forfatterne til at fremhæve, at udviklingen er kendetegnet ved en gradvis afvikling af socialpolitikken (Larsen, Ejrnæs og Andersen, 2008).

Siden kom fattigdomsåret^{vii}, som ikke fik afskaffet fattigdom, men trods alt fik rejst debatter om fattigdom. Fattigdom er blevet og bliver fortsat diskuteret både politisk og begrebsmæssigt, uden at der opnås enighed om, hvad der forstås ved begrebet. Fra at fattigdom kunne forstås ud fra en sammenhæng til et strukturelt niveau, ændres diskurserne under indflydelse af de neoliberalistiske tankers dominerende indflydelse på de samfundsmæssige diskurser til, at relativ fattigdom forstås som et individuelt anliggende

forårsaget af menneskers manglende evne til at håndtere deres livsbetingelser (Larsen og Møller, 2004 - efter Nielsen, 2009). Der kan iagttages en kulturalisering af fattigdommen, hvor fattigdom forstås som et kulturelt fænomen (Andersen m.fl., 2008), hvilket blandt kan iagttages i socialt arbejde, når fattigdom og opvækstvilkår diskuteres med pointer om, at børnenes vilkår forårsages af forældrenes vilje og prioriteringer (Skytte, 2008 efter Jepsen, 2010). I det omfang den offentlige debat individualiserer fattigdom og gør det til et spørgsmål om kultur medfører det "en betydelig risiko for, at socialarbejdere overser, at den aktuelle samfundsudvikling producerer og reproducerer sociale forskelle, der slår igennem både på individ - og samfundsmæssigt niveau " (Jepsen, 2010:4). Og det kan på den baggrund antages, at den ny liberalistiske tankegang om noget for noget vinder indpas i dele af det sociale arbejde og dermed bevirker, at socialt arbejde bidrager til stigmatisering af fattige samt, at socialrådgiverne ikke medtænker, hvor belastende det er at leve et liv i fattigdom for både børn og voksne (ibid.).

Imidlertid viser "undersøgelser [...], at fattigdommen ikke er elimineret. Politikerne diskuterer fortsat fattigdom. Nogle siger, at den økonomiske fattigdom er blevet erstattet af kulturel fattigdom, andre siger, at selvom vi har fået mere velfærd, kan kulturelle ressourcer ikke give mad på bordet, plads i børnehaven og gaver til jul og fødselsdag. Nogle hævder, at der er børn i Danmark, der ikke får ordentlig mad, fordi deres forældre ikke har nok penge, mens andre stædigt holder fast i, at fattigdom handler om overlevelse og ikke findes i Danmark, men i Afrika" (Sørensen, 2009:1). Debatterne om dovne Robert og fattige Carina gjorde sit til at vække de følelsesmæssige argumentationer og mindske debattens nuancering samt dens fundering i viden om fænomenet. Sådanne diskussioner påvirker " den almene mening", politikerne og hermed socialpolitikken og lovgivningen samt de lokale politikere, ledere og socialarbejdere, der skal føre den ud i livet. En diskursanalyse af debatten om fattige Carina påviser, at når Carina som kontanthjælpsmodtager " i debatten konstrueres som 'dovne', 'indkrævende' og 'uværdig' får dette en betydning for alle dem, hun i debatten fremstilles som repræsentant for. Debatten har således betydet, at 'gruppen af fattiges' mulighedsrum er blevet indskrænket. Det er eksempelvis ikke længere legitimt at italesætte sig selv som fattig [...]Den eneste form for hjælp, det er muligt at få, er den intervenierende rådgivning om, hvordan du forvalter din økonomi – og i øvrigt bliver et 'bedre menneske'. Derudover er det umuligt at placere sig i kategorien som 'bidragende', 'moralsk' og 'Danmark-elskende' borger. Til gengæld tildeles man adgang til kategorien 'dovne', 'uarbejdsom', 'amoralisk', 'uansvarlig', 'ufornuftig', 'uværdig', 'dårlig forælder' og 'ude af stand til at forvalte sin økonomi' [...]. Hun benyttes som disciplinerende eksempel på, hvordan man som overførselsmodtager i hvert fald ikke skal opføre sig, og som eksempel på en i velfærdssamfundet iboende dovenskab og krævementalitet. Gennem objektiviseringen af hende, bliver disse udsagn til uimodsigeligheder, idet de end ikke forsøg forsøges modsagt i debatten" (Weirsøe, 2012:112-113). Der er ifølge Weirsøe kun ganske få forskere og fagpersoner, der tager del - eller får adgang til at deltage - i denne debat om fattigdom, og den eksisterende forskningsmæssige viden om fattigdom inddrages ikke. Weirsøe konkluderer, at Carina debatten medførte en diskursiv forskydning af de herskende fattigdomsdiskurser. Det blev mere legitimt at omtale fattige som dovne. Det normale og værdige liv understreges som et liv i arbejde, og den fattige/arbejdsløse konstrueres som selvansvarlig for sin situation. Samtidig medførte debatten at kategorien "fattig" ikke længere anses for legitim, da Carina i den hegemoniske diskurs forstås som en ikke-fattig, der blev forsøgt italesat som fattig (ibid). Det påvises af forskere, at debatten har medvirket til en øget mistroiskhed i befolkningen i forhold til kontanthjælpsmodtagere samt øget deres tilbøjelighed til at betegne kontanthjælpsmodtagere som dovne,

således at mediernes behandling af debatten har påvirket befolkningens forståelse af fattigdom og fattige, og den måde fattigdom italesættes i offentligheden (ibid., Ugebrevet A4 18.12.12).

De her fremhævede diskursive tendenser kan også iagttages blandt socialrådgivere. I diskussionerne om fattigdom fremhæves nogle gange et absolut fattigdomsbegreb. Med den forståelse afviste en socialrådgiver i en undersøgelse i et bachelorprojekt, at der kan være tale om fattigdom blandt de borgere, som er i kontakt med forvaltningen, idet vedkommende fremhæver, at fattigdom, ikke findes i det danske velfærdssamfund, men for eksempel i lande i Asien (Elleby, 2013). Et andet synspunkt blandt socialrådgivere i samme undersøgelse er, at borgere i kontakt med familieafdelingen, selvom de er på kontanthjælp, ikke er økonomisk fattige, men kulturelt fattige. Dette udsagn er præget af kulturaliseringsdiskursen. Elleby peger på, at socialrådgiveren vægter betydningen af mangel på kulturel og social kapital, og ikke vurderer, at mangel på økonomisk kapital er en sag for forvaltningen til trods for, at det ifølge Bourdieu er vanskeligt at erhverve sig kulturel og social kapital, når man mangler økonomisk kapital (Elleby, 2013:56). Andre socialrådgivere finder det relevant at tale om fattigdom, herunder flere deltagere i aktionsforsknings Samarbejdet i ph.d. projektet, men de tilkendegiver samtidig, at de som socialrådgivere i en familieafdeling ikke rigtigt kan stille noget op med familiers fattigdom (Henriksen, 2012). Tilsvarende udtrykker flere deltagere i en workshop på Socialrådgiverdage 2013, at det er en meget relevant problemstilling: "Flere deltagere giver udtryk for at det er relevant at tale om fattigdom i socialt arbejde. Men flere udtrykker deres manglende evner / magtløshed til at konfrontere problemet med fattigdom i deres arbejde". (Observationsnoter Workshop 26.11.2013). Deltagere tilkendegiver desuden, at socialrådgivere meget gerne vil gøre mere opmærksom på betydningen af de strukturelle forhold og fattigdom; men det er ikke det Barnets reform tilskriver. Det er nødvendigt med en diskursændring i socialt arbejde (ibid). Andenæs peger på, at når man i socialt arbejde fortsætter med at se på hjælp til børnefamilier (anbringelser) som en konsekvens af individuelle patologier hos en mindre gruppe af ekstreme forældre, kan det hænge sammen med, at fattigdom opleves som noget, man som socialarbejder ikke rigtigt kan gøre noget ved, og derfor ikke medtænker (Andenæs, 2004). Den oplevede magtesløshed overfor problemet kan hænge sammen med flere forhold, som vi ser på i det følgende.

Socialpolitikken

En medvirkende årsag til en oplevelse af magtesløshed blandt de rådgivere, som anser fattigdom som et relevant problem at adressere, er, at der socialpolitisk ikke er et fokus på fattigdom. Der er ingen rammer for, hvordan man kan afhjælpe fattigdom, idet det ikke er socialpolitisk prioriteret (Elleby, 2013). Socialpolitikken kan forstås, "som de politikker, der tematiserer den samfundsmæssige forståelse af sociale problemer, og som tematiserer, hvorledes myndigheder og offentlige institutioner [...] kan handle for at afhjælpe, løse eller forebygge sociale problemer[...]. Sociale problemer kan sammenfattes i fire typer: *forsørgelsesproblemer, omsorgsproblemer, problemer med afvigende adfærd og sociale integrationsproblemer*" (Olsen og Rasmussen, 2011: 67-68). Som det blev fremhævet af Larsen, Ejrnæs og Andersen er et fokus på forsørgelse blev afløst af et fokus på beskæftigelse, og socialpolitikken er gradvist blevet afviklet til fordel for en beskæftigelsespolitik (Larsen, Ejrnæs og Andersen, 2008) og en uddannelsespolitik. Dette kan ifølge Andersen anses for at udgøre et hul i det danske velfærdssamfund (Andersen, 2008). Denne forandring kan ifølge Olsen og Rasmussen karakteriseres som et paradigmeskifte, hvor det tidligere forsørgelsesmæssige formål nedtones og underordnes generelle arbejdsmarkedspolitiske og samfundsmæssige hensyn. Bevægelsen benævnes af flere som en bevægelse fra welfare to workfare.

Hvor det antages at økonomiske incitament bringer mennesker i arbejde. Politikken bygger ikke længere på, at der er mangel på arbejde; men i stedet på at det er den arbejdsløse, der ikke har tilstrækkelig incitament til at skaffe sig arbejde. "Fokus er flyttet fra samfundsmæssige årsager til sociale problemer, fra fx lavkonjunktur som årsag til arbejdsløshed til manglende tilpasningsdygtighed og motivation hos den enkelte "(Olsen og Rasmussen, 2011:83). Ansvaret for forsørgelse placeres i stigende grad på den enkelte selv. Rettigheder nedprioriteres til fordel for pligter, og tankegangen om "noget for noget" udbredes med den aktuelle socialpolitiske kurs (Møller, 2011). Dette forstærkes måske aktuelt i "konkurrencestaten", hvor bevægelserne går mod at fremme konkurrenceevnen gennem at sænke omkostningsniveauet, herunder både lønninger og overførselsindkomster. Dette afspejles blandt andet i den nye kontanthjælpsreform. Resultaterne heraf bliver ifølge Johansen (2013b) flere langvarigt fattige børnefamilier.

Denne udbredelse af neoliberale værdier indebærer, at eventuel fattigdom anses for den enkeltes eget ansvar og i dagens samfund, som ikke kendetegnes ved stærke sociale bevægelser, bliver kollektiv modstand mod fattigdom vanskelig (Andersen og Larsen, 2011). Den førte socialpolitik lægger hermed ikke op til eller understøtter, at socialrådgiverne i deres arbejde med udsatte børn og deres familier medtænker eventuel fattigdom i deres problemforståelse og socialfaglige vurdering i relation til familien. Dette genkendes af deltagerne i workshoppen på Socialrådgiverdage. Et par deltagere giver udtryk for, at man tidligere – tilbage i 1970'erne havde socialpolitiske forestillinger om, at fattigdom og at kunne sætte ind i relation til fattigdomsproblemer, men at dette er blevet forladt til fordel for et individorienteret perspektiv (Observationsnoter, workshop, 26.11.2013).

Lovgivningen

I forlængelse af socialpolitikken kommer den sociale lovgivning, hvor Serviceloven og barnets reform er afgørende for, hvordan der fokuseres på, hvad der er centralt i forståelse af børns behov for en særlig indsats. I workshoppen på Socialrådgiverdage blev en delforklaring placeret i lovgivningens udformning.

"Flere deltagere giver udtryk for at det skyldes lovgivning som er det overordnede grundlag for deres arbejde" (Observationsnoter Workshop 26.11.2013). En deltager tilkendegiver, "at det er rigtig interessant at tale om fattigdom"; men hvad er lovgivnings intentioner? "Politikerne gør meget ud af at holde fattigdom ud af serviceloven, fordi det vil skabe en eksplosion af sager og økonomi. [...] politikere er også meget forsigtige med at bringe fattigdom ind i sager, men de ved, at fattigdom er der, og at helhedsperspektiv er nødvendigt. Men det er ikke derfor man har en sag i X Kommune" (Observationsnoter Workshop 26.11.2013). Tilsvarende tilkendegav nogle af de deltagende rådgivere i aktionsforskningssamarbejdet, at de ønsker at arbejde mindre individualistisk, men at dette er svært, da de ikke kan stille noget op med de ikke umiddelbare familierelaterede problemstillinger. De oplever ikke, at de har tilbud, der kan sætte ind i relation til for eksempel fattigdom (Henriksen, 2012). Derfor udelades dette måske af de faglige refleksioner og af undersøgelserne, hvilket modsvarer en pointe hos Kildedal om, at en rådgiver "tilpasser sin undersøgelse til tilbuddene" (Kildedal m.fl. 2011:172).

Serviceloven kapitel 11 angiver ikke direkte et fokus på familiens økonomi; men i forbindelse med den børnefaglige undersøgelse skal familiens økonomi medtages og disses betydning for barnets udfoldelsesmuligheder og eventuelle afsavn. Ifølge § 52 a kan der ydes økonomisk støtte i række tilfælde i relations til et barns særlige behov for støtte. Hvordan denne mulighed udfoldes i de sociale forvaltningers praksis mangler vi et konkret billede af fra for eksempel et forskningsprojekt.

I det følgende ser vi på Håndbog i Barnets Reform (Servicestyrelsen, 2011), idet denne udgør et hjælpemiddel til Socialforvaltningernes arbejde med de udsatte familier. I Håndbog om barnets reform kan der i stikordsregistret ikke slås op under hverken dårlig økonomi eller fattigdom. Under stikordet sociale problemer, er der 11 opslag. Ingen af disse opslag leder frem til nogle relationer om indhold i sociale problemer eller sammenhæng med fattigdom eller socioøkonomiske livsbetingelser. I de fleste tilfælde nævnes sociale problemer, som noget der er, eller som de - borgerne, børnene, forældrene eller de unge - har uden at pege på, hvad der konstituerer de sociale problemer: "de børn, som har behov for misbrugsbehandling, er ofte børn, som derudover også har svære sociale problemer"(Servicestyrelsen, 2011:137), ligesom et opslag fremhæver, at forældrene ofte selv er ressourcetsvage og har sociale problemer (op.cit.:83). Stikordet økonomi rummer 22 opslag: En del af disse opslag handler om anbringelsesstedernes økonomi og tilsyn hermed, med ledelsernes og rådgivernes rolle i relation til økonomien og den kommunale og statslige økonomi på området udsatte børn og unge. Der er flere henvisninger til unge og økonomi: De fleste unge kan få gode råd fra deres forældre om blandt andet økonomi (ibid.: 4), og i relation til handleplaner for unge fremhæves det, at denne skal have særligt fokus på uddannelse og job samt huslige forhold og økonomi med henblik på, at de unge kan klare sig selv - det må her forstås som hjælp til at holde hus med det, man har (ibid.: 137). Endvidere er der henvisninger til resultater fra undersøgelser, der blandt andet kommer ind på betydningen af økonomi i relation til slægtsplejeanbringelser og dårlig økonomi for tidligere anbragte unge og hjælp til økonomien for unge i efterværn(ibid.: 166,219,221,224). I nogle få af opslagene refereres der til familiernes økonomi. Det fremhæves, at SFI's forløbsundersøgelse viser, at der hos 7 % af børnene er tale om, at forældrene har problemer med tre forhold ud af fem fremhævede, nemlig med økonomi, uddannelse, tilknytning til arbejdsmarkedet, omsorg for barnet og/ eller netværk. Der refereres desuden til to forskningsundersøgelser, som peger på, at en af de fem væsentligste grunde til en henvendelse fra en familie eller en underretning om en familie drejer sig om økonomiske problemer (Servicestyrelsen, 2011: 84). Endvidere fremhæves det i et enkelt tilfælde kapitel 12 om Udsatte børn og unge - omfang og udviklingstendenser- , at det er dokumenteret af SFI og Red Barnet, "at antallet af børn, som bor i relativt fattige familier, er stigende. (Deding, 2009). Det betyder, at stadig flere børn via deres familie har færre ressourcer til rådighed" (Servicestyrelsen, 2011:258), således at fattigdom her i dette tilfælde italesættes. Håndbog om barnets reform bringer i en "værktøjskasse" ICS trekanten: Her indgår økonomi som en faktor blandt andre i relation til familieforhold og omgivelser. (ibid: 122). Endvidere bringes der et eksempel på arbejdet i Århus kommune, hvor det fremhæves, at der i en forståelse af barnet og dets udvikling skal tages afsæt i et systemisk perspektiv, der også skal inddrage "de grundlæggende vilkår, som familien lever under, f.eks. økonomi og boligforhold" (Servicestyrelsen, 2011:125). Håndbogen sætter hermed i nogle tilfælde fokus på, at familiernes økonomiske forhold skal medtænkes i undersøgelser og forståelser af børn og familiers situation.

Håndbogen fremhæver hermed i nogle tilfælde, at familiens økonomi og andre af dens socioøkonomiske livsbetingelser må medtænkes. Spørgsmålet er, hvordan disse inddrages og medtænkes i selve lovgivningen. Deltagere i workshoppen fremhæver, at Barnets reform ikke lægger op til et fokus på strukturelle forhold og for eksempel fattigdom (Observationsnoter, workshop, 26.11.2013). En diskursanalyse af Servicelovens kapitel 11 om udsatte børn og deres forældre analyserer italesættelsen heri af barnets tarv og omsorgssvigt, forældres rolle og den sociale indsats (Bülow og Lydersen, 2012). Barnets tarv defineres ofte ved sin negation. Barnets tarv er **ikke**: Utilstrækkelig omsorg for eller behandling af den

unge, vold eller andre alvorlige overgreb, misbrugsproblemer, kriminel adfærd eller andre svære sociale vanskeligheder hos den unge, andre adfærds eller tilpasningsproblemer hos barnet eller den unge. Det drejer sig dermed om enten problemer hos forældre eller hos barnet. Hos forældrene kredser det "om en form for omsorgssvigt. Man kan således fremanalysere en form for omsorgssvigtdiskurs [...] hvor forældrene tilskrives en bestemt adfærd og dermed gøres til et objekt med svage forældrekompetencer [...] hvor sproglige udsagn normerer bestemte typer af adfærd" (Bülow og Lydersen, 2012:97). Ligesom barnets sættes i en bestemt position og ses som omsorgssvigtet eller misbrugt (ibid.). I forlængelse af en sådan omsorgssvigtdiskurs ses en form for individualiseringsdiskurs. Barnets problemer kobles til bestemte egenskaber hos barnet, hvormed omsorgssvigt italesættes som barnets individuelle problem. Og i tråd hermed rummer foranstaltningmulighederne ligeledes en individualistisk diskurs jf. mulighederne i Servicelovens § 52, hvor flere af foranstaltningmulighederne henvender sig til barnet fremfor til familien. "Med denne diskurs følger forståelsen af, at omsorgssvigt også bør behandles ud fra en individualistisk optik [...] [og diskursen sætter] normer og standarder for omsorgssvigt og forældreskab. Disse normer og standarder er med til at skabe kontrol og normalitet i samfundet, hvor diskurser individualiserer forældre og børns problemer, hvorved sociale misforhold omdøbes til forældrenes og børnenes personlige ansvar" (Bülow og Lydersen, 2012:98). Børnene ses som dem, der har behov for hjælp, de hjælpeløse børn med problemer. Forældrene positioneres til gengæld, som enten gode eller dårlige forældre. Socialt arbejde betjener sig i sin forståelse af forældre og børn ofte af psykodynamisk eller systemteoretisk teori, som "betoner navnlig forældrenes rolle i forhold til barnets udvikling [...] Denne diskurs indenfor det sociale arbejde, retter blikket mod en tydelig forældreansvarsdiskurs" (Bülow og Lydersen, 2012:100), hvor forældreansvaret ikke blot går på at sørge for barnets primære omsorg; men også påtage sig ansvaret for barnets handlinger. Et sådant forælder ansvar forstærkes ved muligheden af forældre pålæg, jf. § 57 a, for eksempel hvis barnet ikke møder i skolen (ibid.). Lovgivningen rummer desuden en diskurs om tidlig indsats, som indebærer en underforstået tanke om, at barndommens tidlige udvikling er væsentlig for barnets senere udvikling, og som med sit grundlag i en udviklingspsykologisk tradition er med til at underbygge en individualiseringsdiskurs (Bülow og Lydersen, 2012). En af de nyeste lovændringer på området er overgrebspakken, hvor fokus hovedsagligt er på fysiske eller seksuelle overgreb og på at handle hurtigt i de situationer. Men en særlig opmærksomhed på familiens økonomiske betingelser er heller ikke inddraget i disse lovændringer.

Med lovgivningens fundering i en individualiseringsdiskurs byggende på individpsykologiske forståelser understøtter og skærper den socialrådgiverenes fokus på, hvad der efter lovgivningens intentioner er væsentligt at være opmærksom på, når de skal analysere og fagligt vurdere et udsat barns og dets families livssituation.

Specialiseringen

Udover de samfundsmæssige diskurser, socialpolitikken og lovgivningen kan den stigende specialisering i det sociale arbejde i de kommunale forvaltningers arbejde med udsatte børn og unge måske være en væsentlig medvirkende faktor. Specialiseringen indebærer "at skabelsen af helhedstænkning i opgaveløsningen er blevet udfordret mere og mere" (Seemann, Antoft og Christensen, 2013:180) (Bømler, 2012). I en ældre undersøgelse af sårbare enlige mødre og deres børn retter mødre kritik af socialcentre for ikke at arbejde helhedsorienteret (Halskov m.fl., 2000), ligesom en nyere undersøgelse af enlige mødre på kontanthjælp peger på, at ingen af mødrene kan referere til en indsats i relation til

beskæftigelse, der forsøger at tænke kvindernes samlede livssituation i et helhedsperspektiv, og der peges på, en diskrepans mellem Jobcentrenes vurdering af kvindernes umiddelbare arbejdsevne (matchkategorisering) og den støtte, der tildeles kvinderne med henblik på at udvikle arbejdsevnen og opnå en tilknytning til arbejdsmarkedet (Jepsen, 2010). I en undersøgelse af socialrådgiveres oplevelser af styringen af det sociale arbejde peger en socialrådgiver på, at det ikke har karakter af helhedsorienteret socialt arbejde, men snarere af brandslukningsarbejde (Nissen og Harder, 2008). Og specialiseringen har en væsentlig indflydelse herpå. En anden socialrådgiver:

”Vi sidder jo med mange, som er psykisk syge, og hvor vi kan se: jamen, der er da også nogle børn. Der kan jeg mærke, at der er de rådgivere, som jeg er kollega med nu, er meget mere specialiserede i forhold til beskæftigelse og ikke så meget i forhold til de familiemæssige problematikker, der kan være” (Nissen og Harder, 2008:237).

Det ses er en udfordring at skabe sammenhængende løsninger på tværs af opgavespecialiseringer (Seemann, Antoft og Christensen, 2013). ”Det vil sige, at det ikke altid er, man arbejder helhedsorienteret, hvor en samlet indsats fra forskellige organisationer vil være den optimale for borgeren” (Elleby, 2013: 64). Deltagerne i workshoppen tilkendegiver, at helhedsorienteringen forstås indenfor det område, som rådgiveren kender til i den specialiserede afdeling, og ikke på tværs, fordi afdelingerne har hver deres regler, som de har helhedssyn indenfor (Observationsnoter, workshop, 26.11.2013). Dette indebærer, at en helhedsorienteret forståelse og indsats på tværs af de specialiserede afdelinger, forudsætter på grundlag af et samtykke fra borgeren et samarbejde på tværs af de specialiserede afdelinger, hvor hver afdelings partielle” helhedssyn kan lægges sammen til en forhåbentligt mere samlet helhedsorientering. Det er væsentligt at have kendskab til andre afdelingers arbejde, måske endda gennem direkte egne erfaringer, for at have forståelse for, hvordan de kan og vil bidrage til en samlet løsning (Elleby, 2013).

Et udtryk for det manglende samarbejde på tværs af specialiserede afdelinger, kan læses ud af en anden undersøgelse af socialrådgiveres samarbejde i et interorganisatorisk perspektiv, der har fokuseret på rådgiverens samarbejde i relation til familier, hvor der er aktive sager i både Jobcenter, Ydelsesafdeling og Familieafdeling. En rådgiver i en ydelsesafdeling beskriver, hvorledes en mor gennem en periode blev sanktioneret, fordi hun ikke mødte i aktivering i Jobcentret, indtil rådgiveren efter et stykke tid erfarede, at denne mor ikke mødte, fordi hendes børn var blevet fjernet fra hjemmet. Denne rådgiver tilkendegiver, at såfremt der havde været et godt samarbejde med familieafdelingen i relation til denne mor, så kunne resultatet måske have været anderledes (Larsen, Lyngdorf og Thorsen, 2013). Denne undersøgelse^{viii} spørger til helhedsorienteringen hos rådgiverne. En af konklusioner her er, at alle rådgiveres svar tilsammen giver en relativ bred forståelse af helhedssyn; medens der imidlertid hos den enkelte respondent ikke er tale om helhedssyn, idet der da primært er fokus på ledighed og økonomi. En deltager i undersøgelsen forklarer, at hun forsøger at tænke helhedsorienteret; men at det er frustrerende, idet hun i familieafdelingen kun har som opgave at tænke på børnene, og at faderen i vignetten er arbejdsløs, det er ikke noget, som hun skal tage sig af. En anden deltager fra et jobcenter fortæller omvendt, at hendes perspektiv altid skal være, at personen skal hurtigst muligt i beskæftigelse. Og en tredje fremhæver, at ”helhedssynet er udfordret, fordi vi er så specialiseret i dag” (ibid:72). I denne undersøgelse anses socialrådgiverenes forforståelse at spille ind på deres problemforståelse og hermed den grad af helhedsorientering de anlægger i forhold til at forstå en families problemstilling. Samarbejdet mellem afdelinger vil derfor blive berørt af, i hvilken udstrækning det kan lykkes at udvikle en fælles

problemforståelse. Dette gør det betydningsfuldt, hvorledes de enkelte socialrådgivernes forforståelser bliver påvirket. Og her kan det antages, at arbejdspladskulturen i den enkelte afdeling smitter af (Larsen, Lyngdorf og Thorsen, 2013), hvilket igen trækker tråde tilbage til de fremherskende samfundsmæssige diskurser, de socialpolitiske prioriteringer og argumentationer samt lovgivningens fokuseringer.

Tilsvarende tilkendegiver en socialrådgiver i en familieafdeling i en anden undersøgelse: "vi har jo ikke noget med folks økonomi at gøre, overhovedet, og gud ske tak og lov for det. Og jeg tænker, at dem, der indenfor forvaltningen har med folks kontanthjælp at gøre [...]De kæmper en brav kamp i forhold til fattigdomsbegrebet. Den kæmper jeg ikke, fordi den, det er ikke dem, jeg møder, men jeg møder mennesker, der er fattige på afsavn" (Elleby, 2013:54). Og en anden socialrådgiver udtaler om et barns liv i fattigdom, at det kan man som familiekontor ikke gøre noget ved. Man kan tale med moderen og måske den økonomiske sagsbehandler om, hvorvidt familien skal have hjælp til at administrere sin økonomi (Elleby, 2013:59). En løsningsmulighed bestående i, at man tilbyder administration af de knappe midler, blev af deltager i workshoppen afvist som utilstrækkelig. At arbejde med familiernes budgetter, "det er ikke sikkert, at det kan hjælpe meget, når man snakker om fattigdom" (Observationsnoter, workshop, 26.11.2013).

Specialiseringen bevirker både en udfordring i at skabe sammenhængende løsninger mellem de specialiserede afdelinger, altså at afdelinger trækker på "samme hammel" og arbejder efter en tilnærmelsesvis fælles problemforståelse af den enkelte families problemstilling. Men også en udfordring i, at det specialiserede arbejde farver den opmærksomhed, som rådgiveren får i sin fokusering i samarbejdet med en familie. Specialiseringen kan hermed bevirke, at rådgiverne tendentielt udvikler former for helhedsforståelser, eller helhedssyn, der er præges af den konkrete afdelings speciale og således en forståelse med en fokusering på henholdsvis et beskæftigelsesfokus i Jobcentret, et økonomisk "yde for at nyde" fokus i ydelsesafdelingen og et individuelt barns udviklingsfokus i en familieafdeling. Denne udvikling kan måske modvirkes gennem øget samarbejde mellem de specialiserede afdelinger og en gennemgående og koordinerende sagsbehandler, som de kommende kommunale forsøg i relation til særligt udsatte familier lægger op til^k.

Faglige vejledninger, supervision og it systemer

Hvorvidt socialrådgiverne tilskyndes til at medtænke familiernes socioøkonomiske livsbetingelser i deres problemforståelse og socialfaglige vurderinger vil ligeledes være påvirket af de faglige vejledninger og den supervision, de tilbydes. En af de centrale vejledninger på området er Håndbog om Barnets Reform fra Servicestyrelsen (2011), hvor det tidligere blev fremhævet, at dårlig og økonomi ikke har nogen tydelig plads i relation til udsatte børn og familier. I håndbogen etableres der ikke nogen sammenhæng mellem en mulig indholdsbestemmelse af i sociale problemer med mulige årsagsfaktorer som fattigdom og familiens socioøkonomiske livsbetingelser. I de fleste tilfælde nævnes sociale problemer, som noget der er, eller som de - borgerne, børnene, forældrene eller de unge - har uden at komme nærmere ind på, hvad der konstituerer disse sociale problemer. Håndbogen sætter dog i nogle tilfælde fokus på, at familiernes økonomiske forhold skal medtænkes i undersøgelser og forståelser af børn og familiers situation uden at dette dog indgår i den vejledning håndbogen bringer i relation til indholdet i den børnefaglige undersøgelse. Undersøgelsen skal komme omkring punkterne: 1. Udvikling og adfærd, 2. familieforhold, 3. Skoleforhold, 4. Sundhedsforhold, 5. Fritidsforhold og venskaber og 6. Andre relevante forhold (Servicestyrelsen, 2011). I ingen tilfælde peges der på, at det kan være relevant at inddrage

overvejelser om betydningen af familiens økonomiske livsbetingelser, heller ikke under punkt 6, andre forhold, som peger på, at det kan være relevant at inddrage dagtilbuddet, eller væsentlige psykiske eller fysiske funktionsnedsættelser eller problemer eller ressourcer i lokalsamfundet, eller hensyn til etnicitet, kultur, religion og sprog (ibid.: 110).

Håndbog om Barnets reform står ikke alene. En del af den litteratur og de faglige vejledninger, der anvendes på området baserer sig på en tendens til psykodynamisk orientering. En dansk/ norsk undersøgelse af Kildedal, Uggerhøj, Nordstoga og Sagatun peger på, at socialrådgiverenes undersøgelser præges af en forholdsvis traditionel psykodynamisk tilgang, og at denne tendens formentligt forstærkes gennem, at de manualer - eller standarder - som anvendes til at styrke myndighedsarbejdet oftest understøtter denne psykodynamiske tilgang (Kildedal, Uggerhøj, Nordstoga og Sagatun, 2011). Som et eksempel fremhæves en bog af Kvello om udredning af børnefamilier i relation til adfærdsvanskeligheder, omsorgssvigt og mishandling. Centralt i bogen står en ramme for undersøgelsesarbejdet, som fokuserer på : "bolig, økonomi, netværk, somatisk og psykisk sygdom, familiens funktionsniveau og interaktion mellem forældre og børn, men det er familiens funktionsniveau og interaktionen mellem forældre og børn, som er mest omfattende [...]Vægten er således på, hvad man kan kalde traditionel udviklingspsykologiske temaer" (Kildedal, Uggerhøj, Nordstoga og Sagatun, 2011: 166). En anden bog af Kvello: Børn i risiko udkom i 2013 på dansk og indgår også som grundlag i nogle forvaltningers arbejde med udsatte børn og unge. I den danske udgave peges der i et kapitel om forskellige familieformers indvirkning på børns udvikling i et kort afsnit på, at fattigdom kan udgøre en del af en kumulativ risiko for omsorgssvigt. Men den overordnede tankeramme fokuserer på børnenes udvikling og peger i relation til årsager til omsorgssvigt på forældrenes egen opvækst, deres netværk og deres personlighed (Kvello, 2013), og anlægger hermed ligeledes en overordnet overvejende psykodynamisk tankegang, og anlægger hermed et for ensidigt og for forenklet blik på sociale problemers kompleksitet.

Udover at arbejde med skriftlige faglige vejledninger er en udbredt støtte til socialrådgiveres arbejde supervision. Supervision blev af Egelund set som et af de mest centrale udviklingstilbud i socialrådgiveres professionelle liv, idet mange kun i begrænset omfang deltager i efter - og videreuddannelse (Egelund, 1999), hvilket dog måske siden Egelund skrev dette kan have forandret sig set i lyset af en række diplom- og masteruddannelser m.v.. Men fortsat må supervisionen antages at have en væsentlig betydning for den faglige påvirkning og socialisering på arbejdspladsen. Supervision kan udøves på baggrund af forskellige teoretiske retninger. Egelund fandt, at "Den stærkeste inspiration i nordisk supervisionslitteratur er psykoanalytisk/ psykodynamisk tankegods" (Egelund, 1999:139). Duus gennemgår supervisionens traditioner ud fra både et psykodynamisk grundlag, et grundlag i humanistisk psykologi og supervision inspireret af systemisk og socialkonstruktivistisk tænkning og peger på, at "den psykodynamiske supervisionslitteratur og metode sandsynligvis er den mest udbredte" og at det naturligvis vil "have indflydelse på det sociale arbejdes praksis på den måde, at superviseren kan få tendens til overvejende at benytte forståelsesmåder og metoder med rod i denne retning" (Duus, 2013:80). Supervisors måde at forstå de sociale problemer i fokus, og de begreber, der tages i anvendelse samt de forhold i familien, der vies opmærksomhed i supervisionen vil smitte af på den måde superviseren tænker om og forstår sin sociale praksis (ibid.). Og når dette har rod i en psykodynamisk tankegang vil det understøtte en tendens til individpsykologisk fokusering og opmærksomhed på de relationelle forhold mellem barn og forældre, og en svigtende opmærksomhed på familiens socioøkonomiske livsbetingelser.

Ud over skriftlige vejledninger og supervision kan også udformningen af blanketmateriale, spørgeguider og IT systemer spille en væsentlig rolle for rådgivernes opmærksomhed. Disse guider og systemer tilføres ofte i bestræbelserne på at kvalificere arbejdet. De kan ifølge måske forbedre undersøgelsesarbejdet, men ikke de faglige vurderinger, som undersøgelserne skal lede frem til. De udarbejdede guidelines og cheklistes er oftest udarbejdet uden angivelse af teoretisk grundlag ud fra et ønske om neutralitet. " They attempt to take a theory-neutral stance, as if deciding what facts are relevant to a particular subject was a separate issue from deciding what theory explained them" (Munro,1998:101). Imidlertid vil en neutral guide medtage unødvendige informationer og for andre udelade centrale oplysninger. Såfremt socialarbejderen mangler viden om forskningsresultater og teoretisk forståelse vil de ikke kunne stille noget op med de mange oplysninger. Cheklistes kan ifølge Munro både være en kilde til oplysning og til forvirring. Socialarbejderne må ifølge Munro tilegne sig mere relevant teori med henblik på at kunne beslutte, hvilke informationer, det er relevant at indsamle, og hvordan de skal bedømme disse informationer (Munro, 1998). Dette indebærer, at rådgiverne må bevare og anvende deres kritisk reflektive kompetencer i arbejdet med sådanne systemer og guidelines.

Uddannelsen

Socialrådgivernes faglighed præges ikke kun af deres aktuelle praksis og dens kontekstbetingelse, men også af deres grund - og efter-videre - uddannelse. Uddannelserne kan ligeledes have en tendens til at sætte individet i fokus og hermed understøtte tendensen i praksis til i problemforståelse og socialfaglig vurdering hovedsagelig at fokusere på barnets adfærd og relationerne til forældrene. Uddannelsen forekommer meget individfokuseret. Vidensområderne socialt arbejde, psykologi og jura er for en stor del af tiden optagede af det individfokuserede – særligt måske i psykologi i dets optagethed af diagnoser – og disse tre områder fylder meget tilsammen. Samfundsfag bliver til gengæld meget generel i sin undervisning. Højbjerg har sammen med læreruddannelsen og pædagoguddannelsen gennemført en undersøgelse af også socialrådgiveruddannelsen fokusering i relation til udsatte børn ud fra en gennemgang af bekendtgørelse, studieplaner, modulbeskrivelser og pensum samt har suppleret dette med vignetundersøgelser blandt studerende på børn og unge modulet samt fokusgruppeinterviews blandt underviserne ved samme. Denne undersøgelse viser den samme individorientering. De studerende er meget individorienterede, og flere er optagede af at diagnosticere barnet. Hos underviserne er der "igen en mindre tendens til, at det individfokuserede træder tydeligst frem, på trods af intentioner og en enighed blandt underviserne om vigtigheden i at inddrage og have fokus på det dynamiske kontekstbegreb" (Højbjerg, 2014a: 13). Og at der på Socialrådgiveruddannelsen er en udpræget tendens til, at barnets og familiens problemer ses som tilhørende barnet eller forældrene (ibid.), hvilket kan understøtte en risiko for, at de studerende uddannes i en faglig vane/rutine, som alene fokuserer på barnets adfærd og dets relationer til forældrene og hermed ikke arbejder med en reel helhedsorientering med fare for, at væsentlige problemer for barn og familie overses, og "dermed kommer til at medvirke til at fastholde barnet i en udsat position" (Højbjerg, 2014b:27).

I forhold til den tendens, at socialrådgivere primært fokuserer på det enkelte individ ud fra en individpsykologisk forståelse og interesserer sig for barnets adfærd og de relationelle forhold i familien i problemforståelse og socialfaglig vurdering, er der en række forhold, som understøtter en sådan fokusering. De dominerende samfundsmæssige diskurser om fattigdom og sociale problemer, de socialpolitiske trends og lovgivningen, den stærke specialisering, de faglige vejledninger og supervisionen

samt uddannelserne er alle forhold, der på hver sin vis er med til at udvikle og understøtte en individpsykologisk baseret individfokusering.

Hvad kan der gøres?

Hvis man som os vurderer, at det sociale arbejde her har behov for en forandring i retning af et reelt helhedsorienteret socialt arbejde, der også medtænker betydningerne af familiens socioøkonomiske livsbetingelser i relation til problemforståelse og socialfaglig vurdering, må der arbejdes på at skabe forandringer på samtlige af de ovennævnte forhold. Dog er vi fuldt ud klar over, at dette fordrer socialrådgiveres aktive handlinger på en række forskellige niveauer og i flere forskellige funktioner. Både som socialpolitisk aktør på samfundsplan, som socialpolitisk påvirker i de kommunale forvaltninger og i frivillige organisationer, og som rådgiver i relation til samarbejdet med udsatte børn og deres familier.

En forudsætning herfor er dog, at en række socialarbejdere anser en sådan forandring for nødvendig. Dette forudsætter, at der blandt socialarbejdere sker en udvikling af socialfaglig fantasi (Henriksen, 2012). Med fænomenet socialfaglig fantasi er vi ikke ude i spørgsmål om noget kunstnerisk eller digterisk; fænomenet hænger i stedet sammen med, at en forståelse af individet sættes ind i sin samfundsmæssige sammenhæng, og omvendt at samfundet også forstås i relation til de betingelser, det sætter for individet. Dette begreb hænger for os at se sammen med godt socialt arbejde.

Begreberne socialfaglig fantasi og det gode socialfaglige arbejde tager afsæt i sociologien og henter sit grundlag hos Sennett, Mills og Løchen. Sennett fremhæver i sin bog *Håndværkeren* (2009), at mennesket som skaber (hånd)også må forholde sig til det skabte (ånd), som en moralsk forholden sig. Når Sennett taler om håndværk menes ikke kun traditionelt håndværk, men også andre former for arbejde, som for eksempel højtuddannede it teknikere. Og dermed for os at se også socialrådgivere^x. Sennett peger på, at "Håndværksmæssighed er udtryk for en varig, grundlæggende menneskelig impuls – ønsket om at gøre arbejdet godt for dets egen skyld. (...) [men at]de sociale og økonomiske betingelser står ofte i vejen for håndværkerens disciplin og engagement" (Sennett, 2009: 18-19). En håndværker drives af ønsket om at udføre godt arbejde. Det kræver både viden, færdigheder og engagement. Samtidig er det et spørgsmål om, hvordan kvaliteten skal bedømmes, efter hvilke parametre? Ofte hersker der modstridende normer for god kvalitet. En bedømmelse kræver derfor dømmekraft. Sennett tilkendegiver, at der kan iagttages en konflikt mellem et rationale for styring og ledelse rundet af NPM og et fagligt rationale drevet af praktikerens håndværksmæssige ønske om at udføre det gode - her sociale - arbejde drevet af et fagligt etisk rationale. Det gode socialfaglige arbejde præges af en socialfaglige dømmekraft og de faglige etiske rationaler, og kan ud fra et kritisk perspektiv knyttes sammen med spørgsmålet om socialfaglig fantasi.

Begrebet socialfaglig fantasi baserer sig på begrebet Sociologisk fantasi af C. Wright Mills: Sociologisk fantasi "sætter sin ejermand i stand til at forstå den større historiske scene i lyset af, hvad det betyder for forskellige individers indre liv og ydre livsforløb" (Mills, 2002:17). "Den sociologiske fantasi sætter os i stand til at forstå historien og biografien og deres indbyrdes relationer i samfundet" (ibid:18). Den sociologiske fantasi udgør: " evnen til at skifte fra et perspektiv til et andet – fra det politiske til det psykologiske, fra udforskningen af en enkelt familie til komparative vurderinger (...). Det er evnen til at bevæge sig fra de mest upersonlige og fjerne transformationer til de mest intime træk i det menneskelige jeg – og se forbindelsen mellem de to planer (ibid:19).

Begrebet socialfaglig fantasi baserer sig desuden også på Yngvar Løchens begreb : Forpligtigende fantasi:

”Den intellektuelle sociologen kommer ingen vei uten fantasi. Bare med fantasi skapes ny og handlingsvekkende erkjennelse. Men fantasien (...) må brukes på en forpliktende måte. Forpliktende fantasi er den intellektuelle sociologens viktigste redskap” (Løchen, 1993:35-36). Sociologen må engagere sig i at utvikle fremtidsbilleder, utopier, som ”faglig forankrede fantasibilleder av alternative samfunnsformasjoner”(Løchen, 1993:39). Løchen citerer Václav Havel om den intellektuelles forpliktelse til at: ” forurolige, vitne om verdens elendighet, gjøre opprør mot alle skjulte og åpenbare trykk og manipulasjoner, være den fremste til å sette systemer, makter og magiske trylleformer under tvivl, vitne om deres løgnaktighet” (Václav Havel (1989) Fjernforhør. Oslo. Gyldendal:141 – efter Løchen, 1993: u.s.).

Vores forståelse af det gode socialfaglige arbejde rummer i forlængelse af Sennett, Mills og Løchen: Både krav om håndværksmæssighed og forpliktelse samt socialfaglig fantasi og et kritisk normativt ståsted, hvor socialfaglig fantasi indebærer: At socialrådgiveren kan forbinde den enkelte borgers situation med de samfundsmæssige vilkår for borgerens liv samt med socialt arbejdes opgaver og funktion og de samfundsmæssige betingelser herfor – på baggrund af et kritisk frigørende perspektiv (Henriksen, 2012).

Og vi anser det for godt socialfagligt arbejde baseret på håndværksmæssighed, når socialarbejderen arbejder og handler på baggrund af socialfaglig fantasi og kan forbinde den enkelte borgers/barns problemstilling med de samfundsmæssige forhold og socialt arbejdets funktion samt egen rolle som socialarbejder. Dette forudsætter, at den individpsykologiske baserede individfokusering foldes ud til også at omfatte forståelser af de samfundsmæssige forhold og disses betingelser for familien. Dette vil nødvendiggøre et opgør med den herskende ”institutionelle dømmekraft” (ibid.).

Udviklingen af en socialfaglig fantasi ser vi som forudsætning for, at socialrådgivere oplever nødvendigheden af at gå ind og skabe forandring på en række af de niveauer, som vi har fremhævet, har behov for forandring.

Socialarbejdere må som praktikere opsamle deres faglige erfaringer omkring udsatte børn og familiers livsbetingelser og i et samarbejde med forskningen fremme en forskning i fattigdommens betydning og de lave sociale ydelsers fattigdomsskabende virkninger med henblik på at skabe et andet grundlag for udvikling af socialpolitikken (Larsen, Ejrnæs og Andersen, 2008). Bekæmpelse af fattigdom forudsætter, at vi forstår, ”at den ”rene” fattigdom handler om ikke at have råd, og vi skal derfor tænke i løsninger, som gør, at folk får råd. Det kan handle om, at vi på den ene side skal gøre folk bedre til at styre deres økonomi og på den anden side søge at udvide de fattiges økonomiske råderum, dvs fjerne nogle udgifter fra deres skuldre” (Andersen, 2008:27).

Dette handler for os at også om at forsøge at påvirke de herskende diskurser omkring fattigdom og sociale problemer og herigennem forsøge at påvirke socialpolitikken. Socialrådgiverforeningens professionsetik rummer en fordring om at agere socialpolitisk. Dette forudsætter, at socialarbejderen forstår socialt arbejde som en aktivitet, der både retter sig mod individer (grupper) og mod (lokal) samfund, herunder de samfundsmæssige rammer i bred forstand (levevilkår, politik, økonomi, organisering, styring m.m.), og forudsætningen for, at socialrådgiveren kan opleve en nødvendighed af også at agere som socialpolitisk aktør, når borgernes behov og de professions etiske værdier støder mod socialt arbejdes aktuelle vilkår og betingelser vil netop bestå i, at socialrådgiveren har udviklet en socialfaglig fantasi (Henriksen, 2012). Samtidig ville ”et større socialpolitisk fokus på fattigdom kunne skabe en større opmærksomhed blandt socialrådgivere på fattigdomsindikationer” (Elleby, 2013:44). Et væsentligt aspekt både socialpolitisk og i praksis er at arbejde for, at der udvikles tiltag og indsatser, der kan afhjælpe de livssituationer i relation til fattigdom, som udsatte børn og deres familier lever i. Det kan for eksempel bestå i at udvikle tilbud i

skoleregi, som det foreslås i et bachelorprojekt af Andersen(2013), i form af puljer til skolen til brug i relation til udsatte børn til for eksempel at finansiere fritidstilbud, afholdelse af fødselsdage, lejrskoledeltagelse m.v. og tilbud om gratis sund mad i skolen.

Udover et socialpolitisk engagement handler det også om at forandre den daglige praksis i arbejdet med udsatte børn og deres familier, både i myndighedsregi og i behandlingsdelen. Selvom vi har påpeget, at mange tendenser modarbejder et sådant fokus, finder vi det væsentligt stædigt at være opmærksom på fattigdomsindikatorer og reflektere over og spørge til mulig "usynlig fattigdom" og medtænke familiens socioøkonomiske livsbetingelser i problemforståelse og socialfaglig vurdering, således at disse bliver reelt helhedsorienterede. På denne baggrund må rådgiverne også arbejde på at udvide fortolkningsmulighederne af handlerummet i den eksisterende lovgivning. Endvidere er det væsentligt også at tale med børn og familier om deres socioøkonomiske livsbetingelser, også selvom det måske ikke umiddelbart er muligt at komme med løsningsmuligheder hertil. Sloth fremhæver i sin undersøgelse, at selvom nogle af børnene formår at opretholde en facade og skjule familiens fattigdom, så har de alligevel brug for at tale om den. Børnene "er 'med' udadtil, men alligevel opfatter [de] situationen som vanskelig for familien. De [...] oplever konsekvenserne på nogle ude fra set mere 'usynlige' faktorer, såsom levestandard i hverdagen, mangel på udflugter og at se sin mor være ked af det over de økonomiske problemer. For andre af de interviewede børn gælder det, at de på både de synlige og usynlige faktorer føler sig 'bagud' og anderledes og mærker afsavn. Dette peger i retning af, at det vil være væsentligt at holde sig de mere usynlige konsekvenser for øje, at få kontakt til disse børn, samt at bryde tabuet og tale med børnene om familiens økonomiske vanskeligheder og konsekvenserne heraf" (Sloth, 2004: 4) samt insistere på, at de redskaber og tekniske hjælpemidler, der inddrages i arbejdet, må udvides til også at omfatte analyser af familiernes økonomiske og bredere socioøkonomiske livsbetingelser (Andenæs, 2004).

Der er tidligere peget på specialiseringens indflydelse på betingelserne for at sikre en mere helhedsorienteret forståelse af udsatte familiers sociale problem og skabelse af helhedsorienterede indsatser, der ofte forudsætter et samarbejde mellem flere specialiserede afdelinger i den sociale forvaltning. Det vil da være afgørende, at de professionelle, der på tværs af afdelinger indgår i samarbejde i relation til den samme familie drøfter deres problemforståelser, således at de opnår klarhed og enighed om problemforståelse og målsætninger i samarbejdet (Larsen, Lyngdorf og Thorsen, 2013), og herunder inddrager fælles refleksioner over, hvordan forståelsen af familiens problem kan udvides fra et individorienteret psykologisk perspektiv til en helhedsorienteret forståelse i lyset af en socialfaglig fantasi.

Ligeledes må der i det tværfaglige samarbejde mellem sektorer inddrages et sådant helhedsorienteret fokus, der medtænker familiens socioøkonomiske livsvilkår. Særligt kan det være relevant i samarbejde mellem skole og socialforvaltning. I en undersøgelse af Espersen fremgik det, at mere end halvdelen af børnene, som blev interviewet, mistrivedes i skolen. For nogle var der tale om udpræget mobning af både fysisk og psykisk karakter. Espersen fremhæver, at "Denne lille gruppe børn er særligt udsat, fordi deres problemer i skolen i flere tilfælde er kombineret med, at de kommer fra familier, hvor den økonomiske situation opleves som en stor belastning. Den økonomiske belastning er i disse familier kombineret med forældrenes kroniske sygdom og/eller psykiske ubalance. Børnene er med andre ord udsatte både i skolen og derhjemme. Særligt problematisk bliver det, når man tager i betragtning, at uddannelse er den vigtigste faktor, hvis børnene skal forsøge at ændre på de livsbetingelser, de selv vokser op under" (Espersen, 2006: 6-7). Dette understreger af Andersen, der peger på, at det er afgørende, at det sociale arbejde udvikler måder at gribe ind i de processer, der påvirker udsatte og fattige børns skolegang (Andersen, 2013). Espersen peger i lighed med Andersen (2013) på, at der må en ekstra indsats til i skolen for at støtte disse

børn i at fungere i den sociale sammenhæng i klassen (Espersen, 2006). Dette indikerer, at det ligeledes i det tværfaglige samarbejde omkring udsatte børn og unge mellem skole og socialforvaltning er meget væsentligt at være opmærksomme på betydningen af familiens socioøkonomiske livsbetingelser og på den baggrund udveksle refleksioner over problemforståelse og socialfaglige vurderinger og opnå enighed herom, således at det tværfaglige samarbejde arbejder ud fra en fælles problemforståelse og mod samme mål på baggrund af en helhedsorienteret tankegang farvet af socialfaglig fantasi.

I den professionelle praksis er det således afgørende med en forståelse for nødvendigheden af, at vi i den specialiserede verden, som det sociale arbejde aktuelt befinder sig i, får genindsat et fokus på de sociale og herunder strukturelle forholds betydning for udsatte børn og unge og deres familiers livvilkår og problemstillinger, såfremt praksis skal basere sig på en reel helhedsorientering. Specielt er det nødvendigt med et særligt fokus på betydningen af fattigdoms akkumulerende indvirkning på mange livsområder. Dette gælder i den enkelte afdeling samt i det nødvendige samarbejde på tværs af afdelinger. Et blik på den akkumulerede betydning af fattigdom må desuden udgøre en central forståelse af barnets og familiens problemstilling i det tværprofessionelle samarbejde omkring barnet og familien. Socialt arbejde med udsatte børn og familier involverer ofte flere professionelle med forskellig faglig baggrund, som for eksempel sundhedsplejersker, pædagoger, lærere, psykologer med flere. Såfremt disse deltagere i det tværprofessionelle samarbejde skal trække på samme hammel i arbejdet, er en forudsætning, at de i fælleskab udvikler en vis fælles problemforståelse i relation til den problemstilling som barn og familie udviser. En sådan fælles problemforståelse må inddrage betydningen af også de sociale forhold / socioøkonomiske forhold omkring familien og dens eventuelle liv i akkumuleret fattigdom for at kunne udgøre et reelt helhedsorienteret forståelsesgrundlag for gennemførelsen af sociale indsatser.

Desuden er det afgørende at en sådan praksisforståelse grundlægges på grunduddannelserne og videre understøttes på efteruddannelses- og videreuddannelsesniveau. Dette gælder både professionsuddannelsen til socialrådgiver og for tilgrænsende professioner beskæftiget i relation til det sociale område, idet det gennem uddannelserne forekommer uhyre væsentligt at bidrage til, at vi i den specialiserede verden, som det sociale arbejde aktuelt befinder sig i, får genindsat et fokus på de sociale og herunder strukturelle forholds betydning. Såfremt vi i uddannelserne ønsker, at de studerende udvikler en forståelse for betydningen af en reel helhedsorienteret forståelse af udsatte børn og unges livvilkår (og andre udsatte menneskers tillige), vil det være nødvendigt med et særligt fokus på betydningen af fattigdoms akkumulerende indvirkning på mange livsområder, således at denne forståelse kan modvirke tendensen til i en familieafdeling at overse, at der er tale om en fattig familie og alene fokusere på barnets adfærd og det relationelle mellem barn og forældre. Dette må underbygges med kundskaber om økonomi og (genindførelse) af en stærk opmærksomhed på livsvilkår og socioøkonomiske livsbetingelser bredt. Endvidere er det nødvendigt, at understøtte en tradition i faget for at arbejde aktivt med socialfaglig fantasi, og med den baggrund også i fællesskab arbejde aktivt på gruppe og samfundsniveau i relation til at påvirke og forandre lovgivning og de samfundsmæssige strukturer, således at livsbetingelserne for udsatte børn og deres familier positivt kan forandres.

Litteratur:

Alminde, Rikke, Henriksen, Kirsten, Nørmark, Louise Cathrine og Stevnsgaard Andersen, Mona (2008)

Social analyse og handling – et refleksionsredskab i socialt arbejde. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

Andenæs, Agnes (2004) "Hvorfor ser vi ikke fattigdommen" i Nordisk Sosialt Arbeid nr. 1, 2004. Vol 24: 19-33. Oslo. Universitetsforlaget.

Andersen, Therese Pacelli (2013) Fattigdom og socialt arbejde med udsatte børn. Bachelorprojekt, Socialrådgiveruddannelsen i Århus. VIA University College

Andersen, John og Larsen, Jørgen Elm (2011) "fattigdom og social eksklusion" i Hornemann Møller, Iver og Larsen, Jørgen Elm Red.) (2011) Socialpolitik. Kbh. Hans Ritzels Forlag.

Andersen, John, Ejrnæs, Morten og Larsen, Jørgen Elm (2008) "Den forkætrede fattigdom" i Uden for Nummer, nr. 17. 9.årgang, 2008. Kbh. Dansk Socialrådgiverforening.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2013) Fordobling af børn, der har været fattige i mindst 5 år.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2011a) Børnefattigdommen stiger og er skævt fordelt i Danmark.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2011b) Flere og flere børn lever i langvarig fattigdom

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2010 a) Rekordhøjt fattigdomsniveau har bidt sig fast.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2010 b) Børnefattigdommen i storbyernes ghettoer er eksploderet på få år.

Bergmark, Åke (1998) Nyckelbegrepp i socialt arbete. Lund Studentlitteratur

Bømler, Tina (2012) "Fra specialisering og tilbage til specialisering" i Uden for Nummer, nr. 24. 2012. Kbh. Dansk Socialrådgiverforening.

Bülöw, Maria og Henriksen, Kirsten (2014) NUBU projektet: At genindsætte det sociale i socialt arbejdes praksis, undervisning og forskning. Projektrapport. Kan downloades fra Pure, eller fås ved forfatterne.

Bülöw, Maria og Lydersen, Gina (2012) "Foucault" i Nielsen, Elof Nellemann m.fl. (2012) Teori i socialfaglig praksis. Århus. VIA Systime.

Christensen, Anders Bøggild (2014) "Børnefattigdom i velfærdsstaten" i Gjallerhorn nr. 18. Århus. VIA University College

Christensen, Else (2006) Opvækst med særlig risiko. Indkredsning af børn med behov for en tidlig forebyggende indsats. Kbh. SFI rapport nr. 06:04

Dansk Socialrådgiverforening (2011) <http://www.socialrdg.dk/Files/Filer/Publikationer/Pjecer/2011-Professionsetik.pdf> link til pjece med værdier. Lokaliseret 13.03.2014.

Deding og Gerstoft (2009) Børnefattigdom i Danmark 2002-2006. SFI 09:10

Duus, Gitte(2013) Sags- og episodeanalyse. En handlingsafklarende metode i socialt arbejde. Kbh. Akademisk Forlag

Egelund, Tine (1999) "Om nordisk supervisionsteori - teoretisk orientering og organisatorisk forankring" i Nordisk Socialt Arbeid. Nr. 3, 1999, 19 årgang. Oslo. Scandinavian University Press.

Elleby, Kristina Charlotta Krøier (2013) Socialrådgiveres forståelse af fattigdom - og dens betydning for en underretning. Bachelorprojekt. Socialrådgiveruddannelsen i Århus. VIA University College.

Ejrnæs, Morten og Guldager, Jens (2008) Helhedssyn og forklaring. Kbh. Akademisk Forlag

Halskov, Therese, Jørgensen, Per Schultz og Polakow, Valerie (2000) Tab af rettigheder. Sårbare enlige mødre og deres børn. Kbh. Hans Ritzels Forlag

Hansen og Hansen (2013) Afsavn og indkomst - afsavn i et fattigdomsperspektiv. CASA

Harder, Margit og Nissen, Maria Appel (red.) (2011) Helhedssyn i socialt arbejde. Kbh. Akademisk Forlag

Henriksen, Kirsten (2012) "Kvalificering af socialrådgiveres socialfaglige vurderinger – om kunsten på 15 minutter at vende en supertanker med brændstofrestriktioner og kurskonflikter". Ph.d. afhandling ved Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet. Forsvaret d. 19.04. 2013.

Henriksen, Kirsten (2001) "Status og tanker om metodeundervisningen på grunduddannelsen" i Henriksen, Kirsten, Riis, Joan og Vestergaard, Lars (2001)Udsyn - en samling af artikler fra underviserne i socialrådgivning og socialrådgivningsmetodik. Århus. Den Sociale Højskole i Århus.

Herud og Naper (2012) Fattigdom og levekår i Norge - Status 2012. NAV

Højbjerg, Lisbet Ravn (2014a) Kontekstforståelser på Socialrådgiveruddannelse; herunder anvendelse af dokumentanalyse ud fra en differentieret kontekstforståelse i OBS - en antologi under udarbejdelse.

Højbjerg, Lisbet Ravn (2014b) Socialrådgiveruddannelsens bidrag til skabelse af bestemte kontekstforståelser i forhold til udsatte børn. Upubliceret undersøgelse. Socialrådgiveruddannelsen i Århus VIA University College

IFSW, (2005) (<http://socialrdg.dk/Default.aspx?ID=1017>), lokaliseret 28.01.2014

Jepsen, Tina Hering (2010) Hånden på hjertet - hvordan får du det budget til at hænge sammen? Et speciale om fattigdom og anerkendelse i socialt arbejde med enlige mødre. Den Sociale Kandidatuddannelse i socialt arbejde. Aalborg Universitet

Johansen, Adam (2013) "Fattigdom og omsorgssvigt", i Dansk Pædagogisk Tidsskrift, nr.1, 2013. Kbh. Foreningen DpT

Johansen, Adam (2013 b) "Som planlagt: Flere fattige og langvarigt fattige børn" i Social kritik nr. 133/2013. Kbh. Social Kritik.

Johansen, Adam, Højland, Marianne og Hansen, Finn Kenneth (2011) Flygtninge på langvarig starthjælp. CASA

Johansen, Adam (2008) "Fattige børn" i Bo, Guldager og Zeeberg (Red.) Udsatte børn - et helhedsperspektiv. Akademisk Forlag.

Johansen, Line Lykke og Ebbesen, Zenia Ahrenkiel (2009) Børnefattigdom. Et spørgsmål om flerkontekstuel ressourcefattigdom. Speciale. Institut for Psykologi. Københavns Universitet.

Johansen, Mariane og Mørk, Mette (2011) "Helhedssynet løfter det sociale arbejde" i Uden for Nummer, nr. 22, 2007. Kbh. Dansk Socialrådgiverforening.

Juul, Søren (2011) "Solidaritet, velfærdspolitik og socialt arbejde" i Uden for Nummer, nr. 22, 2007. Kbh. Dansk Socialrådgiverforening.

Jæger, Munk og Ploug (2003) Ulighed og livsforløb. SFI 03:10

Kildedal, Karin, Uggerhøj, Lars, Nordstoga, Sigrid og Sagatun, Solveig (2011) Å bli undersøkt - norske og danske foreldres erfaringer med barnevernsundersøkelsen. Oslo. Universitetsforlaget.

Kvellido, Øyvind (2013) Børn i risiko. Frederiksberg. Samfundslitteratur

Larsen, Jørgen Elm og Møller, Iver Hornemann (2011) « Teorier om velfærdsstat og socialpolitik» i Hornemann Møller, Iver og Larsen, Jørgen Elm Red.) (2011) Socialpolitik. Kbh. Hans Ritzels Forlag.

Larsen, Marianne, Lyngdorf, Nathali og Thorsen, Sara (2013) Socialrådgivernes flerfaglige samarbejde - i et interorganisatorisk perspektiv. Bachelorprojekt. Socialrådgiveruddannelsen. Aalborg Universitet. Eksamenstermi: januar 2014.

Larsen, Nana Brink (2013) « Et sociologisk Perspektiv på helhedssyn i socialt arbejde» i Hansen, Steen Juul (red.) 2013) Sociologi i socialrådgivning og socialt arbejde. Kbh. Hans Ritzels Forlag

Larsen, Steen Nepper og Pedersen, Inge Kryger (2011) Sociologisk leksikon. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

Lausten, Mette, Hansen, Helle og Nielsen, Alva Albæk (2010) Udsatte børnefamilier i Danmark. Kbh. SFI 10:14

Løchen, Yngvar (1993) Forpliktende fantasi. Oslo. Det blå bibliotek.

Mills, C. Wright (2002) Den sociologiske fantasi. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

Munro, Eileen (1998) "Improving Social Workers' Knowledge Base in Child Protection Work". British Journal of Social Work (1998) 28. pp.89-105

Møller, Iver Hornemann (2011) " De fire socialreformer i moderne tid" i Hornemann Møller, Iver og Larsen, Jørgen Elm Red.) (2011) Socialpolitik. Kbh. Hans Ritzels Forlag.

Nielsen, Annette (2009) Opvækst i relativ fattigdom. Speciale Den Sociale Kandidatuddannelse. Aalborg Universitet

Nielsen, Tina Harlev (2007) "Helhedssynets betingelser på arbejdsmarkedets området" i Uden for Nummer, nr. 14, 2007. Kbh. Dansk Socialrådgiverforening.

Nissen, Maria Appel og Harder, Margit (2008) Forandringer i det sociale velfærdsarbejde" i Nordisk Socialt Arbeid nr. 3-4, 2008, vol 28. Oslo. Universitetsforlaget

Notat (2010) En dansk Fattigdomsgrænsen. Rådet for socialt udsatte m.fl.

Ohnstad, Anbøg, Rugkåsa, Marianne og Ylvsaker, Signe (red.) (2014) Ubehaget i socialt arbeid. Oslo. Gyldendal Akademisk

Olsen, Claus B. og Rasmussen, Niels (2011) " Socialpolitik – et bud på en definition" i Hornemann Møller, Iver og Larsen, Jørgen Elm Red.) (2011) Socialpolitik. Kbh. Hans Ritzels Forlag.

Sagatun, Solveig (2011) "Dimensjoner ved omsorg som gis opmerksomhet i barnevernsundersøkelsen" i Kildedal, Uggerhøj, , Nordstoga og Sagatun (2011).

Seemann, Janne, Antoft, Rasmus og Christensen, Jannie Kristine Bang (2013) "Socialrådgiverprofessionen og dens tværgående samarbejdsrelationer" i Hansen, Steen Juul (red.) Sociologi i socialrådgivning og socialt arbejde. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

Sennett, Richard (2009) Håndværkeren. Gjern. Hovedland.

Servicestyrelsen (2011) Håndbog om Barnets Reform. Odense. Servicestyrelsen

Socialrådgiveren nr. 5, 2014. Kbh. Dansk Socialrådgiverforening:

http://www.socialrdg.dk/Files/Filer/Publikationer/Socialraadgiveren2014/2014-05_Socialraadgiveren.pdf
s.6 - lokaliseret 07.05. 2014.

Sørensen, Heidi (2010) Fattigdom i børnehøjde - børns oplevelser af en opvækst i fattigdom. Kbh. CASA.

Sørensen, Heidi (2009) Hvordan forstås fattigdom i velfærdsDanmark?, CASA og Aalborg Universitet

Socialforvaltningen i Københavns Kommune (2007) Analyse af levevilkår og fattigdom i Københavns

Kommune. Københavns Kommune

Socialpolitisk Forlag (2010) Savn - fortællinger om børn og fattigdom.

Ugebrevet A4 18.12.2012.

http://www.ugebreveta4.dk/da/2012/201251/tirsdag/fattigcarina_fik_danskerne_op_af_stolen.aspx
lokaliseret 28 01 2014

Uggerhøj, Lars (2011) "Familiernes erfaring med undersøgelsens start og fremgangsmåde" i Kildedal, Uggerhøj, Nordstoga, og Sagatun, (2011).

Uggerhøj, Lars (2011) "Konklusion og perspektivering" i Kildedal, Uggerhøj, Nordstoga, og Sagatun, (2011).

Uggerhøj, Lars (2011b) "Kan helhedssyn ligesom kartofler gå til det hele? - Om helhedssyn og perspektiver i socialt arbejde" i Harder, Margit og Nissen, Maria Appel (red.) (2011) Helhedssyn i socialt arbejde. Kbh. Akademisk Forlag.

Weirsøe, Laura Rømer (2012), "Carina-debatten" - en diskursanalyse i et fattigdoms- og normalitetsperspektiv. Roskilde. Speciale, Kultur- og Sprogmodestudier, Roskilde Universitet

Aalborg Kommune (2013) jobopslag nr 3774) (<http://www.ofir.dk/Resultat/Jobannonce.aspx?jobId=LJA-4343777>. lokaliseret 28 01 2014)

IFSW etik:

1. Respecting the right to self-determination – Social workers should respect and promote people's right to make their own choices and decisions, irrespective of their values and life choices, provided this does not threaten the rights and legitimate interests of others.
2. Promoting the right to participation – Social workers should promote the full involvement and participation of people using their services in ways that enable them to be empowered in all aspects of decisions and actions affecting their lives.
3. Treating each person as a whole

Working in solidarity – Social workers have an obligation to challenge social conditions that contribute to social exclusion, stigmatisation or subjugation, and to work towards an inclusive society

<http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/> lokaliseret 18 08 2013

De gennemførte analyser, der ligger bag artiklen

I det følgende fremgår de gennemførte analyser - først genanalysen af data fra ph.d. projektets refleksionsmøder, derpå Vignetundersøgelse samt Observationsnoter

Til NUBU projektet - genanalyse af ph.d. data fra faglige refleksionsmøder:

Det følgende baserer sig på data fra faglige refleksionsmøder i to kommuners børne-familieafdelinger. Rådgiverne arbejdede med faglig refleksion ved hjælp af redskabet Social analyse og handling (Alminde, 2008). Den faglige refleksion fokuserede på at uddybe deltagernes forståelse af aspekter ved den problemstilling, som en rådgiver tog frem og havde behov for at blive klogere på. Jeg deltog i 68 refleksionsmøder og fastholdt rådgivernes overvejelser under mødet i mine feltnoter. I feltnoterne medtog jeg de udsagn, der blev anset for de væsentligste af rådgiverne og noteret på tavlen, suppleret med udsagn som alene blev fremsat mundtligt, men som jeg i sammenhængen også vurderede som væsentlige for forståelse af problemstillingen. De noterede udsagn og perspektiver på børnenes og familiernes problemstillinger er således ikke et udtryk for deltagernes samlede viden om og forståelse af børnene og deres familier; men alene de udsagn som blev trukket frem på refleksionsmødet. Børnenes rådgiver kan således meget vel være i besiddelse af oplysninger omkring de forhold, som denne analyse efterspørger; men disse oplysninger blev ikke vægtet på refleksionsmødet, og må dermed anses for på refleksionsmødet ikke være blevet vurderet som væsentlige i relation til at bidrage til at uddybe forståelsen af børnenes og deres familiers situation.

Denne analyse fokuserer på, hvorvidt der på refleksionsmødet er en interesse for børnenes og deres familiers socio-økonomiske livsbetingelser. Om disse italesættes og tillægges betydning i en helhedsorienteret forståelse af børnenes og familiernes liv. Desuden fokuseres på, om der særligt er opmærksomhed omkring mulige indikatorer på fattigdom samt udtrykkeligt italesættes fattigdom i drøftelserne. Endvidere samles interessen om, hvad der fokuseres på i analysens fokuspunkter, og hvad der lægges vægt på i den socialfaglige vurdering.

Familiernes forsørgelsesgrundlag

Med denne analyses blik er det interessant, hvorvidt familiens forsørgelsesgrundlag ekspliciteres. Ud af de 68 drøftede familiers problemstillinger angives i 37 tilfælde de voksnes forsørgelsesgrundlag (mere eller mindre præcist); medens det er bemærkelsesværdigt, at rådgiverne i knapt halvdelen af tilfældene (30) ikke ekspliciterer familiernes forsørgelsesgrundlag, og hermed implicit tilkendegiver, at de ikke finder det relevant at fremhæve, hvad familierne lever af. I 1 tilfælde må det anses for irrelevant, idet der er tale om et anbragt barn, som drøftes uden inddragelse af den biologiske familie i overvejelserne, hvorfor data vedrørende dette refleksionsmøde undlades i det følgende¹.

Blandt de 30 tilfælde, hvor forsørgelsesgrundlaget ikke ekspliciteres er der 2 tilfælde, hvor der angives sygdom og helbredsproblemer, hvor det må antages, at vedkommende forælder forsørges via overførselsindkomster. Endvidere er der 8 tilfælde, hvor der på grund af de fremhævede livsomstændigheder kan være en nærliggende mulighed for, at denne forælder forsørges via

¹ Således at der fremover alene medtages data fra 67 refleksionsmøder om 67 drøftede familier.

overførselsindkomster. F. eks drøftes en familie med en enlig mor, hvor der fremhæves, at hun har begrænsede evner, og er arbejdsprøvet og vurderet til ikke at kunne varetage ordinært arbejde, og det fremgår af sammenhængen, at hun er hjemme om dagen (nr.16). Eller en enlig mor med ADHD med tre børn, som er i jobafklaring i relation til, hvorvidt hun kan magte arbejde eller om der skal søges pension (nr.29). Og en ung enlig mor på 21 år uden uddannelse med to små børn, der tidligere har levet i et voldeligt parforhold (nr.37). Eller en enlig mor, som ikke er i arbejde, men benytter et psykiatrisk værested(nr.41).

Blandt de 37 tilfælde, hvor forsørgelsesgrundlaget ekspliciteres, er der i 1 tilfælde tale om en selvstændig, og i 7 tilfælde tale om, at forælderen (forældrene) forsørgeres via en arbejdsindtægt, heraf for 1's vedkommende fremhæves ufaglært arbejde. I 2 tilfælde er der tale om lave indkomster, det ene tilfælde vedrører 1 forsørger på deltid, enlig mor med to børn, og 1 familie med tre børn, hvor mor er på elevløn og far på uddannelsesstøtte, som forringes værdimæssigt på grund af den islandske finanskrise. I 11 tilfælde er der eksplicit tale om, at forælderen (forældrene) er på kontanthjælp, og i 9 tilfælde på førtidspension, medens det i 3 tilfælde er tale om overførselsindkomster, der ikke nærmere er specificeret. Der er hermed tale om, at det for en række af de drøftede familier er tale om, at forsørgelsesgrundlaget udgøres af overførselsindkomster eller et lavt indtægtsgrundlag og hermed ikke udgør et forsørgelsesgrundlag, der kan betegnes som righoldigt, men i stedet må betegnes som et forsørgelsesgrundlag der kan rumme muligheder for en eksistens med risiko for relativ fattigdom.

Endvidere er der i mange tilfælde tale om enlige forsørgere, idet det i 39 tilfælde er tale om enlige mødre og 4 tilfælde enlige fædre², medens det i 16 tilfælde er tale om samlevende forældre, og i 8 tilfælde om at forælderen har etableret sig i et nyt samlivsforhold. Blandt de enlige forsørgere er der 15 enlige mødre med et barn, 13 enlige mødre med to børn, 6 enlige mødre med tre børn, 4 enlige mødre med 4 børn og 1 enlig mor med 5 børn. Medens der er 3 enlige fædre med et barn og 1 enlig far med to børn. Der er således tale om, at der i en række af familierne kun er en indtægt til rådighed som forsørgelsesgrundlag til en voksen og op til relativt mange børn.

Den ene indtægt, som en række af de drøftede familier har til rådighed udgøres endvidere i en række tilfælde af en overførselsindkomst. Blandt de 39 enlige mødre er det i 9 tilfælde uvist hvad de lever af. For de resterende 30 familier er der i 5 tilfælde tale om, at forsørgelsesgrundlaget udgøres af en arbejdsindtægt, heraf i 1 tilfælde udtrykkeligt ved ufaglært arbejde samt i 1 tilfælde af en deltidsindtægt. I 1 tilfælde modtager den enlige mor tabt arbejdsfortjeneste j.f SEL § 42 (TA) på fuld tid, og i 1 tilfælde TA i kombination med flexydelse samt i 1 tilfælde overførselsindkomst af en ikke nærmere bestemt slags. I 9 tilfælde nævnes udtrykkeligt, at den enlige mor forsørgeres via kontanthjælp og i 5 tilfælde via førtidspension. I 1 tilfælde er forsørgelsesgrundlaget ikke oplyst, men der angives helbredsproblemer, hvorfor overførselsindkomst kan være en mulighed som forsørgelsesgrundlag og i 8 tilfælde er forsørgelsesgrundlaget ikke oplyst, men der kan af de øvrige oplysninger og sammenhængen jvf. tidligere anses for at være en nærliggende mulighed for, at forsørgelsesgrundlaget udgøres af overførselsindkomster. Blandt de enlige fædre er forsørgelsesgrundlaget uvist i 3 tilfælde og udgøres af overførselsindkomster i 1 tilfælde.

² I de tre familier er moderen død, og i den sidste er moderen hjerneskadet og har ophold på et plejecenter.

Samlet set kan det derfor antages, at det blandt en række af de drøftede familier er tale om familier, som ikke har særligt gunstige økonomiske forhold at leve under, således at der for en række af disse familier kan være tale om risiko for liv i relativ fattigdom.

Mulige indikatorer på fattigdom

Feltnoterne er gennemlæst med opmærksomhed på, hvorvidt rådgiverne i drøftelserne af børnenes og familiernes problematik hæfter sig ved forhold for familien, der kan tolkes som mulige indikatorer på fattigdom. Dette er ikke tilfældet i 46 ud af de 67 drøftede familier. Ved 10 af de drøftede familier fremhæves i drøftelserne forhold, der kan indikerer fattigdom: I en familie fremhæves, at forælders pension mister værdi, da den stammer fra Island³. Familien har ikke råd til at betale for det ene barns efterskole. Det fremhæves, at økonomien for familien "må være meget belastet", eller benævnes som fattigdom i familien. I forhold til en familie beskrives, hvorledes barnet er bekymret for familiens økonomi, og at der er problemer med betaling af mors medicin. I forbindelse med en anden familie fremhæves, at mor og datter ikke har nogen penge, og at der f.eks. ikke er varme i boligen, og at de samler flasker. Et barn beskrives som værende beskidt, med lus og ikke klædt efter årstiden. Dette barn tilkendes gives at få dårlig kost. Et andet barn beskrives med vægtproblemer og dårlig ernæring. Og endelig beskrives en familie som levende i permanent fattigdom med tre udstødte børn, der ses forhutlede i byens gadebillede. For en familie bemærkes, at familiens (her mors) økonomiske eksistensgrundlag forsvinder, når barnets bliver 18 år, idet mor gennem 9 år har modtaget fuldtids tabt arbejdsfortjeneste via SEL § 42, som jo bortfalder, når barnet bliver 18 år. For nogle af disse 10 familier er der i rådgiverens udsagn klare tegn på, at der er tale om familier, der lever i (relativ) fattigdom, medens det for et par familier er tale om mulige indikatorer på fattigdom, der imidlertid også kan være forårsaget af en kombination af relativ fattigdom og forælders manglende formåen til at sørge for barnets basale behov for hygiejne, ernæring og passende påklædning, idet moren til barnet, som er beskidt, med lus og dårlige klæder samt dårlig kost, modtager FØP på grund af dårlig begavelse. Eller om kombinationer af relativ fattigdom, opgaven og manglende formåen til at sørge for eller prioritere barnets basale behov for ernæring i den anden familie med barnet med dårlig kost på grund af den kontanthjælpsmodtagende fars misbrug.

I relation til 7 andre familier nævnes forhold, der ligeledes kan være mulige indikatorer på (relativ) fattigdom, som dog også kan være indikatorer på andre forhold som kulturelle forhold, normer og/ eller (psykisk)sygdom. I forhold til en familie fremhæves, at barnet ikke må spise hos andre, da mor ikke ønsker taknemmelighedsgæld. Om et andet barn af en enlig ufaglært mor, der er psykisk belastet og med to børn fremhæves, at dette barn aldrig har holdt børnefødselsdag. Om to børn, der lever med en enlig mor udsiges det, at børnene har en ustabil livsførelse, ikke kommer i skole hver dag og måske ikke får tilstrækkelig mad. Tilsvarende påpeges det i relation til en anden familie bestående af en enlig mor med to børn, at børnene ikke altid får mad og at mor ligger i sengen. I relation til to børn af en enlig mor på kontanthjælp fremhæves det, at tandlægen giver udtryk for, at de har dårlige tænder. En enlig mor med 4 børn på uvist forsørgelsesgrundlag flytter fra en kæreste uden at have fundet en anden bolig til sig og børnene. I beskrivelsen af en anden familie peges der på, at barnet har en seng og et bord, men ingen pc, og at hjemmet er minimalistisk og spartansk, og at barnet nægtes fritidsaktiviteter. For nogle af disse 7 familier kan der i rådgiverens udsagn være tale om familier, der lever i (relativ) fattigdom, medens det for andre familier kan være tale om, at forholdene kan være forårsaget af forælders manglende formåen til at

³ Under den islandske finanskrise

overkomme, kulturelle forhold og/eller sygdom - eller om kombinationer af relativ fattigdom, forælders opgaven og / eller manglende formåen til at overkomme eller kulturelle forhold til at prioritere det berørte element i familiens liv.

I forhold til 4 familier nævnes omstændigheder, der kan udgøre mulige indikatorer på fattigdom, men som også kan være indikationer på andre svære livsomstændigheder for familien eller udtryk for manglende reel viden om familien. I en familie bestående af en enlig isoleret mor på førtidspension med tre børn fremhæves, at barnet taber sig på grund af manglende spising. Dette kan være affødt af familiens socioøkonomiske livsomstændigheder og manglende midler til gedigen ernæring; men det kan også være et udtryk for en psykiatrisk problemstilling. En socialt isoleret familie bestående af enlig mor, der gennem mange år har modtaget kontanthjælp og bor langt ude på landet med et barn med autisme. Her oplyser rådgiver, at hun tror, at barnets far, som efter det oplyste ikke er i kontakt med barnet/familien, betaler huslejen. I en tredje familie, som består af en enlig misbrugende far med et barn, hvor moderen har begået selvmord, og barnet har forsøgt selvmord, fremhæves det, at far slår og ikke sørger for mad. Det er uvist, hvad familiens forsørgelsesgrundlag består af, men det kan være en indikation på fattigdom, at far ikke sørger for mad; men lige såvel et udtryk for manglende prioritering af at sørge for mad i et vanskeligt liv. Endelig drøftes en familie bestående af en enlig mor med tre børn, hvor mor lider af ADHD og formentlig er på kontanthjælp. Dette oplyses ikke direkte, men mor er i jobafklaring i relation til, om hun kan magte arbejde eller skal søge pension. Barnet har dårligt syn og lider af D vitamin mangel samt klager over smerter i benene og skal undersøges for gigt. Der kan være tale om, at årsagerne til barnets helbredsmæssige situation skyldes fysisk sygdom hos barnet; men en overvejelse kunne også være, hvorvidt der er tale om fejlernæring og Rakitis (engelsk syge). I så fald kan fejlernæringen være udtryk for en indikator på fattigdom. Det kan i de her nævnte 4 familier både være tale om indikatorer på livsomstændigheder kendetegnet ved (relativ) fattigdom og om, at det er familier, der er kendetegnet af andre vanskelige livsomstændigheder end fattigdom, eller om kombinationer heraf.

Opmærksomheden i denne analyse af feltnoterne fra refleksionsmøderne retter sig mod, hvorvidt rådgiverne i drøftelserne af børnenes og familiernes problematik hæfter sig ved forhold for familien, der kan tolkes som mulige indikatorer på fattigdom. Dette er ikke tilfældet i 46 familier. Ved 10 af de drøftede familier fremhæves forhold, der kan indikerer fattigdom, og for flere af disse 10 familier er der i rådgiverens udsagn klare tegn på, at der er tale om familier, der lever i (relativ) fattigdom, medens det for et par familier er tale om mulige indikatorer på fattigdom, der imidlertid også kan være forårsaget af kombinationer af relativ fattigdom, opgaven og manglende formåen til at sørge for eller prioritere det fremhævede element i familiens livsomstændigheder. Blandt yderligere 7 familier kan der i rådgiverens udsagn være tale om familier, der lever i (relativ) fattigdom, medens det for andre af familierne kan være tale om, at forholdene kan være forårsaget af forælders manglende formåen til at overkomme - eller om kombinationer af relativ fattigdom, forælders opgaven og / eller manglende formåen til at overkomme eller af kulturelle forhold at prioritere det berørte element i familiens liv. Det kan i yderligere 4 familier både være tale om indikatorer på livsomstændigheder kendetegnet ved (relativ) fattigdom og om, at det er familier, der er kendetegnet af andre vanskelige livsomstændigheder end fattigdom eller om kombinationer heraf.

Italesættelse af fattigdom?

I forlængelse af spørgsmålet om en opmærksomhed omkring mulige indikatorer på fattigdom er det interessant, hvorvidt rådgiverne i deres drøftelser direkte italesætter fattigdom. Dette sker i relation til drøftelserne i 3 familier; medens det i 2 familier sker uden dog at begrebet fattigdom anvendes, idet der tales om, at det er "økonomisk svært" og at "økonomien må være meget belastet". Der er således 5 familier ud af de 67 drøftede familier, hvor rådgiverne italesætter, at der er tale om fattigdom eller om økonomisk belastede livsomstændigheder. Det gør de i løbet af den faglige refleksion i punkterne kritisk forholder sig til viden og fokuspunkter og delvist i vurderingen (nr8), i forforståelsen (nr 12), i beskrivelsen og i viden med fattigdom som en risikofaktor (nr. 22), i punktet viden og vurdering (nr 33), og i punkterne beskrivelse, viden, kritisk forholder sig til viden og i analysens fokuspunkter (nr. 65). Der er således kun i et tilfælde tale om, at begrebet fattigdom italesættes gennem hele refleksionsforløbet. Fra punktet beskrivelse og frem til fokuspunkterne. Og her udelades begrebet imidlertid i den socialfaglige vurdering og i handlingen (nr. 65). Der er her tale om en enlig mor, der har modtaget kontanthjælp gennem mange år. Familien har 2 børn (dreng og pige) og 1 voksent barn (søn) i hjemmet. Det voksne barn er uden beskæftigelse. Mor har aldrig haft tilknytning til arbejdsmarkedet. Har dårlig økonomi - søger om alt muligt. Har dårlige tænder og fået hjælp hertil. Mor er konstant syg. Det er datteren også. Der er tale om permanent fattigdom. Mor er optaget af økonomiske ydelser. Familien udsættes for marginalisering - identitet i fattigdom - stemping - også børnene. De beskrives som fattige - udstødte børn - forhuttede børn i bybilledet. De er isolerede. Det fremhæves under kritisk forholder sig til viden, at social arv kan brydes. Fokuspunkterne rummer følgende: Betydningen af fattigdom og social arv. Identitetskabelsen som hjemmegående mor (inddrage jobcentret?). Hvordan afhjælpes den økonomiske situation? Større fokus på de to drenge - måske ændre familien. Drengens trivsel? Hvad kan far bidrage med? I vurderingen fremhæves: En meget socialt belastet familie - hvad kan afhjælpe de forskellige behov: Børnene: ingen relationer - Mor ingen relationer - aldrig i arbejde. Mors billede af familien og hendes selvbillede som den gode mor må ændres. Må udarbejde en §50 us. på begge børn. Fattigdommen medtages således i analysens fokuspunkter; men glemmes i vurderingen, når det kommer til handling. Her bliver fokus på relationer og en optagethed af, at familien har været kendt i kommunen i de sidste 20 år, og der i flere omgange har været ydet familiebehandling samt at mor har haft en problematisk opvækst og blevet seksuelt misbrugt som barn.

I en anden familie, hvor fattigdom italesættes (nr22), er der tale om en enlig mor på kontanthjælp med 4 mindre børn. Fattigdommen italesættes i punkterne beskrivelse og i viden som en risikofaktor, men fokuspunkterne drejer sig om børnenes relationer til hinanden, til en papfar, til biologisk far, til mor og til netværk/fritid. Og i den socialfaglige vurdering konkluderes, at der er grund til bekymring og behov for at arbejde med relationerne i familien.

Fattigdom italesættes også i forhold til en familie bestående af en enlig mor på kontanthjælp med 2 børn (nr. 33). Mor lider af depression, angst og personlighedsforstyrrelse. Pigen i familien er trist, bange og græder om natten. Hun beskrives som en køn pige, der nærer bekymring for familiens økonomi. Den økonomiske situation fylder i familiens liv, og kontanthjælpen administreres. Der er problemer med betaling af mors medicin. I punktet viden italesættes fattigdom, som ikke at kunne opfylde barnets behov - pigens ikke udvikler sig/mistrivsel. Pigen tager ansvar og er bekymret for, at der ikke er penge til fødselsdag. Risikoen for ekskludering - manglende deltagelse - stigmatisering fremhæves ligeledes i viden. Imidlertid drejer analysens fokuspunkter sig om: Mors personlighedsforstyrrelse. Barnets trivsel og udvikling. Stabile voksne i barnets liv. Og den socialfaglige vurdering koncentrerer sig om: Mors personlighedsforstyrrelse og

peger på, at der skal være stor opmærksomhed på, at pigen ikke lærer mors virkelighedsforstyrrelser. At pigen har behov for stabile voksne. Og at der skal mere fokus på pigens behov, og at hun udsættes for omsorgssvig med hygiejne. Det nævnes, at pigen er truet på trivsel og udvikling og ikke får dækket sine basale behov - og at hun lever i fattigdom og ikke får tilstrækkelig mad - og er bekymret for fattigdommen og for at voksne ikke tager ansvar. Beskyttelsesfaktorer fremhæves til: Et andet familiemedlem, skolen, og fritidsinteresserne. Hun er en lille voksen. Der fortsættes herefter i vurderingen med, at fokus må være på at blive klogere på familien. Familiebehandlingen skal afdække samspil og støtte mor i at se barnets behov samt fortælle om baggrunden for sin indlæggelse (på psykiatrisk hospital) plus vurdere mors udviklingspotentialer. Pigen skal have et tilbud om en stabil og fortrolig voksen. Fattigdommen, som bekymrer pigen nævnes i vurderingen - men mere i "forbifarten - det vægtes tilsyneladende ikke særligt højt-medtages ikke i det, der ses som det mest betydende - det der skal handles på.

I en familie italesættes fattigdom indirekte (nr8) i form af, at det i kritisk forhold sig til viden nævnes, at det må være økonomisk svært i en familie med tre børn, hvor mor er på elevløn og far modtager en studiestøtte, hvis værdi forringes under den islandske finanskrise. Familien ikke har råd til at betale et efterskoleophold. I fokuspunkterne vægtes at skabe ro ifht mor. Familiens enkelte medlemmer. Familiens funktion og samspil samt gæld- overskud. Den socialfaglige vurdering fremhæver nødvendigheden af at styrke forældrenes rolle samt familien som familie og som voksne. At skabe plads til de enkelte familiemedlemmer og støtte børnenes særlige behov, herunder den ældstes efterskoleophold.

Blandt de drøftelser, hvor der fremhæves mulige indikatorer på fattigdom, men ikke udtrykkeligt italesættes fattigdom i relation til familien er der tale om en familie bestående af en enlig mor med et barn i hjemmet og et udeboende barn på 16 år (nr 41). Familiens forsørgelsesgrundlag er uvist, men mor er ikke i arbejde og benytter et psykiatrisk værested. Er derfor formentlig på kontanthjælp eller modtager pension. Det fremhæves, at mor og barn ikke har nogen penge, at der f.eks. ikke er varme på i boligen, og at de samler flasker. Alligevel italesættes fattigdom ikke. Og i analysens fokuspunkter drejer det sig om at få en udvidet viden om familien og alle dens medlemmer, samt om pigens behov for at blive set, hørt og anerkendt og mors mestring af sin forældreopgave. I den socialfaglige vurdering fremhæves, at rådgiver må skaffe sig større viden om familien og netværket, og at der er tale om et udsat barn med behov for omsorg og anerkendelse. At mor må hjælpes for herigennem at hjælpe barnet. Fokus er på relationen mellem mor og barn, og deres socioøkonomiske livsbetingelser som at være uden penge og varme i boligen samt samle flasker italesættes ikke i forbindelse med den socialfaglige vurdering.

I relation til en anden familie (nr 61) fremhæves ligeledes mulige indikatorer på fattigdom uden at begrebet direkte italesættes. Det er en enlig far med 1 barn, hvor mor har ophold på et center p.g.a. et indgribende handicap. Det fremhæves, at far ikke kan få pension, og modtager enten kontanthjælp eller flexydelse. Far er misbruger. Familien har ikke bil og bor i lejlighed samt afviger fra skolekammeraternes levevilkår i omegnsskolen. Pigen har vægtproblem som følge af dårlig ernæring. Analysens fokuspunkter af opgøres til at bestå af: Pigens mestringsstrategier og et fokus på pigen: Opbygge beskyttelsesfaktorer, på sekundær socialisering, på sociale kompetencer, på fritidsaktiviteter. Den socialfaglige vurdering fremhæver, at pigen skal støttes i at få opøvet sociale kompetencer, i at mærke sig selv, og sætte grænser. Hun skal udvikle et

forhold til jævnaldrende og støttes i fritidsinteresser samt have kontakt med TUBA⁴ og støttes i at have realistiske forventninger til sin far. Fattigdomsindikatorerne medtages ikke direkte i fokuspunkter og den socialfaglige vurdering. Men i fokuspunkter og vurderingen fremhæves, at hun skal støttes i fritidsinteresser og i at få jævnaldrende relationer - som hun ikke har bl.a. p.g.a. familiens afvigelser fra familierne til de børn, som hun går i skole med.

En af de øvrige familier (nr 66) for hvem der peges på mulige indikationer på fattigdom, som dog også kan være indikationer om andre kulturelle forståelser og prioriteringer eller om kombinationer heraf med fattigdom, består af et forældrepar på førtidspension eller kontanthjælp med 3 børn i socialt boligbyggeri. Forældrene stammer fra Mellemøsten, far siges at lide af PTSD efter krigsoplevelser. Forældrene er meget dårlige til dansk, drengen er altid blevet brugt som tolk. Han lider af let ADHD og siges at være homoseksuel. Måske et spørgsmål om kulturelle forhold og forskellig forståelse af homoseksualitet - og af handicap. Drengens værelse rummer seng og bord, ingen pc. Hjemmet beskrives som minimalistisk - spartansk. Drengen går ikke i SFO eller fritidsaktiviteter - far har sagt nej, hvilket ikke nødvendigvis er et spørgsmål om familiens økonomi, men kan være det. Eventuel fattigdom italesættes ikke direkte. I analysens fokuspunkter retter opmærksomheden sig mod: Drengens personlighedsstruktur og udvikling i adfærd og trivsel. Endvidere fokuseres der på manglende muligheder for at arbejde med familierådslagning⁵, hvilket netværket ikke antages at magte. Derudover fokuseres der på det seneste forløb med dets eskalering af bekymring i underretningerne i relation til barnets adfærd og situation. Den socialfaglige vurdering lyder på, at der er tale om en meget sårbar og udsat dreng, der udsættes for fysisk og psykisk terror i hjemmet (far foreslår ham selvmord), og som lever i en eskalerende situation med konflikter og psykiske overgreb, hvorfor drengen må anbringes. Desuden må der arbejdes med mor, samt med afklaring af fars PTSD, og med drengens fritidsliv. De mulige fattigdomsaspekter af familiens socioøkonomiske livsbetingelser medtages således ikke i analysens fokuspunkter eller i den samlede socialfaglige vurdering, der retter fokus på drengens mistrivsel og adfærd samt mod relationerne til forældrene, især far.

Der er således blandt de familier, hvor fattigdom italesættes, eller hvor fattigdomsindikatorer fremgår tale om, at fattigdom primært inddrages i de første dele af analysen og ikke vægtes som særligt betydende i analysens fokuspunkter eller i den socialfaglige vurdering, der i højere grad fokuserer på barnets adfærd og det relationelle, især på relationerne mellem barnet og en eller begge forældre.

Opmærksomhed på forældrebaggrund, barns adfærd og relationer mellem forældre og barn.

Blandt de drøftede familier, hvor der blev italesat fattigdom eller omtalt mulige fattigdomsindikatorer er der således i analysens fokuspunkter og den socialfaglige vurdering ikke særlig opmærksomhed på mulige konsekvenser for børn af liv i relativ fattigdom. I stedet drejer den primære opmærksomhed sig om barnets adfærd og reaktioner samt de relationelle forhold. Tilsvarende er der i drøftelserne af familier, hvor der ikke er nævnt fattigdoms indikatorer - udover at forsørgelse på kontanthjælp måske kan siges at være en

⁴ TUBA: " Terapi og rådgivning for Unge, som er Børn af Alkoholmisbrugere (...). TUBA er en terapeutisk rådgivning for unge mellem 14 og 35 år, der er vokset op i en familie med alkohol- eller stofproblemer". TUBA er en del af Blå Kors. <http://www.tuba.dk/> lokaliseret 27. 12 2013.

⁵ Ud fra en forventning om, at det lederforum, hvor sagen skal til drøftelse, vil pege på familierådslagning. Sagen har været til drøftelse i dette lederforum tidligere.

indikator i sig selv - ligeledes en stor opmærksomhed på barnets adfærd og de relationelle forhold samt forældrenes (især moderens) egen baggrund.

Der drøftes en familie bestående af en enlig ung mor på kontanthjælp med et barn (nr 26). Moren beskrives som ung/umoden, hun er uden uddannelse og har ikke afsluttet folkeskolen. Dette betragtes som risikofaktorer. Der fæstnes sig i drøftelserne ikke ved mulige indikatorer på fattigdom. Risikofaktorerne anses i analysens fokuspunkter for at udgøres af følgende: Mors familie - Barnet i dagpleje. Samarbejde med kontanthjælpsafdelingen. (Pålæg! (ifht at benytte dagplejen)). Og i den socialfaglige vurdering peges der på, at der er grund til bekymring for barnets trivsel og udvikling, samt behov for rådgivning og må arbejdes med opfølgning på dagpleje. Desuden fremhæves behovet for psyko - education i forhold til mor med relation til hendes egen opvækst: " Ønsker jeg en fortsættelse af min sociale arv ifht mit barn?". Samt at der må samarbejdes med kontanthjælpsafdelingen. Der er en stor opmærksomhed på, at mor selv stammer fra ustabile forhold med en "dårlig mor", og på fænomenet social arv. Og der italesættes, at social arv kan ændres ved hjælp af psyko-education.

En anden familie, hvor der heller ikke nævnes fattigdomsindikatorer, er en familie bestående af en enlig mor, der lever af pension og har 5 børn, som er uden kontakt med faren (nr 28). Der peges i drøftelserne på, at det er belastende at være alenemor til 5 børn. Det ene barn, en dreng, er udad reagerende og har tilknytningsforstyrrelser. Bestemmer i familien og kommer ikke i skole. Det fremhæves i beskrivelsen, at mor lider af en psykisk sygdom, depression, er jegsvag og impulsstyret og ikke ønsker medicinsk behandling, endvidere at hun er incestoffer og uden netværk. Familien beskrives som stigmatiseret - marginaliseret. Muligheden af relativ fattigdom italesættes ikke, ligesom der ikke nævnes mulige fattigdomsindikatorer. I analysens fokuspunkter vægtes: Drengens tilknytningsforstyrrelse. Drengen mestrer ved tilbagetrækning/dominans. En asymmetri i familie hierarkiet. Diagnoserne - hvad er dokumenteret? Manglende skolegang. Mors psykiske habitus - fravær af forældre. Og i den socialfaglige vurdering lægges vægt på, nødvendigheden af at opnå et helhedsbillede af mor, hvilket tænkes at kunne fås via moderens pensionssag - er hun ordentligt udredt? Der skal udarbejdes en tilføjelse til §50 undersøgelsen m.h.p. at vurdere behov for indsats til familien /til drengen, som vurderes at må udredes psykiatrisk. Der er således fokus på barnets adfærd som skoleskulker og udad reagerende - og på det relationelle i form af tilknytningsforstyrrelse samt på mors baggrund.

Behov for mere viden om familierelationer og/eller om familiemedlemmer og deres baggrund?

Der fremhæves i mere end halvdelen af drøftelserne (39), at der er behov for at få uddybet den konkrete viden om familierne og familiemedlemmerne og deres indbyrdes relationer samt i nogle tilfælde relationer til netværk. Feks. efterspørges viden om, hvorvidt mor også lider af autisme (nr. 20), eller i en vurdering, hvor der konkluderes, at der må se på mønstret i forløbet og sammenholde dette med mors borderline. Der må indhentes mere viden og skabes overblik over tidligere sagsforløb, så mønstrene kan tydeliggøres (nr. 32). Eller som i en anden familie, hvor en del af vurderingen lyder: "Der må være fokus på at blive klogere på familien - familiebehandlingen kan afdække familiens samspil og støtte mor i at se barnets behov"(nr.33).

Optagethed af forældrenes familiemæssige baggrund/opvækstforhold/psykiske lidelser:

I en række af familiedrøftelserne er der en relativ stor opmærksomhed på forældrenes/en af forældrenes opvækst, familieforhold og/eller psykiske lidelser. En mor har selv været anbragt og sen i sin udvikling (nr.68), en anden mor havde det svært i skolen, og har to selvmordsforsøg - morfar døde af selvmord (nr. 57), en tredje mor har selv været groft omsorgssvigtet og tidligt skadet (nr. 66), har været følelsesmæssigt skadet (nr. 24). Der er tale om groft omsorgssvigtede forældre (nr. 31). En forælder har haft en problematisk opvækst og blevet seksuelt misbrugt som barn (nr.65), eller som mor "projicerer sine egne oplevelser /overgreb over på drengen" (nr. 37). En mor lider måske selv af medfødte alkoholskader (nr.3). "Far husker kun sin opvækst i brudstykker - ifølge psykiatrisk hospital har han psykiske problemer fra barndommen - belastet opvækst (i udlandet) -hans far alkoholiker og døde, og hans mor psykisk syg" (nr.12), "Mor var også selv omsorgssvigtet i udpræget grad" (nr.14). " Mor fortæller, at hun har været udsat for incest som barn - er tidligere stofmisbruger (hash - når hun havde det dårligt). Begge forældre udsatte for vold i barndommen" (nr. 21). Forældrene "mødte hinanden på ungdomspension - stofmisbrug, selvmordsforsøg, flere indlæggelser på psyk.(depression) familiebehandling. Mor boede rundt omkring med lille datter (meget ung mor). Mor selv anbragt som teenager - misbrugt af stedfar som 13 årig" (nr.23). I en drøftelse peges der på, at barnet " gentager moderens mønster/historie. Misbrug - sælge sig selv - selvmordsforsøg" (nr. 27). Far har en "belastet opvækst med alkoholiseret mor og voldelig far" bag sig (nr.40). "Forældrenes barndom viser sig - mor blev sexmisbrugt - far levede med vold mod sin mor - det gentager sig" (nr. 42). Eller en far har tilkendegivet, at han ikke ønsker børnene i misbrug og i fængsel p.b.a. egne erfaringer (nr.59). En mor beskrives som selv omsorgssvigtet og misbrugt som barn - grænseløs - ikke mærke sig selv. Og som tidligt skadet mangler hun tilknytningsevne og er læderet i sin tillid til de nærmeste (nr. 64).

Udover forældrenes opvækstforhold rettes der en interesse mod, hvorvidt forældrene har en diagnose, som f.eks. borderline(nr. 10 og 32), uspicificeret psykisk lidelse (nr. 33), på obs på, hvorvidt far mon har ADHD (nr. 56), er mor mon "småt begavet, eller lider hun af PTSD?" (nr. 39)

Italesættes social arv?

I en række af familiedrøftelserne berører fænomenet social arv. I nogle af drøftelserne italesættes direkte som social arv (i 6 af familiedrøftelserne (nr. 3,26,52,59,61,65)). I et par af drøftelserne omtales social arv i relation til, at forældre på sin vis kan være på vej til at bryde social arv: I drøftelserne af en familie fremhæves det, at den unge mor selv stammer fra "ustabile forhold med en "dårlig mor", og bliver frustreret og irriteret over at føle sig skakmat, når der er kendskab til familien før fødslen - og erfaringen siger, at det kan gå galt". Der italesættes modstillingen mellem Social arv og mestring og foreslås i vurderingen, at der skal tages stilling til, om der skal arbejdes med mor og psykoeducation i relation til hendes egen opvækst - ønsker jeg en fortsættelse af min sociale arv ifht mit barn? (nr. 26). I en anden familie beskrives en far, der har sejlet og som 14 årig var på børnehjem som mønsterbryder ifht. social arv (nr. 59). Medens der i de øvrige familier er tale om, at den sociale arv ses gentaget.

Social arv italesættes derudover indirekte i flere andre familiedrøftelser (i 8 af familiedrøftelserne). Dette sker i form af begrebet mælkebøttebørn (nr. 10), som omsorgssvigt, der går videre (nr. 14 og 64), som omsorgssvigt, der determineres (nr.15), som børn, der gentager mors mønster (nr. 27), som groft omsorgssvigtede forældre, der underforstået gentager omsorgssvigtet (nr.31), som misbrug, overgreb og vold, der gentager sig (nr.42), som "barndommen varer i generationer" (nr. 46).

Fænomenet social arv er omdiskuteret i socialt arbejdes forskning og meget relevant i relation til dette arbejdets fokusering på betydningen af det sociale. Dog udelades diskussionen for og imod social arv på dette sted i analysen, og der skal alene peges på, at når der tales om social arv eller tankefigurer, der ligner, sker det hovedsagligt med en forståelse af social arv som et fænomen, der har med individpsykologiske og relationelle forhold at gøre, at forældres psykiske vanskeligheder og relationelle usunde måder at omgås børn og hinanden på så at sige nedarves til deres børn. Der spores ingen refleksioner over, at det kan være indvirkninger fra mere socioøkonomiske forhold, som betinger den sociale arv. Den sociale arv kan bekæmpes gennem psyko-education.

Optagethed af adfærd og det relationelle i familien og familiens/familiemedlemmernes relationer med netværk:

I en meget stor andel af de gennemførte familiedrøftelser (59) er der fokus på barnets og forældres adfærd og på de relationelle forhold i familien samt familiemedlemmernes relationer med netværk. I de 8 familiedrøftelser, hvor dette ikke er tilfældet er dette oplagt på baggrund af drøftelsernes fokusering, som drejede sig om andre forhold, som forståelse af relationer til en plejefamilie (nr 5), en sag om overgreb (nr.11), et fokus på en plejefamilies faglige kompetencer ifht barnet og familiens problemstilling, et samarbejde mellem en far og en aflastningsfamilie (nr. 29), behov for mere viden; men psykologisk undersøgelse ikke p.t. mulig p.g.a. manglende øk. bevillingsmæssig mulighed (nr. 36), et fokus på mors forståelse af situationen som forudsætning for at udvikle en forståelse af barnets reelle situation (nr. 39), et fokus på mangel om mors baggrund (nr. 54), og på en aflastningsfamilies håndtering af barnet (nr. 55). At en så stor del af familiedrøftelserne fokuserer på barnets og forældrenes adfærd og relationelle forhold er i høj grad forståeligt, da det umiddelbart er disse forhold, der ofte giver anledningen til bekymringen for barnets forhold og vurderinger af, at der er tale om udsatte børn og familier. Dette bliver først problematisk i det øjeblik, at analysen og forståelsen af barnets og familiens situation ikke foldes ud og kobles sammen med en analyse af betydningen af de socioøkonomiske livsbetingelser.

Selvkritik

Denne genanalyse kan læses som en kritik af rådgivernes arbejde med at uddybe en forståelse af de berørte børn og deres familiers livsomstændigheder. Og det er det også, idet der som vi vil argumentere for senere ikke kan være tale om en reel helhedsorienteret forståelse af børnenes og forældrenes liv, når væsentlige livsomstændigheder som betydningen af deres socio-økonomiske betingelser ikke medtages i forståelsen. Men i højere grad end at rette kritikken mod de deltagende rådgivere vil jeg rette den mod mig selv som fagperson og forsker. Som aktionsforsker deltog jeg i samtlige de behandlede refleksionsmøder, og var fri til at bidrage (og bidrog) med mine input, der blev efterspurgt af rådgiverne. Så man kan sige, at det var op til mig at spørge til familiernes forsørgelsesgrundlag og mulige fattigdomsindikatorer samt til hvilke betydninger, det kan have for en families liv for eksempel som enlig mor at skulle forsørge fem børn på en førtidspension eller som eneforsørger sørge for op til flere børn på kontanthjælp. Det gjorde jeg imidlertid ikke. Jeg var optaget af aktionsforsknings projektets formål om, at rådgiverne i højere grad ville vidensbasere deres socialfaglige vurdering, hvilket de sled med og blev klart bedre til i løbet af aktionsforskningsprocessen. At der så var tale om, at det primært var individpsykologiske og relationelle teoridannelser, der blev taget i anvendelse, konstaterede jeg som en af pointerne i analysen af forløbet, ligesom jeg undervejs vægtede at bidrage med sociologiske teoridannelser i forståelsen af børnenes og familiernes situation (Henriksen, 2012). Men jeg overså i lighed med mange af rådgiverne betydningerne af

familiernes socioøkonomiske livsomstændigheder og havde i løbet af aktionsforskningsprocessen ikke blik for, at disse blev udeladt i refleksionerne over forståelserne af børnenes og familiernes situation. Og at dette forekommer, er jo interessant, både socialfagligt og forskningsmæssigt.

Konklusion og perspektiver:

I dette arbejdsrapport er data i form af feltnoter fra 67 faglige refleksionsmøder fra mit gennemførte ph.d. projekt blevet genanalyseret. Data udgøres derfor alene af de udsagn som blev trukket frem på refleksionsmødet, hvorfor børnenes rådgivere meget vel kan være i besiddelse af oplysninger omkring de forhold, som denne analyse efterspørger uden at disse oplysninger blev vurderet som væsentlige i relation til at bidrage til at uddybe forståelsen af børnenes og deres familiers situation.

Denne analyse fokuserer på, hvorvidt der på refleksionsmødet er en interesse for børnenes og deres familiers socio-økonomiske livsbetingelser og betydningerne heraf for børnenes og familiernes situation og problemstillinger. Med denne analyses blik er det derfor interessant, hvorvidt familiens forsørgelsesgrundlag ekspliciteres, hvor det må betragtes som bemærkelsesværdigt, at rådgiverne i knapt halvdelen af tilfældene (30) ikke ekspliciterer familiernes forsørgelsesgrundlag, og hermed implicit tilkendegiver, at de ikke finder det relevant at fremhæve, hvad familierne lever af.

For en række af de drøftede familier er der tale om, at forsørgelsesgrundlaget udgøres af overførselsindkomster eller et lavt indtægtsgrundlag og som hermed ikke udgør et forsørgelsesgrundlag, der kan betegnes som righoldigt, men i stedet må betegnes som et forsørgelsesgrundlag der kan rumme muligheder for en eksistens med risiko for relativ fattigdom. Endvidere er der i mange tilfælde tale om enlige forsørgere, således at familien alene har en kun er en indtægt til rådighed som forsørgelsesgrundlag til en voksen og op til relativt mange børn. Den ene indtægt, som en række af de drøftede familier har til rådighed udgøres endvidere i en række tilfælde af en overførselsindkomst. Samlet set kan det derfor antages, at det blandt en række af de drøftede familier er tale om familier, som ikke har særligt gunstige økonomiske forhold at leve under, således at der for en række af disse familier kan være tale om risiko for liv i relativ fattigdom.

I analysen har der været fokuseret på, hvorvidt rådgiverne i drøftelserne af børnenes og familiernes problematik hæfter sig ved forhold for familien, der kan tolkes som mulige indikatorer på fattigdom, dette er tilfældet i forhold til en del af de drøftede familier, hvor der i rådgiverens udsagn er klare tegn på, at der er tale om familier, der lever i (relativ) fattigdom, medens det for et par familier er tale om mulige indikatorer på fattigdom, der imidlertid også kan være forårsaget af en kombination af relativ fattigdom og forælders manglende formåen til at sørge for barnets basale behov for hygiejne, ernæring og passende påklædning. Eller om kombinationer af relativ fattigdom, opgaven og manglende formåen til at sørge for eller prioritere barnets basale behov eller der kan være tale om indikatorer på andre betydende forhold som kulturelle forhold, normer og/ eller (psykisk)sygdom eller andre svære livsomstændigheder, og her muligt i kombination med relativ fattigdom.

Udover en opmærksomhed omkring fremhævelsen af mulige indikatorer på fattigdom er det interessant, hvorvidt rådgiverne i deres drøftelser direkte italesætter fattigdom. Dette sker i relation til drøftelserne i relativt få tilfælde, enten gennem anvendelsen af begrebet fattigdom eller ved betragtninger om, at det må

være økonomisk svært for familien. Det er her bemærkelsesværdigt, at betragtningerne om fattigdom ikke inddrages konsekvent gennem analysen, men primært i analysens første dele, eller inddrages lidt i forbifarten i den socialfaglige vurdering, uden at det dog vurderes, at der skal handles på det. Det tilsvarende gør sig gældende for de familier, for hvem fattigdomsindikatorer inddrages. Der er således blandt de familier, hvor fattigdom italesættes, eller hvor fattigdomsindikatorer fremgår tale om, at fattigdom primært inddrages i de første dele af analysen og ikke vægtes som særligt betydende i analysens fokuspunkter eller i den socialfaglige vurdering, der i højere grad fokuserer på barnets adfærd og det relationelle, især på relationerne mellem barnet og en eller begge forældre. Den primære opmærksomhed sig hermed om barnets adfærd og reaktioner samt de relationelle forhold. Tilsvarende er der i drøftelserne af familier, hvor der ikke er nævnt fattigdoms indikatorer - udover at forsørgelse på kontanthjælp måske kan siges at være en indikator i sig selv - ligeledes en stor opmærksomhed på barnets adfærd og de relationelle forhold samt forældrenes (især moderens) egen baggrund. Der fremhæves i mere end halvdelen af drøftelserne, at der er behov for at få uddybet den konkrete viden om familierne og familiemedlemmerne og deres indbyrdes relationer samt i nogle tilfælde relationer til netværk. I en række af familiedrøftelserne er der en relativ stor opmærksomhed på forældrenes/en af forældrenes opvækst, familieforhold og/eller psykiske lidelser.

I en række af familiedrøftelserne berører fænomenet social arv. I nogle af drøftelserne italesættes direkte som social arv, i andre indirekte for eksempel i form af begrebet mælkebøttebørn, om omsorgssvigt, der går videre og om børn, der gentager mors mønster og om barndommen, der varer i generationer. Fænomenet social arv er omdiskuteret i socialt arbejdes forskning og meget relevant i relation til dette arbejdets fokusering på betydningen af det sociale. Dog skal der alene peges på, at når der tales om social arv eller tankefigurer, der ligner, sker det hovedsagligt med en forståelse af social arv som et fænomen, der har med individpsykologiske og relationelle forhold at gøre. Der spores ingen refleksioner over, at det kan være indvirkninger fra mere socioøkonomiske forhold, som betinger den sociale arv.

I en meget stor andel af de gennemførte familiedrøftelser er der fokus på barnets og forældres adfærd og på de relationelle forhold i familien samt familiemedlemmernes relationer med netværk, hvilket i høj grad forståeligt, da det umiddelbart er disse forhold, der ofte giver anledningen til bekymringen for barnets forhold og vurderinger af, at der er tale om udsatte børn og familier. Dette bliver først problematisk i det øjeblik, at analysen og forståelsen af barnets og familiens situation ikke foldes ud og kobles sammen med en analyse af betydningen af de socioøkonomiske livsbetingelser for netop de forhold, der umiddelbart giver anledning til bekymring blandt professionelle omkring barn og familie. Her kan rådgiverne kvalificere deres analyse og forståelse af børnenes og familiernes situation, hvilket der også peges på i afhandlingen og deltagende rådgivere erklærede sig enig i:

"Jeg tænker måske meget i de psykologiske baner (...), vi tror, vi gør noget mere, måske også sociologisk, men vi er faktisk meget ovre i den psykologiske. (...) Det kan godt være, vi tror, vi er noget helhedsorienteret – vi har sociologien,(...) Men det, der fylder, det er det psykologiske. (...) det bliver meget individfokuseret. Vi er opmærksomme på de andre ting, og vi vil også gerne de andre ting. Men jeg synes, virkeligheden ser tit sådan ud, at vi ender der ved det enkelte individ" (Henriksen, 2012:372).

Udover, at socialrådgivere her har behov for at kvalificere deres praksis kan det samtidig rejse et spørgsmål om, hvordan opmærksomheden er på børns og familiers socioøkonomiske livsomstændigheder blandt de øvrige professionelle omkring familierne, idet rådgiverne ofte ikke har et dybtgående kendskab til børn og familier på en daglig basis, men i stedet udover en eller flere samtaler med forældre og børn, baserer sin viden på indberetninger og underretninger fra andre fagpersoner, der er i daglig kontakt med børnene og deres familier, som dagplejemødre, pædagoger i vuggestuer og børnehaver og fritidsforanstaltninger samt lærere i skolen og sundhedsfagligt personale. På baggrund af den daglige kontakt med børnene har disse fagpersoner alt andet lige bedre muligheder for at iagttage mulige indikatorer på fattigdom og videregive oplysninger herom til rådgiverne. At disse oplysninger dermed har mulighed for at komme frem i forståelsen af børnenes og familiernes liv forudsætter dog, at både de afgivende og modtagende fagpersoner har en gensidig forståelse af disse oplysningers betydning og relevans og vil vægte at medtænke sådanne forhold i deres forståelser af børnenes livsomstændigheder. Herværende arbejde håber at kunne bidrage til at fremme dette.

Bilag: NUBU projektet - genanalyse af ph.d. data - de faglige refleksionsmøder - Bilag:

Nævnes forsørgelsesgrundlaget?:

Ja	Nej	Irrelevant
37	30	1

Hvad lever de voksne af - i de 67 familier, hvor det er et relevant spørgsmål?:

Forsørgelsesgrundlag	Antal
Uvist	20
Uvist - helbredsproblemer/sygemeldt (formentligt overførselsindk)	2
Uvist (formentlig kontanthjælp)	8
Kontanthjælp	11
FØP	9
Overførselsindkomst	3
TA i komb. med anden off. forsørgelse	2
Tabt arbejdsfortjeneste (TA) SEL § 42	2
Deltidsindtægt/lav indkomst (elevløn/SU)	2
Arbejdsindtægt ufaglært	1
Arbejdsindtægt	6
Selvstændig	1

Enlige forsørgere?

Forsørgerstatus:

Forsørgerstatus	Antal
Enlig mor	39

Enlig far	4
Samlevende forælder	16
Forælder med ny samlever	8

Enlige mødre:

Antal børn	Antal enlige mødre/familier
1 Barn	15
2 Børn	13
3 Børn	6
4 Børn	4
5 Børn	1

Enlige fædre:

Antal børn	Antal enlige fædre/familier
1 Barn	3
2 Børn	1

Forsørgelsesgrundlaget blandt de enlige forsørgere:

Forsørgelsesgrundlag	Mødrene -Antal:	Fædrene -Antal:
Uvist	9	3
Uvist - helbredsproblemer/sygemeldt (formentligt overførselsindk)	2	
Uvist (formentlig kontanthjælp)	8	
Kontanthjælp	9	
FØP	5	
Overførselsindkomst	1	1
TA i komb. med anden off. forsørgelse	1	
Tabt arbejdsfortjeneste (TA) SEL § 42	1	
Deltidsindtægt/lav indkomst (elevløn/SU)	1	
Arbejdsindtægt ufaglært	1	
Arbejdsindtægt	3	
Selvstændig	0	

Mulige indikatorer på fattigdom?

Nej: 47

Ja: 10 (nr. 5+8+12+22+33+41+48+55+61+65).

Måske: 7 (1+3+36+42+52+54+66)

Uvis: 4(2+20+27+29).

Italesættes fattigdom?

Ja direkte: 3 (22+33+65)

Ja - men ikke direkte: 2 (8+ 12).

Hvor gør de det i refleksionsprocessen?

Der er således 5 familier, hvor rådgiverne italesætter, at der er tale om fattigdom eller om økonomisk belastede livsomstændigheder. Det gør de i løbet af den faglige refleksion i punkterne kritisk forholden sig til viden (nr8), i forforståelsen (nr 12), i beskrivelsen og i viden med fattigdom som en risikofaktor (nr. 22), i punktet viden (nr 33), og i punkterne beskrivelse, viden, kritisk forholden sig til viden og i analysens fokuspunkter (nr. 65). Der er således kun i et tilfælde tale om, at begrebet fattigdom italesættes gennem refleksionsforløbets punkter fra beskrivelse og frem til fokuspunkterne, medens begrebet udelades i den socialfaglige vurdering og i handlingen (nr. 65).

Optagethed af adfærd og det relationelle i familien og familiens/familiemedlemmernes relationer med netværk:

Ja: I 59 familiedrøftelser

Nej: I 8 familiedrøftelser, hvor det drejede sig om forståelse af relationer til en plejefamilie (nr 5), en sag om overgreb (nr.11), et fokus på en plejefamilies faglige kompetencer ifht barnet og familiens problemstilling, et samarbejde mellem en far og en aflastningsfamilie (nr. 29), behov for mere viden; men psykologisk undersøgelse ikke p.t. mulig p.g.a. manglende øk. bevillingsmæssig mulighed (nr. 36), et fokus på mors forståelse af situationen som forudsætning for at udvikle en forståelse af barnets reelle situation (nr. 39), et fokus på mangel om mors baggrund (nr. 54), og på en aflastningsfamilies håndtering af barnet (nr. 55).

Optagethed af forældrenes familiemæssige baggrund/opvækstforhold/psykiske lidelser:

I en række af familiedrøftelserne er der en opmærksomhed på forældrenes/en af forældrenes opvækst, familieforhold og/eller psykiske lidelser. En mor har selv været anbragt og sen i sin udvikling (nr.68), en anden mor havde det svært i skolen, og har to selvmordsforsøg - morfar døde af selvmord (nr. 57), en tredje mor har selv været groft omsorgssvigtet og tidligt skadet (nr. 66), har været følelsesmæssigt skadet (nr. 24). Der er tale om groft omsorgssvigtede forældre (nr. 31). En forælder har haft en problematisk opvækst og blevet seksuelt misbrugt som barn (nr.65), eller som mor "projicerer sine egne oplevelser /overgreb over på drengen" (nr. 37). En mor lider måske selv af medfødte alkoholskader (nr.3). "Far husker kun sin opvækst i brudstykker - ifølge psykiatrisk hospital har han psykiske problemer fra barndommen - belastet opvækst (i udlandet) -hans far alkoholiker og døde, og hans mor psykisk syg" (nr.12), "Mor var også selv omsorgssvigtet i udpræget grad" (nr14). " Mor fortæller, at hun har været udsat for incest som barn - er tidligere stofmisbruger (hash - når hun havde det dårligt). Begge forældre udsatte for vold i barndommen" (nr. 21). Forældrene "mødte hinanden på ungdomspension - stofmisbrug, selvmordsforsøg, flere indlæggelser på psyk.(depression) familiebehandling. Mor boede rundt omkring med lille datter (meget ung mor). Mor selv anbragt som teenager - misbrugt af stedfar som 13 årig" (nr.23). I en drøftelse peges der på, at barnet " gentager moderens mønster/historie. Misbrug - sælge sig selv - selvmordsforsøg" (nr. 27). Far har en "belastet opvækst med alkoholiseret mor og voldelig far" bag sig (nr.40). "Forældrenes

barndom viser sig - mor blev seksmisbrugt - far levede med vold mod sin mor - det gentager sig" (nr. 42). Eller en far har tilkendegivet, at han ikke ønsker børnene i misbrug og i fængsel p.b.a. egne erfaringer (nr.59). En mor beskrives som selv omsorgssvigtet og misbrugt som barn - grænseløs - ikke mærke sig selv. Og som tidligt skadet mangler hun tilknytningsevne og er læderet i sin tillid til de nærmeste (nr. 64).

Udover forældrenes opvækstforhold rettes der en interesse mod, hvorvidt forældrene har en diagnose, som f.eks. borderline(nr. 10 og 32), uspecificeret psykisk lidelse (nr. 33), på obs på, hvorvidt far mon har ADHD (nr. 56), er mor mon småt begavet, eller lider hun af PTSD ? (nr. 39)

Italesættes social arv?

Ja direkte i 6 af familiedrøftelserne (nr. 3,26,52,59,61,65).

I drøftelserne af en familie fremhæves det, at den unge mor selv stammer fra "ustabile forhold med en "dårlig mor", og bliver frustreret og irriteret over at føle sig skakmat, når der er kendskab til familien før fødslen - og erfaringen siger, at det kan gå galt". Der italesættes modstillingen mellem Social arv og mestring og foreslås i vurderingen, at der skal tages stilling til, om der skal arbejdes med mor og psykoeducation i relation til hendes egen opvækst - ønsker jeg en fortsættelse af min sociale arv ifht mit barn? (nr. 26). I en anden familie beskrives en far, der har sejlet og som 14 årig var på børnehjem som mønsterbryder ifht. social arv (nr. 59).

Ja indirekte i 8 af familiedrøftelserne: I form af begrebet mælkebøttebørn (nr. 10), som omsorgssvigt, der går videre (nr. 14 og 64), som omsorgssvigt, der determineres (nr.15), som børn, der gentager mors mønster (nr. 27), som groft omsorgssvigtede forældre, der underforstået gentager omsorgssvigtet (nr.31), som misbrug, overgreb og vold, der gentager sig (nr.42), som "barndommen varer i generationer" (nr. 46).

Behov for mere viden om familierelationer og/eller om familiemedlemmer og deres baggrund?

Der fremhæves i mere end halvdelen af drøftelserne (39), at der er behov for at få uddybet den konkrete viden om familierne og familiemedlemmerne.

(nr.5,6,7,9,11,12,16,18,19,20,21,22,25,27,28,29,32,33,35,36,37,38,39,40,41,44,46,47,48,49,52,54,56,58,60, 62,64,67,68)

Til NUBU projektet: Analyse af Vignetudfyldelse på B&U diplomuddannelsen samt i Workshop på Socialrådgiverdage nov. 2013:

Det følgende baserer sig på data deltagere i Børn & Ungediplomuddannelsen, der ved en undervisningsgang blev bedt om at udfylde en vignette (6 respondenter) samt deltagere i en workshop på Socialrådgiverdage nov. 2013, der ligeledes blev bedt om at udfylde den samme vignette (12 respondenter).

Denne analyse fokuserer på, hvorvidt der blandt respondenterne blev lagt vægt på børnenes og deres familiers socio-økonomiske livsbetingelser. Om disse medtænkes og tillægges betydning i f.h.t. en forståelse af børnenes og familiernes liv. Desuden fokuseres på, om der særligt er opmærksomhed omkring mulige indikatorer på fattigdom samt udtrykkeligt nævnes fattigdom i besvarelserne. Endvidere samles interessen om, hvad der fokuseres på i analysens fokuspunkter, og hvad der lægges vægt på i de vurderinger, der begrundes valg af indsatser.

Familiens forsørgelsesgrundlag

Vignetten ⁶ præsenterer respondenterne for en ung enlig mor med en datter på 4 år. Moderen modtager kontanthjælp, idet hun udviklede en depression og mistede sit arbejde. Der fremhæves hermed i vignetten, at der er tale om en familie, som forsørges på kontanthjælp. Med denne analyses blik er det interessant, hvorvidt familiens forsørgelsesgrundlag ekspliciteres i besvarelserne. I besvarelserne på diplomuddannelsen nævnes kontanthjælpen i 1 af de 6 besvarelser, og i besvarelserne i workshoppen nævnes kontanthjælpen i 1 af de 12 besvarelser. Blandt deltagerne på diplom nævnes økonomi som en problemstilling i 2 tilfælde, og ligeledes i to tilfælde blandt deltagerne i workshoppen; medens 2 af deltagerne i workshoppen fremhæver, at forsørgelsesgrundlaget er sygedagpenge.

Opmærksomhed på andre socio-økonomiske faktorer i besvarelserne?

Blandt 4 ud af de 6 deltagere på diplomuddannelsen er der en opmærksomhed på andre socio-økonomiske faktorer i form af det psykiske helbred/depression. 2 fremhæver desuden tab af arbejde/arbejdsløshed og manglende netværk, og andre 2 peger på økonomien i sammenhæng med det psykiske helbred. To af de seks besvarelser berører ikke socioøkonomiske omstændigheder, disse har heller ikke fæstet sig ved, at familien forsørges via kontanthjælp. Blandt deltagerne i workshoppen fæster 7 af besvarelserne sig ved nogle af familiens socio-økonomiske livsbetingelser. 3 peger på arbejdsløshed. I 4 svar fremhævet et lille netværk. 2 vægter det psykiske helbred, medens et svar hæfter sig ved at der er tale om en ung enlig mor i en dyr lejlighed. I et svar berørers de socio-økonomiske vilkår indirekte gennem fremhævelsen af, at barnet har slidt/småt tøj. I 4 besvarelser fremhæves ingen socio-økonomiske livsbetingelser, heraf har de 3 besvarelser heller ikke hæftet sig ved familiens forsørgelsesgrundlag, medens den sidste fejlagtigt angiver dette til at være sygedagpenge.

Italesættes fattigdom i besvarelserne?

I casen nævnes en række mulige indikatorer på fattigdom: Familie lever af kontanthjælp, bebor en dyr lejlighed ved havnen, som kan antages at sluge en stor del af indtægten. Barnet møder i børnehaven i med meget slidt og lidt for småt tøj, som hun bliver drillet med. Børnehaven serverer frokost, som pigen spiser

⁶ Vignetten medtaget som bilag X

godt af, som eftermiddagsmad har barnet oftest toastbrød og en ris kiks med og tilkendeiver, at hun fortsat er sulten. Moderen får ikke indkøbt lusehampoo trods opfordring fra børnehaven.

Blandt deltagerne på diplomuddannelsen italesættes fattigdom ikke. Der er dog i en besvarelse en underen over, at familien med den økonomi har råd til lejligheden. Blandt deltagerne i workshoppen italesættes fattigdom direkte i et tilfælde. Desuden italesættes fattigdom mere indirekte eller delvist i 4 tilfælde i form af, at økonomien ses som en mangel og som en del af problemet for familien, eller det fremhæves, at der ikke er meget at gøre med økonomisk, eller der spørges til omsorgssvigt i forbindelse med barnets påklædning, og manglen på madpakke kobles til dårlig økonomi. I et tilfælde fæstner besvarelsen sig ved, at der er mangel på praktisk omsorg, I halvdelen af besvarelsene i workshoppen er der ingen italesættelse af fattigdom eller overvejelser omkring indikatorerne på fattigdom, som ellers er præsenteret i casen.

Hvis der omtales fattigdom - hvor sker det så?

Den ene besvarelse blandt deltagerne på diplomuddannelsen, som undrer sig over økonomien sker dette fortrinsvis i spørgsmål 1: Hvordan forstår du problemstillingen i familien? Og spørgsmål 2: Hvilken viden vil du trække på for at underbygge din problemforståelse?. Tilsvarende gælder det for deltagerne i workshoppen, at der i det ene tilfælde, hvor begrebet fattigdom anvendes sker dette i spørgsmål 1, ligesom de øvrige besvarelser der mere indirekte berører fattigdom gør dette i spørgsmål 1. Desuden berøres begrebet mere indirekte også i et svar på spørgsmål 4: Hvilke indsatser vil du tro kunne hjælpe familien? Samtidig med det berøres i spørgsmål 1 omkring forståelsen af familiens problem.

Hvad er i fokus i problemforståelsen?

Såfremt spørgsmålet om eventuel fattigdom ikke står først i de direkte formuleringer af forståelse af familiens situation, hvad er der så opmærksomhed på. Blandt deltagerne på diplomuddannelsen er der i en besvarelse primær opmærksomhed på, at barnet mistrives og har svært ved at finde tryghed. I en anden besvarelse, at mor ikke tager hånd om tøj, mad, mobning og samarbejde med børnehaven. Medens en tredje besvarelse fokuserer på barnets og moderens situation. To besvarelser fokuserer på moderens situation med depression og nedgang i indtægt, samt i den ene yderligere arbejdsløshed og manglende netværk. En besvarelse fremhæver, at der er tale om et midlertidigt problem grundet ændringer i hjemmet, arbejdsløshed, depression og økonomi samt pres fra jobcenter. Blandt deltagerne i workshoppen er der i problemforståelsen i en besvarelse fokus på en samvirken af årsagerne: Fattigdom, marginalisering, arbejdsløshed, ensomhed, manglende netværk og depression. Fire besvarelser fremhæver depression, isolation og manglende overskud, heraf i det ene svar yderligere mangel på penge, i en anden yderligere mangel på netværk. To besvarelser har fokus på adfærdsendringen hos barnet i kombination med mangel på netværk samt for den ene mors arbejdsløshed og depression. En besvarelse fokuserer på mors arbejdsløshed, mangel på netværk og depression. En anden besvarelse fremhæver manglen på praktisk omsorg og mors psykiske helbred i sin problemforståelse. En tredje besvarelse fokuserer på, at dialogen mellem børnehaven og mor ikke fungerer, og at barnet mistrives p.g.a. lus, dårlige madpakker. Endelig er en besvarelse beskrivende og gengiver i sin problemforståelse casens omstændigheder.

Hvad vægtes i vurderingen ifht. Indsatser?

I vignetten spørges der til, hvilke indsatser som svarene ville iværksætte: Hvilke indsatser vil du tro kunne hjælpe familien?, og der anmodes om en begrundelse herfor.

I besvarelsene bringes en række forskellige foranstaltninger i anvendelse. Blandt deltagerne på diplomuddannelsen fremhæves i en besvarelse, at der ikke umiddelbart vælges en indsats, i stedet afholdes et netværksmøde m.h.p. afklaring, muligvis i kombination med tilbud om en midlertidig familiekonsulent. To besvarelser lægger sig op ad et tilbud om familiekonsulent i form af støttende samtaler og evt. familiekonsulent i hjemmet eller en hjemmehos i hjemmet plus en "voksenven" kombineret med udredning ifht. depression og hjælp til at komme tilbage til arbejdsmarkedet igen. En besvarelse fokuserer på mor, der foreslås tilbudt en mentor, aflastning og aktivering. Medens en anden besvarelse har fokus på barnet, der skal tilbydes en støtteperson, som kan hjælpe hende med at blive aktiv i børnegruppen og psykologhjælp overvejes. Endelig fremhæver en besvarelse, at der skal iværksættes familiebehandling ifht både hverdagen og depression, barnets skal tilbydes en "ildsjæl", og der foreslås endvidere familierådslagning.

Blandt deltagerne i workshoppen er der 4, som ikke har nået at besvare spørgsmålet, og et svar er uklart. Blandt de 7 svar peges der i 1 besvarelse på, at vedkommende ville undersøge behovet for indsats her og nu og på længere sigt. Og tilsvarende i et andet svar, at vedkommende ville være afventende med indsats, da situationen måske løser sig. To besvarelser har fokus på mors beskæftigelsessituation, den ene ville hjælpe mor ifht. Arbejde og eventuelt tilbyde mentor, den anden ville koordinere med Jobcentret. En besvarelse har fokus på samspillet mellem mor og barn plus økonomien. En besvarelse fremhæver et tilbud om familiebehandling og støtte til samarbejdet mellem hjem og institution. Og endelig foreslår en besvarelse, at der tilbydes familierådslagning, som tænkes at arbejde med netværksskabelse samtidig med at sætte ind ifht mors depression og arbejdsmuligheder.

Medtænkes fattigdom/indikatorer på fattigdom i relation til valg af indsats?

Der er her tale om en case, hvor der kan iagttages en række fattigdomsindikatorer og en familie, som kan betragtes i risiko for at leve i relativ fattigdom. Derfor er det interessant, hvorvidt fattigdom eller indikatorer på fattigdom medtænkes, når en socialarbejder foreslår en indsats og argumenterer for valget af indsats.

Blandt deltagerne på diplomuddannelsen sker dette ikke direkte blandt nogen af de 6 besvarelser. Dog rummer de to besvarelser et fokus på eller en inddragelse af mors jobsituation, hvilket jo har sammenhæng med familiens nuværende økonomiske trængte situation. Blandt deltagerne i workshoppen er der ingen svar som direkte argumenter i forhold til fattigdom i relation til valg af indsatser. Dog er der også her to besvarelser som gør dette lidt mere indirekte. I den ene besvarelse må besvarelsen alligevel siges at have fokus på fattigdom, idet der er fokus på at forbedre økonomien. I den anden besvarelse er dette fokus lidt mere indirekte, idet der foreslås et arbejde med mors jobsituation. Der er fire besvarelser, der ikke har nået at besvare spørgsmålet om valg af indsats, medens de resterende 6 ikke rummer overvejelser om indsatser i relation til fattigdom eller fattigdomsindikatorer.

Bilag: Vignet. Workshop Socialrådgiverdage 2013:

Underretning vedrørende Lise Jensen 4 år.

Børnehaven Fuglen i Århus Kommune

Leder: Mette Larsen

Angående: Lise Jensen, 4 år. Cpr.nr.:xxxxxx-xxxx

Underretter: Pædagog Stine Jensen, som er ansat i Børnehaven Fuglen og har ansvaret for den stue, som Lise går i.

Anledning til underretning:

Jeg, Stine, er bekymret for Lise. Jeg er begyndt at mærke en forandring hos Lise både i forhold til, hvordan hun møder op i børnehaven og i hendes sociale adfærd.

Lise har været i vores børnehave siden hun var 3 år, og hun kommer alle 5 dage i ugen. Lise har tidligere været en glad pige, som har været deltagende i leg med andre børn. Vi har ikke før haft bekymringer for hende. Hun bor sammen med sin mor Anne på 24 år. De bor i et nybygget boligkompleks ved havnen i en stor fireværelses lejlighed. Vi har fået at vide af Anne, at hun for et år siden fik en let depression, som har gjort, at hun mistede sit arbejde. Hun modtager derfor kontanthjælp, men hun siger også til os, at hendes depression er ved at blive bedre. Anne kommer fra et mindre landsbysamfund og har fortalt, at hun ikke har netværk her i byen.

Lise kommer ofte til børnehaven tidlig om morgnen. Afleveringen fungerer fint, og hun hygger med pædagogerne, som også sørger for, at alle børnene, der er kommet tidligt, får morgenmad. Hun har indenfor den seneste tid kommet et flertal af gange med meget slidt og lidt for småt tøj, hvilket aldrig før er sket. Vi har også oplevet, at den ellers meget glade Lise har trukket sig tilbage og nu hellere vil sidde for sig selv og lege. De andre børn har drillet hende på grund af hendes tøj. Her i børnehaven har vi madordning, det vil sige, at de får mad til frokost, og her fungerer Lise godt og spiser af maden og har en god appetit. Om eftermiddagen skal forældrene selv have en madpakke med. Hun har oftest toastbrød og en ris kiks, som ikke er nok til hende. Hun siger, at hun stadig er sulten. På et tidspunkt fik Lise lus i håret, og vi oplyste Anne om dette. Selv om Anne var oplyst herom, så skete der ikke noget, og Lise kom stadig med lus i håret. Det endte med, at vi i børnehaven købte luseshampoo til Lise for at undgå, at alle andre børn også skulle få det.

Vi har prøvet at tage disse problemer op med Anne, men hun virker ikke selv til at kunne forstå, hvorfor vi er bekymrede og mener, at alt er som det plejer. Hun prøver så vidt muligt at undgå at tale om disse problemer med os. Da vi, pædagoger og vores leder, er bekymrede for Lises forhold, skriver jeg denne underretning til Jer.

Moderen, Anne, er orienteret om, at vi sender denne underretning til Jer, og hun virkede nervøs over, hvad der vil ske.

Med venlig hilsen

Stine Jensen, pædagog og ansvarlig for Lises stue og leder Mette Larsen, Børnehaven Fuglen, Århus Kommune.

Hvordan forstår du problemstillingen i familien? (fortsæt evt. på bagsiden):

Hvilken viden vil du trække på for at underbygge din problemforståelse?

Hvad ville du spørge mor/barn om?

Hvilke indsatser vil du tro kunne hjælpe familien? (Begrund):

Observationsnoter til workshop på Socialrådgiverdage d. 26.11.2013, Kl. 11-13: At Genindsætte det sociale arbejde

Sted: Comwell – skovbrynet 1, Kolding, Lokale C4.

Deltagere: Kirsten Henriksen, Maria Bülow, Thérèse Pacelli Andersen, og 17 deltagere, hvoraf 3 mænd og 14 kvinder.

I. Løbende observationer

- Kirsten åbner workshop med en kort indledning.
- Maria forklarer hvorfor der bruges diktafon i workshop.
- Deltagere giver udtryk for at tage workshop alvorlig. Generelt har de en positiv attitude, hvor de virker koncentrerede, interesserede, engagerede og nysgerrige.
- En af deltagere Hanne - faglig konsulent fra Københavns kommune-, ønsker en præcisering af problemfeltet før hun kan begynde at læse og besvare vignet. Hun siger, at det sociale område og udsatte børneområdet er meget bredt. Det er derfor en forudsætning for at kunne deltage i refleksionen, at workshops dirigenter forklarer hvorledes det sociale arbejde skal forstås: handler det om § 50 undersøgelse, om handicappede? Eller hvad snakker vi egentlig om?
- Maria forklarer, at det handler om forskellige sætninger. Men i dette tilfælde (workshop) handler det generelt om forvaltnings sætning med bekymring for et barn, og hvordan man som myndighedsrådgiver forholder sig til det sociale i socialt arbejde med børn. Hun siger, at i artiklen vil de tage forskellige nedslag.
- En af deltagere ønsker ikke at der snakkes mens hun læser.
- Alle læser deres vignet. Alle har nu markeret deres tekst med understregning, og de tager udgangspunkt i underretningsinformationer når de besvarer skriftligt vignet.
- Nogle deltagere virker meget refleksive og analytiske. De tænker dybt før de besvarer.
- Deltagere kikker ikke på hinanden og snakker heller ikke med hinanden. Det virker meget koncentreret.

- 15 min er forbi. Alle deltagere har afleveret deres vignet. En af deltagerne, socialrådgiveren fra Horsens Kommune, giver udtryk for at hun kunne have brugt mere tid til besvarelse af vignet. Og at hun ønsker, hun havde været bedre forberedt til at besvare på spørgsmålene.
- Maria siger, at deltagere som ikke er helt færdige må meget gerne bruge mere tid til det, mens de fortsætter med refleksioner over besvarelserne.
- Deltagere er aktive i fælles refleksioner
- Kirsten begynder præsentation af oplægget
- Deltagere lytter, koncentreret, til oplæg om NUBU projekt/ph.d. projekt.
- Klokkeren er 13.00, workshop er nu færdig. Deltagere giver indtryk for at de er tilfredse med workshop. Charlotte og Peter fortsætter en lille smule diskussion om hvad man som socialrådgiver kan gøre og ikke gøre i forhold til det sociale eller fattigdom.

II. Første runde-Fælles refleksioner efter udfyldt vignet

Problemforståelser argumentationer/begrundelser

- For nogle deltagere, blandt andet Hanne, ser manglende netværk ud til at have en betydning for familiens situation. Families netværk skal derfor undersøges nærmere for at forstå hvordan mor og barnets hverdag ser ud.
- Hanne nævner også Lises forandring i udvikling og trivsel som en væsentlig problemstilling.
- En af deltagere, Grete siger, at Lises underretning er en meget typisk underretning. Det er ikke noget nyt i denne problematik. Den ligner lang de fleste underretninger man modtager i kommunerne. Hun understreger, at underretninger er steget helt vildt i de senere år, omkring 100 procent.
- 2 deltagere inddrager tydeligt fattigdoms tanker med i problemforståelse. En af deltagerne som kommer fra Horsens Kommune siger, at hun har et tema om fattigdom og økonomi. Hun siger, at der kan være en sammenhæng mellem moderens arbejdsløshed og manglende penge og Lises forandring i udvikling og trivsel. Moderen er på kontanthjælp, hvilket betyder at der ikke er tilstrækkelig penge omkring både tøj og mad eller betaling af lejlighed. Den økonomiske situation kan derfor hænge sammen med depression og manglende netværk.

Min egen refleksion:

Kunne inddragelse af fattigdom hos disse to deltagere skyldes at emnet ”fattigdom” i socialt arbejde ikke er noget nyt for deltagerne? En af dem har samarbejdet tidligere med Kirsten 2009-2011? Den anden oplyser, at fattigdom er en situation hun kender i hendes arbejde med flygtninge familier.

- En deltager, Kristian siger, at underretningen har skabt nysgerrighed og han opdager at der er mange ting han ikke ved om familiens samlede situation. Det har medført at han gætter rigtig meget. Han vil derfor som udgangspunkt i problemforståelse indhente flere oplysninger om familien. Han siger, at han gerne vil snakke med moderen for at få afklaret hendes eget billede af situationen. Har moderen den samme opfattelse af problemerne som børnehaven? Hvor mange er de egentlig i familien? Hvor er faderen? Har Lise søskende? Denne deltager giver udtryk for at være påpasselig, for ikke at blive for påvirket af de problematikker børnehaven peger på i underretningen.
- En deltager Peter, nævner dårligt familieforhold som årsag til Lises situation. Han hævder, at en situation, hvor moderen er en ung enlig mor er et problem, eftersom enlige mødre er dårligt stillede mange gange.
- En deltager siger, at det kan være interessant, at undersøge hvad der er sket i forhold til moderens depression. Hvordan var forholdene før, efter, under depression?
- En ung deltager, Charlotte?– en praktikant fra København -, fremhæver både moderens depression og hendes ungdom/ 24-års betydning for Lises forandring i udvikling og trivsel. Hun mener desuden at spørgsmålet om hvordan samarbejdet er med børnehaven? - Hvorfor vil moderen ikke snakke med børnehaven? Er pigen blevet mobbet og det er derfor hun har trækker sig fra kammerater? - samt spørgsmålet om mor - barn relation - oplever Lise at moderen ikke lytter? Er det fordi moderen kommunikerer på en provokerende måde, eller magter hun bare ikke at være forældre? - skal undersøges som led i problemforståelse.
- Besvarelser fra 2 deltagere - Socialrådgiveren fra Horsens Kommune og Peter - indeholder allerede forslag om hvordan familien kan hjælpes. Peter siger, at hjælp til enlige mødre skal øges. Socialrådgiveren fra Horsens Kommune spørger om man kan støtte moderen i forhold til uddannelse og arbejde?

Efter oplæg om NUBU projekt/ph.d. projekt - fælles refleksioner

Reaktion til italesættelse af fattigdom

- Deltagerne er tilsyneladende hverken overrasket, chokeret eller irriteret, når Kirsten og Maria italesætter fattigdom.

Relevansen af at tale om fattigdom

- Flere deltagere giver udtryk for at det er relevant at tale om fattigdom i socialt arbejde. Men flere udtrykker deres manglende evner / magtløshed til at konfrontere problemet med fattigdom i deres arbejde.

Hvilke argumenter kommer de med ifht vores påstande om, at socialrådgivere ikke lægger mærke til det strukturelle niveau?

- Deltagerne genkender den manglende inddragelse af det strukturelle niveau/ fattigdom i socialt arbejde med børn: der er flere deltagere der nikker med deres hoveder, når Kirsten siger, at sociale arbejdere tror at de inddrager fattigdom eller familiens socioøkonomiske forhold i deres sociale faglige analyse, men at sandheden er, at de ikke gør det. De overser det sociale og fokuserer kun på barnets adfærd og relationer mellem børn og forældre.

Hvad tænker de, at det skyldes?

Lovgivnings betydning

- Flere deltagere giver udtryk for at det skyldes lovgivning som er det overordnede **grundlag for deres arbejde**.
- Hanne siger, at det er rigtig interessant at tale om fattigdom men hun spørger Kirsten om hun også kigger på hvad lovgivnings intentioner er. Hun siger, at politikerne gør meget ud af at holde fattigdom ud af serviceloven fordi det vil skabe en eksplosion af sager og økonomi. Hun siger, at politikere også er meget forsigtige med at bringe fattigdom ind i sager, men at de ved at fattigdom er der og at helhedsperspektiv er nødvendigt. Men det er ikke derfor man har en sag i Københavns Kommune.

Teoretiske grundlag/ fundament er også af betydning

- Maria fortæller om hvad andre undersøgelser har vist. Hun siger, at der er hypoteser fra andre undersøgelser, der italesætter at der kan være tendens til en psykodynamisk orientering i forhold til at lave § 50 undersøgelser. Denne tendens problematiserer selvfølgelig hvordan man arbejder og medfører at man overser andre vigtige parametre.
- Maria siger, at det kan skyldes lovgivning men at det også kan skyldes standarder som nogle af reglerne bruger. For eksempel forskellige blanket systemer der vægter eller stiller ledende spørgsmål. Maria spørger om det teoretiske fundament for ICS blanketter, som mange deltagere bruger kan være af betydning? Har deltagerne overvejet hvad er det ICS repræsenterer?
- Deltagerne er tilsyneladende enige med hypotesen om, at der er en tendens til en psykodynamisk orientering i forhold til at lave § 50 undersøgelse.

- Grete siger, at denne tendens skyldes en øget fokus på barndommen i diskurs der skete i 1987.
- Kirsten er enig med Grete. Hun siger, at det skylder barndommen.
- Der snakkes meget sammen nu.
- Grete forsætter med at sige, at man fik på det tidspunkt at vide at det var adfærd og relationer man kunne gøre noget ved, fordi der er strukturelle forhold i samfundet, som man ikke kan gøre noget ved. Diskursen handlede om konkurrence stater og man var nødt til at handle på en bestemt måde. Hun siger, at der dog i 70'erne var en forestilling om at man med bistandsloven kunne sætte ind også overfor fattigdoms problemer, men man var nødt til at forlade denne forestilling, for at undgå at det eksploderer, og forholde sig til et individs orienteret perspektiv.
- Maria siger, at vi skal arbejde helhedsorienteret, men at hun undrer sig når hun hører Kirsten sige at sociale arbejdere ikke inddrager det strukturelle niveau i deres sociale faglige analyse. Hun siger, at hun ikke kan forstå hvordan man kan arbejde helhedsorienteret og samtidig overse strukturelle forklaringer? Hun siger, at hun synes, at det kun at arbejde med individ orienteret forklaringer bryder ned med helhedssyn.
- Kristian siger, at han synes at man i Danmark har opgivet interessen for helhedssyn.
- Grete siger, at hun er enig med Kristian i, at man har opgivet interessen for helhedssyn.
- Kristian siger, at de fleste har sagt slut med det (helhedssyn). Han fortæller, at det var anderledes, da han startede sit arbejde. Han arbejdede med bistandslovgrundlag, hvor man havde et meget mere bredt perspektiv. Den gang arbejdede man med den samlede familie situation og man prøvede at kompensere for det hele, så folk havde andre vilkår. Man diskuterede også løs i grupperne. I dag har børneområde, voksenområde eller jobcenter hver deres fokus punkter. Man forstår ikke hinanden, man taler forskellige sprog og lever i forskellige verdener.
- En deltager som sidder med børn og handicap siger, at selvom de i hendes afdeling arbejder med § 50 undersøgelser, har de helhedssyn indenfor det område de kender til, og ikke over det hele. Det er ikke fordi de ikke vil samarbejde med jobcenter eller på tværs, men fordi de har deres regler som de har helhedssyn indenfor og jobcenter har deres egne regler.
- Maria siger, at der er en bog der er kommet i socialt arbejde og bogen viser, at der er forskellige syn for helhedssyn, afhængig af hvilken afdeling man arbejder i, og at de forskellige syn ikke matcher med hinanden. Maria erkender, på baggrund af deltagere udtalelser, at selvom vi snakker om helhedssyn, så har vi hver nogle perspektiver og arenaer, som vi prioriterer. Så måske er helhedssyn i det hele taget kun en utopi?
- Hanne siger, at hun er enig i at alle skal have systemisk sags overblik med udgangen af 2014, men at man fra det politiske niveau lægger både diskurs og pres ved at pumpe så mange penge ud i et system. En tendens som hun siger, bygger på et helt andet grundlag end det psykodynamiske grundlag.

- Maria spørger om det er ICS? Hanne siger ja.
- Hanne siger, at i København (også Århus) forsøger man at have en diagnose fokuseret behandling (helhedsorienteret?), men at det ikke er sikkert at det kan lykkes fordi der allerede er noget kultur/opdragelse i at tænke mere over det psykodynamiske grundlag.
- Kirsten kommenterer, at der er en commonsense tankegang som er meget psykodynamisk præget.
- Maria kommenterer, at der er i socialt arbejde en diskurs som er meget individ fokuseret og at der er en tendens til psykodynamisk fortolkning af lovgivning. Men hun insisterer på, at der er handlemuligheder i lovgivning og opfordrer deltagere til at benytte for eksempel rammerne i § 50 og handleplan, hvor der er andre forhold for at gøre en forskel. Hun siger at § 50 og handleplan er frie og tomme og vi kan vælge det vi gerne vil putte ind i dem. Så vi kan være med.
- Maria fortæller desuden, at hun har læst at over 50 % bliver afvist for noget de gerne vil lave. Hun siger, at det er tankevækkende og det betyder at der burde være nogle standarder i kommunerne for hvordan man kan gøre love gældende.

Udsagn om, hvorvidt det betyder noget for deres praksis?

- Stor enighed om at man som socialrådgiver skal tænke udover det psykodynamiske grundlag. Man skal tage forskellige perspektiver med i arbejdet med børneundersøgelser. Man skal bruge fantasi i både tænkning/vurdering og handling.
- En deltager siger, at familie behandling kan for eksempel bidrage til at hjælpe familierne med pædagogiske og praktiske opgaver, som for eksempel at lave budgetter, eller at strukturere deres hverdag.
- Socialrådgiveren fra Horsens Kommune giver indtryk for et forbehold omkring hjælp til at lave budgetter. Hun siger, at mange i kommunerne allerede arbejder med familiers budgetter, men at det ikke er sikkert at det kan hjælpe meget når man snakker om fattigdom.
- Flere deltager nævner også forskellige barrierer/udfordringer der kan forhindre deres vilje for at inddrage det sociale, fattigdom og andre perspektiver i deres praksis.
- Flere synes at være enige i at samarbejde på tværs af specialisering, er en barriere for udvikling af socialfaglig fantasi. En deltager fortæller, at hvis man nu for eksempel leger med Lises case,

og siger at det moderen mangler er et job. Så kan det være rigtig svært at samarbejde med for eksempel jobcenter for at hjælpe hende til at komme på arbejde

- Hanne siger, at mange socialrådgivere vil meget gerne gøre mere opmærksom på de strukturelle/fattigdom, hvis det økonomiske og det politiske kunne være med, men det er ikke det barnereformen tilskriver. Hun understreger nødvendigheden af en diskursændring i socialt arbejde.
- Charlotte, den unge praktikant siger, at man oplever den samme tendens på beskæftigelsesområde, hvor man overser de strukturelle forklaringer, samt helhedssyn, hvor man er meget fragmenteret og en individ orienteret. Hun siger, at det skaber mange frustrationer.
- Grete siger, at man kan, som en del af løsning, begynde at arbejde på tværs af afdelinger/organisationer, når man arbejder for eksempel med pulje, så man kan komme til at præge det strukturelle på en eller anden måde.
- Socialrådgiveren fra Horsens Kommune siger, at det er nødvendigt at få den strukturelle vinkel og det samfundsperspektiv med i socialt arbejde, selvom vi ikke kan ændre på tingene.
- En deltager bemærker, at det altid er psykologer og jurister, som bliver brugt i bestemmelser i for eksempel ankestyrelsen. Hun undrer sig hvorfor man ikke bruger socialrådgivere, som har bedre kendskab til det socialområde/socialfaglige?
- Maria kommenterer, at det er rigtig at der er nogle som er politiske placeret og som har stor magt.
- Peter virker som den mest skeptiske overfor at inddragelse af det strukturelle niveau kan betyde noget for deres praksis. Han mener ikke at man som socialrådgiver kan gøre noget anderledes. Han siger, at vi har nok at lave, vi skal gøre nogle bestemte ting blandt andet § 50 undersøgelse, handleplan, iværksættelse af foranstaltninger, osv., og vi kan ikke gøre meget mere. Han understreger, at vi må arbejde under bestemte rammer i lovgivning og lovgivningen er ikke rummelig. Han siger også, at fattigdomstemaet er meget bredt og kan have forskellige forståelser. Man kan selvfølgelig gøre opmærksom på at nogle familier eller børn er dårligt stillede eller mindre privilegerede. Men at fattigdomstemaet ikke er noget der ligger hos myndighedsrådgivere på kommunerne. Det er et politisk spørgsmål, som handler om hvordan man opdeler goder i det danske samfund. Han advarer deltagerne om at passe på ikke at åbne for meget og begynde at tro som man gjorde i 70erne at man kan kompensere for alle, at alle er næsten lige og at alle kan have samme ret til de samme goder.
- Maria siger, at det er en interessant observation om hvad fattigdom er og hvordan den kan forstås, men hun spørger om vi kan gøre noget andet, og om vi har forpligtelse til det?
- Socialrådgiveren fra Horsens Kommune siger, at vi har en forpligtelse til at have fokus på det sociale. Hun siger, at det ikke handler om at vi skal gøre noget ved det eller om vi skal sidde med en stor pengetank som i tidligere tider. Hun siger, at det handler om en forpligtelse til at se

på hvorfor økonomien er så tung og anstrengt i en bestemt familie, hvor der f.eks. er nogle på gader? Hvordan kan vi hjælpe familien til at få styr på det og få en struktur? Hun siger, at vi skal have det sociale med fordi det har en betydning for børnene, det har nogle konsekvenser for dem som kan være fatale. Så man er nødt til at tænke det sociale ind, vi kan ikke bare se bort fra det.

- Socialrådgiveren som arbejder med flygtninge familier siger, at der er nogle kommuner, hvor man kigger på de sociale. Hun giver indtryk for at denne tendens måske er ikke generel i alle Kommuner?
- Charlotte, den unge praktikant siger, at det ikke er så vigtigt at spekulere overfor om vi kan gøre noget i forhold til det sociale eller ej. Hun siger, at man lige på beskæftigelsesområde som på børneområde bliver altid målt i forholdt til hvad der virker og hvad der ikke virker. Det der har betydning, det der kan være vigtigt, siger hun, er at være i stand til at identificere hvad der ikke virker, at få det tydeligt hvad for de ting (strukturelle ting), som vi ikke kan gøre noget med?

ⁱ Vi undlader at udfolde vores metodemæssige overvejelser i denne artikel. Kort skitseret har Kirsten i sit ph.d. projekt deltaget i 67 sagsmøder i to kommuners børne- og familieafdelinger, der har arbejdet med faglig refleksion. Disse møders udsagn er blevet fastholdt i feltnoter. I forbindelse med NUBU projektet er feltnoterne blevet genlæst og kategoriseret samt analyseret ud fra NUBU projektets problemstillinger. Endvidere har NUBU projektet gennemført to mindre vignetundersøgelser, dels i forbindelse med en undervisningsgang på Børn og Unge Diplomuddannelsen i VIA, dels som et led i en workshop på konferencen: Socialrådgiverdage 2013, hvor der ligeledes blev noteret observationsnoter (26.11.13). Deltagernes vignetbesvarelser er ligeledes blevet kategoriseret og analyseret på baggrund af NUBU projektets problemstillinger (Bülow og Henriksen, 2014). Da disse undersøgelser stammer fra forskellige arenaer og samtidig udviser de samme tendenser giver dette større grad af legitimitet til vores resultater.

ⁱⁱ NUBU projektet: At genindsætte det sociale i socialt arbejde v. Maria Bülow og Kirsten Henriksen (2014) har dels genanalyseret data fra ph.d. projektet (Henriksen, 2012), dels gennemført en vignetundersøgelse blandt deltagere i et modul på Børn og Unge diplomuddannelsen og i en workshop på Socialrådgiverdage 2013.

ⁱⁱⁱ Det følgende baserer sig på data deltagere i Børn & Unge diplomuddannelsen, der ved en undervisningsgang blev bedt om at udfylde en vignet (6 respondenter) samt deltagere i en workshop på Socialrådgiverdage nov. 2013, der ligeledes blev bedt om at udfylde den samme vignet (12 afleverede besvarelser). I Workshopen på Socialrådgiverdage havde deltagerne tilmeldt sig på baggrund af en kort skriftlig præsentation af workshoppens tema: "At genindsætte det sociale i socialt arbejde". Vi kan derfor formode, at flere af deltagerne kunne være mere opmærksomme på NUBU projektets problemstilling end socialrådgivere i al almindelighed. Og derfor kan det måske anses for ekstra interessant, at resultaterne alligevel er i god overensstemmelse med resultater fra undersøgelser, hvor deltagerne ikke har haft samme mulighed for at være klar over dette fokus fra vores side.

^{iv} Denne italesættelse skyldes måske deltagerens kendskab til Kirstens arbejde. " En af deltagerne som kommer fra X Kommune siger, at hun har et tema om fattigdom og økonomi. Hun siger, at der kan være en sammenhæng mellem moderens arbejdsløshed og manglende penge og Lises forandring i udvikling og trivsel. Moderen er på kontanthjælp, hvilket betyder at der ikke er tilstrækkelig penge omkring både tøj og mad eller betaling af lejlighed. Den økonomiske situation kan derfor hænge sammen med depression og manglende netværk. Min egen refleksion [observatøren]: Kunne inddragelse af fattigdom [...]skyldes at emnet "fattigdom" i socialt arbejde ikke er noget nyt[...]? En af dem har samarbejdet tidligere med Kirsten 2009-2011" (Observationsnoter 26.11.2013),

^v I relation til præsentation af de forskellige måder at måle/opgøre fattigdom på kan henvises til for eksempel: Andersen, Ejrnæs og Larsen, 2008.

^{vi} Københavns Kommune udviklede sin egen fattigdomsgrænse ud fra budgetmetoden. Den er derfor ikke helt svarende til den nu indførte danske fattigdomsgrænse (Socialforvaltningen Kbh. Kommune, 2007:

^{vii} " EU Fattigdomsår 2010. Det er besluttet, at 2010 er det europæiske år for bekæmpelse af fattigdom og social udstødelse". <http://www.sm.dk/Puljer/social-omraader/lu-kket-for-ansogning/eufattigdom2010/Sider/Start.aspx>. Lokaliseret 31.01.2014.

^{viii} Der blev gennemført som både en vignetundersøgelse og en interviewundersøgelse (Larsen, Lyngdorf og Thorsen, 2013).

^{ix} "Beskæftigelsesministeriet og Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold har afsat 91 mio. kroner og udpeget ti kommuner til et forsøg, som skal hjælpe særligt udsatte familier. Med udgangspunkt i en helhedsorienteret tilgang skal der sættes ind over for hele familiens problemer, så hverdag, økonomi og familieliv hænger sammen, børnene trives bedre og forældrene får større tilknytning til job eller uddannelse. " Jeg tror på, at vi med de 91 millioner kroner kan gøre en forskel for familierne. De har brug for, at der er én person, som kender og hjælper hele familien – ikke flere forskellige sagsbehandlere på kryds og tværs i kommunen", siger socialminister Manu Sareen om projektet. De ti kommuner er: Furesø, Kolding, Silkeborg, Hedensted, Skive, Randers, Lolland, Assens, Brøndby og Thisted" (Socialrådgiveren nr. 5, 2014: 6).

^x Tidligere ville jeg (Kirsten) have været meget tilbageholdende med at tage ordet håndværk i min mund i samme åndedrag som socialt arbejde. Det skyldtes diskussioner med garvede praktikere, der afviste, at teori og forskning havde nogen relevans for socialt arbejde, som de anså for at være et håndværk, der skulle læres gennem at udøve det - som en form for mesterlære. Mine (gen)læsninger af Sennett, Mills og Løchen har ændret på min tidligere afvisning af, at betegne socialt arbejde som håndværk.

Forfatteroplysninger:

Maria Bülow: Socialrådgiver og cand.pæd.psyk. Ph.d studerende ved Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet og studieadjunkt i socialt arbejde samme sted.

Kirsten Henriksen: Socialrådgiver og cand.scient.soc., ph.d. Lektor i socialt arbejde ved Socialrådgiveruddannelsen i Århus, VIA University College.